

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**ET-TENBİH VE'L-BİDA'DA MALATÎ'NİN
İSLAM MEZHEPLERİNE BAKIŞI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

HAZIRLAYAN

Orhan ÇEBİTÜRK

DANIŞMAN

Prof. Dr. Ahmet TURAN

Samsun 2006

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ahmet TURAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Kenan AYAR

Üye : Yrd. Doç. Dr. Fethi Kerim KAZANÇ

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../ 200

ÖNSÖZ

İslâmiyet'in, Peygamberimizin vefatıyla başlayan halifeler dönemiyle birlikte, Arap yarımadasının dışına çıkarak, farklı inanç ve kültürlere sahip bir çok topluluğu içine alan bölgelere yayılması neticesinde, Müslümanların o zamana kadar pek de âşinâ olmadıkları değişik inançlara sahip insanlar İslâm'a katılmışlardır. Yine bu dönemde ilmî faaliyetler olarak gündeme gelen Yunan felsefesinin tercüme edilerek İslâm kültürüne karışması, zaman içerisinde farklı düşünce ve anlayışların ortaya çıkmasına ve İslâm dininin esasları hakkında değişik fikir ve düşüncelerin ileri sürülmesine zemin hazırlamıştır. İşte bu süreçle birlikte İslâm'a ait inançlara dönük olarak ortaya çıkmaya başlayan farklı düşünce ve akımlar, küçük risâleler şeklinde ve "makâlât" türü olarak adlandırılan çalışmalarla kendilerini ifade eder olmuşlardır. "Makâlât" olarak isimlendirilen bu çalışmalardan bazıları isim olarak bilinmekle beraber maalesef bunlar çeşitli sebeplerle günümüze kadar ulaşamamışlardır. Bu dönemden sonra ise içerik olarak çok daha zengin ve bilgi olarak daha geniş alanı kaplayan "Milel ve Nihal" türü eserler ortaya çıkmaya başlamıştır ki, bu dönemde yazılan eserlerin önemli bir bölümü günümüze kadar ulaşabilmişlerdir.

Mezheplere yaklaşım tarzları açısından "Milel ve Nihal" türü eser telif eden müellifleri başlıca iki grup içerisinde değerlendirebiliriz: Birinci grupta yer alan müellifler, Makâlâtü'l-İslâmiyyîn müellifi Eş'arî ve onun yolunu takip edenlerdir ki bunlar, mezhepler hakkında herhangi bir yorumda bulunmaksızın onları çeşitli görüşleriyle olduğu gibi aktarma yolunu tercih etmişlerdir. Bu müellifler Ehl-i Sünnet'e mensup olduklarını beyan etmekle birlikte Ehl-i Sünnet'in dışındaki mezheplere karşı olabildiğince tarafsız bir tavır içinde olmuşlar, farklı mezhepleri reddetme veya din dışı olarak gösterme gibi bir çaba içerisinde olmamışlardır. İkinci grupta yer alanlar ise et-Tenbîh ve'r-Red alâ ehli'l-Ehvâ ve'l-Bida' müellifi Malatî ile başlayıp onun yolunu takip edenlerden oluşur ki bunlar koyu bir şekilde Ehl-i Sünnet taraftarlarıdır. Bu

müellifler eserlerini yazma sebebi olarak kurtuluşa eren fırka olarak isimlendirdikleri Ehl-i Sünneti bütün yönleriyle savunup haklı çıkarmak noktasından hareket ettiklerini, bununla birlikte dalâlet ehli olduğunu ifade ettikleri diğer fırkaları ise reddedip görüşlerini çürütmek, onların din dışı olduklarını ortaya koymak olduğunu bizzat kendileri ifade etmişlerdir ki bu durum da onların eserlerini tarafsızlıktan uzak bir durumda kaleme almalarına ve zaman zaman da yaptıkları eleştirilerde aşırıya kaçmalarına sebebiyet vermiştir.

Malatî'nin et-Tenbîh ve'r-Red alâ ehli'l-ehvâ ve'l-Bida' adlı eseri tarihi seyir dikkate alındığında İslâm Mezhepleri alanında yazılmış olan, bilinen ikinci kaynak eserdir. Fakat buna rağmen üzerinde makale çapında yapılmış küçük bir çalışmanın dışında herhangi bir çalışma veya araştırma yapılmamıştır. Biz de bu sebeple, İslâm Mezhepleri Tarihinin ilk dönem klasik eserleri arasında yer alan bu eserle ilgili bir çalışmanın faydalı olacağını ve içerdiği bakış açısının yansıtılmasıyla da önemli bir görevi yerine getirme düşüncesinden hareket ederek, Malatî'nin İslâm Mezheplerini ele alışı konu edinen bir araştırma yapılmasına karar verdik.

Tezimiz, bir girişle üç ana bölümden oluşmaktadır. Girişte, İslâm mezheplerinin ortaya çıkış sebepleri hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, karşılaştırma yapılabilmesi ve önümüzü açması anlamında bu alanda Malatî'den önce ve sonra yaşamış önemli birkaç müellifin eserlerine ve metodlarına yer verilmiştir. İkinci bölümde Malatî'nin hayatı, ilmi kişiliği ve yaptığı çalışmalar hakkında özet bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise, Malatî'nin mezhepleri tertibi, tasnifi, mezheplere karşı tutumu ve 73 fırkayı ele alış biçimi üzerinde durulmuştur.

Tezimizi hazırlama aşamasında esere ulaşma ve değerlendirme konusunda herhangi bir zorlukla karşılaşmasak da Malatî'nin hayatı ve diğer çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşamadık. Çünkü kaynaklarda çoğunlukla müellifin adı ve meşhur tek eserinin haricinde hayatı ve diğer çalışmaları hakkında gerekli değerlendirmeyi yapabileceğimiz yeterli bilgilere yer verilmemiştir.

Yaptığımız çalışmanın, Malatî'nin eseri üzerinde yapılmış geniş kapsamlı ilk çalışmalardan biri olması sebebiyle bazı eksikliklerinin olabileceği doğaldır. Ancak Malatî'nin eserinin tanıtılması ve düşünce sisteminin açıklanması anlamında bir açıklığı doldurduğumuz kanaatindeyiz.

Bu mütevâzî araştırmanın her safhasında yakın ilgi ve yardımlarını esirgemeyen, konu tespiti ve çalışmalarımın yönlendirilmesinde tecrübe ve görüşlerinden bir hayli istifâde ettiğim saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ahmet TURAN beye en içten teşekkür ve hürmetlerimi arz ederim.

Orhan ÇEBİTÜRK

Samsun 2006

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1
I-MEZHEPLERİN DOĞUŞU	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
I-MALATÎ'DEN ÖNCE VE SONRA YAPILAN BAZI İSLÂM	
MEZHEPLERİ TARİHİ ÇALIŞMALARI	5
A-Makâlât Türü Kaynaklar:	5
B-Milel ve Nihal Türü Kaynaklar:	6
C-Milel ve Nihal Türü Eserlerin Bazı Özellikleri:	10
İKİNCİ BÖLÜM	13
1.MALATÎ, HAYATI VE ESERLERİ	13
A-Hayatı:	13
B-İlmî Şahsiyeti	13
C-Eserleri	14
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	16
1.MALATÎ'YE GÖRE İSLÂM MEZHEPLERİ	16
A-Malatî ve Mezhepler	16
1-Malatî'nin Mezhepler Karşısındaki Tutumu	16
2-Malatî'nin Mezhepleri Tertîbi	17
3-Malatî'ye Göre Mezheplerin Sayısı	18
4-Malatî'nin Mezheplerin Sayısını Yetmiş Üçte Tutma	
Konusunda Karşılaştığı Zorluklar	19
B-Malatî'ye Göre Yetmiş Üç Mezhep	21
1-Ehl-i Sünnet	21
2-Râfıza	23

VIII

2.1.Sebeiyye'den Ğâliye	23
2.2.Sebeiyyeden İkinci Fırka	23
2.3.Sebeiyyeden Üçüncü Fırka	24
2.4.Sebeiyyeden Dördüncü Fırka	24
2.5. Karâmîta	25
2.6.Tenâsüh Ehli	27
2.7.Hulûliyye'den Bir Fırka	28
2.8.Hulûliyye'den Diğer Fırka	28
2.9.Muhtâriyye	29
2.10.Sem'âniyye	29
2.11.Cârudiyye	29
2.12.Hişâmiyye	30
2.13.İsmâliyye	36
2.14.Ehl-i Kum	36
2.15.Ca'feriyye	37
2.16.El-Kat'iyyet'ül-Uzmâ	37
2.17.El-Kat'iyyet'ül-Kusvâ	37
2.18.Zeydiyye	37
3-Mu'tezile	40
4-Mürchie	47
4.1.Mürchie'den bir fırka	50
4.2.Mürchie'den diğer bir fırka	50
4.3.Mürchie'den bir diğer fırka	51
4.4.Mürchie'den bir diğer fırka	52
4.5.Mürchie'den bir diğer fırka	53
4.6.Mürchie'den diğer bir fırka	53
4.7.Mürchie'den diğer bir fırka	53

4.8.Mürchie'den diğer bir fırka	54
4.9.Mürchie'den diğer bir fırka	54
4.10.Mürchie'den diğer bir fırka	55
4.11.Mürchie'den diğer bir fırka	55
5-Havâric	56
5.1.Muhakkime	56
5.2.Ezârika-Ömeriyye	58
5.3.Şebîbiyye	59
5.4.Necdiyye	60
5.5.İbâdiyye	60
5.6.Sufriyye	60
5.7.Harûriyye	61
5.8.Hamziyye	61
5.9.Salîdiyye	62
5.10.Şurât	62
5.11.Şemrâhiyye	62
5.12.Seriyye	63
5.13.Azriyye	63
5.14.Acrediyye	63
5.15.Tağlebiyye	63
5.16.Şekiyye	64
5.17.Fadliyye	64
5.18. Havâric'den Bir Fırka	64
5.19.Necrâniyye	64
5.20. Havâric'den Bir Fırka	65
5.21.Beyhesiyye	65
5.22.Fudeykiyye	65

5.23.Atviyye	66
5.24.Ca'diyye	66
5.25.Havâric'den Bir Fırka	66
6-Zanâdika	66
6.1.Muattıla	67
6.2.Mâneviyye	67
6.3.Mezdekiyye	67
6.4.Abdekiyye	68
6.5.Rûhâniyye	69
7-Cehmiyye	69
7.1.Cehmiyye'den Bir Fırka	72
7.2.Cehmiyye'den Diğer Bir Fırka	72
7.3. Cehmiyye'den Diğer Bir Fırka	73
7.4. Cehmiyye'den Diğer Bir Fırka	73
8-Kaderiyye	74
8.1.Kaderiyye'den Bir Fırka	74
8.2.Mufavvıda	76
8.3.Kaderiyye'den Bir Fırka	76
8.4.Şebîbiyye	77
8.5.Kaderiyye'den Bir Fırka	77
8.6.Kaderiyye'den Bir Fırka	78
SONUÇ	79
BİBLİYOGRAFYA	82

KISALTMALAR

a. mlf.	: Aynı müellif
(a.s.)	: Aleyhisselâm
a.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: Bin, ibn
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
Ktp.	: Kütüphane
Nr.	: Numara
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
(r.a.)	: Radıyallahü Anh
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı

GİRİŞ

I-MEZHEPLERİN DOĞUŞU

Belli bir şahsın veya topluluğun, Kur'an ve Sünnet'i anlayış şekillerini yansıtan mezhepler, aynı zamanda İslâm dininin itikâdî ve amelî sahadaki düşünce ekolleridir.¹ Çeşitli konularda farklı düşünce ve anlayışların olması, yaratılmış ilk insan olan Hz.Âdem ile başlayıp, her dönemde var olmuş ve olacak olan tarihi ve sosyal bir gerçekliktir.² Nitekim ilk anlayış farklılığının ve bunun yansımalarının, Hz.Âdem (as)'in yaratıldığı sırada, Şeytan'ın ilâhî emir karşısındaki farklı düşüncesinden ortaya çıktığı, Kur'an-ı Kerîm'in bir çok âyetinde ifade edilmektedir.³

İnsanlık tarihindeki ilk anlayış farklılığının ise Hz.âdem'in oğulları olan Hâbil ile Kâbil arasında ortaya çıktığı belirtilir.⁴ Sonraki devirlerde de varlığını sürekli hissettiren bu anlayış farklılığı, tarih boyunca sürekli insanlarla birlikte var olmuş ve insanlar arası çekişmelerin de baş aktörü olmuştur. Gönderiliş amaçları hak ve hakîkati tebliğ etmek olan peygamberler, insanlar arasındaki anlayış farklılığından kaynaklanan çekişmeleri ortadan kaldırmak için büyük çabalar sarf etmelerine rağmen⁵, bazen kendi dönemlerinde bazen de kendilerinden sonra ortaya çıkan ihtilaf ve mücadelelerin önüne geçememişlerdir.⁶

İslâm Tarihinde ise ilk ihtilaflar diyebileceğimiz düşünce ayrılıkları Hz.Muhammed (sav) daha hayattayken ortaya çıkmıştır. Hz.Muhammed'in hastalığının

¹ Bkz. Abdulkâhir Bağdadî, **Mezhepler Arasındaki Farklar**, (trc. Ethem Ruhi Fığlalı), 'Mütercimim Önsözü', Ankara 2005, s. XIII.

² Bkz. Muhammed Ebû Zehrâ, **Mezhepler Tarihi**, (trc. Sıbğatullah Kaya), Ankara 2004, s. 17-20

³ Bkz. Bakara Sûresi 2/34; A'râf Sûresi 7/11-13; Hicr Sûresi 15/28-33; Sâd Sûresi 38/71-76; Kehf Sûresi 18/50

⁴ Mâide Sûresi 5/27-31

⁵ Hûd Sûresi 11/50-60; Enbiyâ Sûresi 21/51-73; Şuarâ Sûresi 26/105-173

⁶ Özellikle Yahûdî ve İslâm mezhepleri bunun delilidir. Bkz. Şehristânî, **el-Milel ve'n-Nihal**, (nşr. Emir Ali Mühennâ-Ali Hasan Faûr) Beyrut 1993, fihrist

şiddetlendiği zaman ortaya çıkan ‘Kırtas Olayı’⁷, yine hastalığı sırasında Üsâme komutasında hazırlanmasını istediği ordunun sevki⁸, Hz.Peygamber’in vefat edip etmediği, vefatından sonra defnedileceği yer, halife seçimi, zekat vermek istemeyenlerin durumu ve Kur’an-ı Kerim’in yazılı parçalarının bir araya getirilip getirilmemesi gibi konular ashab arasında farklı fikirlerin ortaya çıktığı ve tartışıldığı konular olmuştur.⁹ Ancak ortaya çıkan bu ihtilaflar, halifelik konusu dışında, ashabın hoşgörüsü ve olgunluğu sayesinde önemli bir olay olmadan halledilebilmiştir.¹⁰

Hz.Peygamberin vefatından sonra ortaya çıkan birtakım anlayış farklılıklarının, siyasî mezheplerin doğuşuna zemin hazırladığı söylenebilir.

Hz.Peygamberin vefatından hemen sonra Müslümanlar arasındaki ilk anlayış farklılığı halife seçimi konusunda ortaya çıkmıştır.¹¹ Bu mesele, ilk bakışta, tarafların ileri sürdükleri deliller göz önüne alındığında fikhî bir mesele olarak telakkî edilmişse de daha sonraları özellikle Şia tarafından îman esaslarından biri olarak kabul edilmiş¹² ve çeşitli müellifler tarafından da mezheplerin ortaya çıkışının en büyük müsebbibi olduğu ifade edilmiştir.¹³ Şehristânî de İslâm’ın hiçbir döneminde, hilafet için yapılan mücadelenin bir benzerinin başka herhangi bir dînî esas için yapılmadığını, bundan dolayı müslümanlar arasındaki en büyük ihtilafın bu meselenin etrafında ortaya çıkan ihtilaf olduğunu belirtir.¹⁴

Hz.Ebû Bekir ve Hz.Ömer’in halifelikleri dönemindeki fetihler ve İslâm’ın yayılma sürecinde ve Hz.Osman’ın halifeliğinin ilk döneminde pek ortaya çıkmayan

⁷ Şehristânî, a.g.e., I, 29; Taberî, **Târihu’l-Umem ve’l-Mülûk**, Kâhire, 1326, II, 436; Buhârî, ‘Merzâ’, 17

⁸ İbn Hişâm, **es-Sîratü’n-Nebeviyye**, Mısır 1936, IV, 299; Neşet Çağatay-İbrahim A.Çubukçu, **İslâm Mezhepleri Tarihi**, Ankara, 1965, s. 3

⁹ Şehristânî, a.g.e., I, 31-36; Eş’arî, Ebu’l-Hasan Ali b.İsmâîl, **Makâlâtu’l-İslâmiyyîn**, nşr.Hellmut Ritter, Wiesbaden, 1980, I, 1,2; Ahmet Turan, **İslâm Mezhepleri Tarihi**, Samsun, 2000, s. 16-17

¹⁰ Şehristânî, a.g.e., I, 30; Turan, a.g.e., s. 16-18

¹¹ Eş’arî, a.g.e., I, 1,2

¹² Bekir Topaloğlu, **Kelam İlmi Giriş**, İstanbul, 1988, s. 21

¹³ Goldziher İgnaz, **el-Akîde ve’ş-şerîa fi’l-islâm**, (trc. M.Yusuf Musa, A.H.Abdukadir, Abdülaziz Abdülhak), Mısır ts, s.188

¹⁴ Şehristânî, a.g.e., I, 31

fikrî bölünmeler, Hz.Osman'ın (ö.35/656) şehit edilmesi ve bu olayın tetiklediği Cemel ve Sıffin savaşı, fikrî bölünmelere ve neticesinde büyük karışıklıklara sebebiyet vermiştir. Müslümanlar arasındaki ilk iç savaşlar diyebileceğimiz bu olaylar, müslümanlar ve inançları üzerinde büyük tesirlerin oluşmasına sebep olmuş ve çözümü hayli güç olan bazı i'tikâdî meselelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çünkü bu savaşlar; öldüren ve öldürülenlerin müslüman olup olmadıkları, büyük günah işleyenlerin durumunu, öldürme fiilini gerçekleştiren Müslümanların bu fiillerini hür iradeleriyle mi yoksa cebir altında ilâhî kaderin yönlendirmesinde mi gerçekleştirdikleri tartışmalarını ortaya çıkarmıştır.¹⁵

İslâm dünyasında ortaya çıkan siyasî ve sosyal olayların yanında, Müslümanların arasındaki ihtilafların artmasının en önemli sebeplerinden biri de eski din, kültür ve felsefî akımların yaygın olarak yer aldığı Suriye, Irak, İran ve Mısır gibi ülkelerin İslâm topraklarına katılması olmuştur.

Bunlarla birlikte Hz.Muhammed (sav)'in vefatından sonra, ortaya çıkan yeni ve farklı durumlar sebebiyle Kur'an-ı Kerîm ve Hadîs metinlerini açıklama ve yorumlama durumunda kalan Müslümanların; düşünce, anlayış ve yorumlarının farklı olmasının da değişik fikir ve düşüncelerin ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir.

Müslümanların Kur'an-ı Kerîm ve Hadîs metinlerini açıklama ve yorumlamada farklılıklar göstermesine rağmen, İslâm'da mezheplerin doğuşu ve varlıklarını sürdürebilmeleri, farklı da yorumlasalar, Kur'ân-ı Kerîm'e ve Hadîs'e bağlılıklarıyla gerçekleşebilmiştir. Mezheplerin varlıklarını sürdürebilmeleri veya ortadan kaybolmaları büyük oranda buna bağlıdır. Bu nedenle İslamî inanç esaslarından uzak olduğu belli olan fırkalar bile, i'tikâdî ve siyasî görüşlerini Kur'ân-ı Kerîm'e ve Hadîs'e dayanarak temellendirmeye çalışmışlardır. Neredeyse bütün fırkalar, Kur'ân ve Sünnet'e görüşleri itibariyle en iyi uyan mezhebin kendileri olduğunu öne sürerek, bu

¹⁵ Topaloğlu, a.g.e., s. 21

uğurda kimileri, farklı yorumlanması mümkün görülmecek kadar açık olan nasları bile kendi düşünceleri doğrultusunda yorumlamaya kalkmışlardır. Hatta kendi mezhebini ayakta tutabilmek ve diğer mezheplere karşı itibarını yükseltebilmek için çok büyük günah olduğunu bilmelerine rağmen hadîs uydurma yoluna baş vuran mezhepler olduğu da görülmüştür.¹⁶

¹⁶ Sadık Cihan, **Uydurma Hadislerin Doğuşu Siyasi ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi**, Samsun 1996, s.1

BİRİNCİ BÖLÜM

I-MALATÎ'DEN ÖNCE VE SONRA YAPILAN BAZI İSLÂM MEZHEPLERİ TARİHİ ÇALIŞMALARI

İslâm Mezhepleri Tarihi alanındaki yazılmış olan ilk kaynaklar, herhangi bir fırkanın görüşlerini ortaya koyarak savunan küçük makaleler şeklinde olmuştur. Bu eserlerin yazarları, çoğunlukla muhalif oldukları Ehl-i Sünnet'e aykırı olan fikirleri ileri sürmüşlerdi. Bunun üzerine Ehl-i Sünnet âlimleri kendi görüşlerini savunmak ve muhaliflerinin görüşlerinin Kur'an ve Sünnet'e aykırı olduğunu ortaya koyup, onları çürütebilmek için önceleri küçük risâleler yazmışlar, sonra ise daha geniş bir şekilde görüşlerini birbirleriyle kıyaslayıp, inceleyerek tenkit ettikleri "milel ve nihâl" veya "fırak" türünden eserler kaleme almışlardır.¹⁷

A-Makâlât Türü Kaynaklar:

Hicretin birinci yüzyılından itibaren başlayan bir takım siyâsî ve itikâdî tartışmalar üzerine çeşitli fırkalara mensup şahıslar kendi görüşlerinden bazen birini bazen de birkaç tanesini kısa olarak basit bir şekilde "makâle" çerçevesi içerisinde açıklayan küçük hacimli eserler yazmışlardır.¹⁸ İslâm Mezhepleri Tarihi ile ilgili bu ilk kaynaklara "Makâlât, İlmü'l-Makâlât, Ilmu Makâlâti'l-Fırak veya Kitâbu'l-Makâlât" ismi verilmiş ve bu eserlerin yazarlarına da "Ashâbu'l-Makâlât" denilmiştir.¹⁹

Makâlât türü dediğimiz bu eserlerden bazıları şunlardır:

1. Dırar bin Amr (ö.200/815)²⁰: İle'l-Âmme

¹⁷ Bağdadî, a.g.e., s. XII; Turan, a.g.e., s. 3

¹⁸ Turan, a.g.e., s. 3

¹⁹ Bağdadî, a.g.e., s. XII

²⁰ Mu'tezilenin önde gelen âlimlerindendir. Bkz. El-Malatî, Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed, **et-Tenbîh ve'r-Red 'alâ Ehli'l-Ahvâi ve'l-Bida'**, nşr. Muhammed Zâhid El-Kevserî, Kâhire, 1948; s.39

2. Âmiru'l-Hanefî Necdet b. 'Uveymir (ö.69/688)²¹: el-Makâle
3. el-Kâ'bî Ebu'l-Kâsım el-Belhî (ö.319/931)²²: Kitâbu'l-Makâlât
4. Ebû İsa Muhammed b. Harûn el-Verrâk (ö.247/861)²³: Makâlât
5. el-Yemân b.Ribâb²⁴: Kitabu'l-Makâlât

'Makâlât' olarak isimlendirilen bu eserlerin tamamı, Ehl-i Sünnet dışında kalan muhalif müelliflerce kaleme alınmıştır. Bu ve bunlar gibi diğer küçük hacimli eserler büyük oranda çeşitli yangın, savaşlar, istilâlar veya Emevîler dönemindeki aşırı derecedeki şiddetli siyâsî baskının sebep olduğu gizlilik endişesi yüzünden muhafaza edilememişler ve zamanımıza kadar da ulaşmamışlardır. Bazı müellifler, o dönemdeki muhtelif fırkalara ait bazı eserlerin adlarını ve müelliflerini bildirmekle beraber²⁵ isimleri ve yazarları belirtilen bu eserlerin kendilerine kadar ulaşmamalarının sebebinin bu çalışmaların gizli tutulması olduğunu belirtirler.²⁶

B-Milel ve Nihal Türü Kaynaklar:

Hicrî üçüncü yüzyıldan itibaren muhtelif din ve mezheplere mensup insanlar, gerek İslâm devleti sınırları içerisinde yaşadıklarından gerek de komşuları durumunda bulduklarından, Müslümanların İslâm'ın dışında olan din ve mezhepleri, farklı felsefî akımları tanımaları, onlar hakkında bilgi sahibi olmaları kaçınılmaz olmuştu. Dînî inançları ve bilgileri yeterli olmayan bazı Müslümanlar, yeni yeni tanıştıkları insanların bâtil inançlarının ve felsefî fikirlerinin etkisi altında kalmış ve İslâm'ın özünde yer

²¹ Hâricîlerin Necdîyye fırkasının reisidir. Bkz. el-Müberred, **el-Kâmil fi'l-lüğa**, Mısır 1355, II, 913

²² Mu'tezilenin önde gelen âlimlerindendir. Bkz. İbnu'l-Murtazâ, **Tabâkâtu'l-Mu'tezile**, Beyrut 1961, s.89

²³ Mu'tezile kelâmcılarından. Bkz. Ömer Rıza Kehhâle, **Mu'cemu'l-Müellifin**, Dimaşk 1380, XII/85

²⁴ Meşhur Hâricî musanniflerinden olup Sa'lebiyye'dendir. Bkz. İbnu'n-Nedîm, **el-Fihrist**, Beyrut 1964, s.182

²⁵ El-Malatî, a.g.e., s.39-40; İbnu'n-Nedîm, a.g.e., s.182

²⁶ İbnu'n-Nedîm, a.g.e., s.182

almayan çeşitli fikirleri benimsemeye başlamışlardı. Bunlarla birlikte artık müstakil birer mezhep haline gelen fırkaların da kendi görüşlerini diğer mezheplerin görüşleriyle kıyaslayıp, inceleyerek tenkit etme dönemi başlamıştı. İşte bu dönemde Müslümanları aydınlatmak için yukarıda anlattığımız ‘makâlât’ türü eserlerin ihtiyacı karşılayamaması üzerine, ‘Milel ve Nihal’ türü eserlerin yazılmasına başlanılmıştır.²⁷

Hicrî dördüncü yüzyılda yazılmış olan eserlerden iki tanesi günümüze kadar ulaşmıştır ki bunlardan biri, üzerinde çalıştığımız Ebu’l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed El-Malatî tarafından yazılmış olup Muhammed Zâhid El-Kevserî tarafından 1948 yılında Mısır’da neşredilen “et-Tenbîh ve’r-Red ‘alâ Ehli’l-Ahvâi ve’l-Bida’ “ isimli eserdir.

Hicrî beşinci ve altıncı yüzyıllar ise İslâm Mezhepleri Tarihi açısından birçok eserin kaleme alındığı şanslı bir dönemdir. Çünkü bu yüzyıllarda telif edilen Ehl-i Sünnet’e ait eserlerin birçoğu günümüze kadar ulaşabilmiştir.²⁸

İslâm Mezhepleri Tarihi alanında bu dönemlerde yazılmış başlıca eserlerini şöyle sıralayabiliriz:

1.Ebu’l-Hasan Ali b. İsmâîl el-Eş’arî²⁹ (ö.324/936) : Kitâbu Makâlâti’l-İslâmiyyîn ve’htilâfi’l-Musallîn³⁰:

Bu önemli eser üç bölümden meydana gelmektedir. Eserin birinci bölümünde Eş’arî; Şîa, Havâric, Mürcie, Mu’tezile, Mücessime, Cehmiyye, Dırâriyye, Neccâriyye, Bekriye ve Nussâk gibi fırkalarla birlikte Ehl-i Sünnet’in görüşlerini ele alıp açıklar. İkinci bölümü Kelâm konularına ayıran Eş’arî, özellikle Mu’tezile’nin dînî ve felsefî

²⁷ Bağdadî, a.g.e., s. XVII

²⁸ Bağdadî, a.g.e., s. XX

²⁹ Geniş bilgi için bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, “el-fark beyne’l-fırak”, TDVİA, XII, 172

³⁰ Eserin çeşitli baskıları yapılmıştır.İçlerinden en ciddi tahkikli neşri ise Hellmut Ritter tarafından yapılmıştır.,Wiesbaden, 1963

görüşlerini ele alıp inceler. Üçüncü bölümde ise Allah'ın isimleri ve sıfatları hakkındaki ihtilaflar ile Kur'an-ı Kerîm hakkındaki görüşleri ele alıp açıklar.

Eserinin mukaddimesinde fırkaların görüşlerini tamamen tarafsız bir şekilde ortaya koymaya çalıştığını belirten Eş'arî, gerçekten de mezhepleri tenkit veya reddetmemiş, onlar hakkındaki kendi görüşünü de belirtmekten sakınmıştır. Bununla birlikte, Ehl-i Hadîs olarak isimlendirdiği Ehl-i Sünnet'in inancısını anlattığı bölümde kendisinin de bu inancı paylaştığını ifade etmekten de geri durmamıştır.³¹

2.Ebû Mansûr el-Bağdâdî (ö.429/1037) : el-fark beyne'l-fırak:

Kendisinden sonra yazılan bir çok esere büyük oranda etki eden bu eser, Hz.Muhammed (sav)'in ümmetinin 73 fırkaya ayrılacağını belirttiği hadîsini doğrulamak ve “sapık fırkalar” ile “kurtuluşa eren fırka (Fırkatü'n-Nâciye)”nın arasındaki farkları ortaya koymak amacıyla müellif tarafından yazılmıştır. Bağdâdî'nin eserini yazmasındaki ana amacı da, 72 iki fırka olduklarını söylediği sapık fırkaları reddetmek ve kurtuluşa eren fırkanın da ancak Sünnet ve Cemâat Ehli olduğunu bütün delilleriyle açığa çıkarmaktır.

Müellif eserini kaleme alırken, diğer Mezhepler Tarihi müelliflerinin yaptığı gibi, mezheplerin ortaya çıkışı ve gelişiminde, tarihi, siyâsî, toplumsal ve bunlar gibi etkili olan bir çok sebebi görmezlikten gelmiş ve onları değerlendirmeye almamıştır. Mezhebi ortaya çıkarmanın bir kişi veya kişiler olduğundan hareketle önce bu kişiyi sonra da sahip olduğu görüşlerini irdelenmiştir. Bunu yaparken de Ehl-i Sünnet muhaliflerine karşı şiddetli bir şekilde karşı çıkmaktan ve onları küçük düşürücü sözler kullanmaktan da çekinmemiştir.

³¹ Bkz. Eş'arî, a.g.e., s.297

Bağdâdî'nin bu önemli eseri bir çok kere farklı kişiler tarafından neşredildiği gibi aynı zamanda iki cilt olarak İngilizce'ye de tercüme edilmiştir.³²

3.İbn Hazm el-Endelusî ez-Zâhirî (ö.456/1063) : Kitâbu'l-Fasl Fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal:

Zâhiriye fırkasına mensup Sünnî bir yazar olan İbn Hazm, eserinde bütün İslam fırkalarından bahsettiği gibi diğer dinleri ve mezheplerini de anlattığı için eseri, Milel ve Nihal türü kaynaklar içerisinde en kapsamlı olanlarından biri olarak kabul edilmektedir.³³

4.Ebu'l-Muzaffer el-İsferâîmî (ö.471/1078) : Et-Tabsîr fi'd-Dîn ve Temyîzu'l-Fırakî'n-Nâciyeti 'ani'l-Fırakî'l-Hâlikîn :

Müellif tarafından birkaç farklı yönüyle birlikte, aynen Bağdâdî'nin “el-Fark beyne'l-Fırak” ının metot ve yazılış amacıyla büyük oranda örtüşen bir nitelikte yazıldığı için, eser, Bağdâdî'nin eserinin kısaltılmış ve yeniden düzenlenmiş bir özeti olarak kabul edilir.³⁴

Eser, üzerinde tezimizi hazırladığımız Malatî'nin eseri gibi Zâhid el-Kevserî tarafından 1940 yılında Mısır'da neşredilmiştir.³⁵

5.Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdulkerîm eş-Şehristânî (ö.548/1153): el-Milel ve'n-Nihal:

Metod ve tarafsızlığı yönüyle Mezhepler Tarihi alanında yazılmış olan eserler

³² Bağdadî, a.g.e., s. XXIX-XXX

³³ Bağdadî, a.g.e., s. XX

³⁴ Turan, a.g.e., s. 5

³⁵ Bağdadî, a.g.e., s. XXI

arasında meşhur olan önemli bir eserdir. Şehristânî, daha önce bu alanda eser vermiş olan Eş'ârî'nin yolunu takip ederek, mezhepler arasında tarafsızlığı benimsemiş, naklettiği konuları tenkide tâbi tutmaksızın olduğu gibi okuyucusuna nakletmeyi tercih etmiştir.³⁶ İki cilt olarak eserini hazırlayan Şehristânî, eserinde İslâm fırkalarından bahsettiği gibi bunlarla birlikte 'ehl-i diyânât' olarak isimlendirdiği Mecûsîler, Yahûdîler ve Hristiyanlar ile 'ehl-i ehvâ' olarak nitelendirdiği filozoflar, Dehrîler, Sâbiîler, yıldızlara ve puta tapanlar ile Brahmanlar hakkında da geniş bilgiler vermektedir.³⁷

C-Milel ve Nihal Türü Eserlerin Bazı Özellikleri:

Bu eserlerin sahip olduğu ortak özellikler şöyle sıralanabilir:

1.Bu alanda yazılmış olan eserlerin tümünde ortaya çıkan belki de en önemli eksiklikleri, mezheplerin ortaya çıkmalarına etki eden siyâsî, ictimâî veya iktisâdî bir takım sebepleri göz ardı etmeleri ve mezhepleri sadece kişilere endekslemeleridir.³⁸

2.Bu alanda yazılmış olan eserlerin bir çoğu, İslâm içerisinde doğan ve İslâm'ı bölmeye çalışan fırkalara karşı İslâm'ı savunmayı en önemli amaç edindiğinden, taraf tutulmuş, muhalif fırka sahipleri en sert biçimde eleştirilmiş, hatta zaman zaman dinden çıkmakla itham edilmişlerdir.³⁹ Yukarıda bahsettiğimiz Eş'ârî ve Şehristânî ise bu yola başvurmadan sakınmışlar ve tarafsız bir yöntem takip etmişlerdir.

3.Eserlerin yazılış metodu ve mezheplerin ele alınış yolları da iki farklı şekilde olmuştur:

³⁶ Ahmet Ak, *Şehristânî'nin el-Milel ve'n-Nihal'inde İslâm Mezheplerinin Tasnifi* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 1996, s. 33

³⁷ Ak, a.g.e., s.31

³⁸ Bağdadî, a.g.e., s. XXII

³⁹ Turan, a.g.e., s. 6

a.Ya meseleler esas alınmış ve her fırka veya şahsın bu meseleler hakkındaki görüşleri açıklanmış,

b.Ya da fırkalar veya dinlerin kurucuları ve mensupları esas alınarak önce şahıs, fırka veya din zikredilip sonra da bunların görüşlerine geçilmiştir.⁴⁰

4.Müelliflerin eserlerinin tertiplerinde ve içeriklerinde de bazı farklılıklar bulunmaktadır:

a.Bazı müellifler, önce İslâm dışı dinler, mezhepler ve felsefî görüşleri ele alıp, sonra da İslam fırkalarını ele alırlar.⁴¹

b.Bazı müellifler ise önce İslâm mezheplerine yer verirken, İslâm dışı din ve fırkalara daha sonra değinmişlerdir.⁴² Eserlerinde önce İslâm fırkalarına yer verenler de öncelikle ele aldıkları fırkalar bakımından yine birbirlerinden ayrılırlar⁴³.

5.Müelliflerin eserlerini telif ederken karşılaştıkları en önemli meselelerden biri de mezheplerin sayısı konusu olmuştur. Bu konuda da müellifler “73 fırka hadîsi”⁴⁴ olarak meşhur olan hadîse karşı tutumları bakımından farklılıklar arz etmişlerdir:

a.Müelliflerden bir kısmı, bu hadîsi sahih kabul ederek eserlerinde, İslâm mezheplerini bu sayıya dayanarak sınıflandırmışlardır. Bu uğurda çok çeşitli yollara başvurmalarına rağmen çok da başarılı oldukları söylenemez. Çünkü bir çok müellifin kabul ettiği gibi ana mezheplerin sayısı on civarındadır ki bu sayı 72 sayısından çok uzaktır. Bunlara kollarını da eklediğimiz zaman ise sayıyı 72 veya 73’te durdurmak mümkün değildir. Bu zorluğu yaşayanlar arasında Bağdâdî, eserini incelediğimiz

Malatî, İsfârâinî ve Şehristânî’yi sayabiliriz. Çünkü bu müellifler, eserlerini bu

⁴⁰ Bağdâdî, a.g.e., s. XXIII, Turan, a.g.e., s. 6

⁴¹ Meselâ bkz. İbn Hazm, **el-Fasl**

⁴² Meselâ bkz. Şehristânî, **el-Milel ve’n-Nihal**

⁴³ Meselâ, Şehristânî ilk olarak Mu’tezile’yi (bkz. **el-Milel ve’n-Nihal**, I, s. 56) ele alırken, Bağdâdî (bkz. **el-Fark beyne’l-Fırak**, s. 21) ve Malatî (bkz. **et-Tenbîh**, s. 18) ilk önce Râfıza’yı ele almışlardır.

⁴⁴ Farklı rivâyetleri için bkz. **Tirmizî**, “İman”, 18; **İbn Mâce**, “Fiten”, 17; **Ebû Dâvud**, “Sünnet”, 1; **Dârimî**, “Siyer”, 74; Ahmed b. Hanbel, “**Müsned**” II,332 ve III, 120,145

hadîsi esas olarak düzenlediklerini belirtirler.⁴⁵

b.Eş'arî, Fahreddîn er-Râzî, İbnu'l-Cevzî ve Neşvânu'l-Himyerî gibi bazı müellifler ise bu hadîsin doğruluğu veya yanlışlığı konusunda herhangi bir şey söylememişler ve bu tartışmalara girmemişlerdir. Bundan dolayı bu müelliflerin mezheplerin tasnifi ve sayıları hakkında herhangi bir endişe veya sıkıntıları olmadığı için eserlerini herhangi bir zorlukla karşılaşmadan tasnif edebilmişlerdir.⁴⁶

c.Mezhepler Tarihi alanında eser veren müelliflerden İbn Hazm ise yazdığı eserinde, bir çok farklı rivayeti bulunan bu hadîslerin sened bakımından kesinlikle sahih olmadıklarını ve bundan dolayı da zayıf olduklarını belirtir.⁴⁷

⁴⁵ Bağdadî, a.g.e., s. XXIV

⁴⁶ Bağdadî, a.g.e., s. XXI

⁴⁷ İbn Hazm, **el-Fasl**, III, 248

İKİNCİ BÖLÜM

1.MALATÎ, HAYATI VE ESERLERİ

A-Hayati:

Asıl ismi Muhammed b. Ahmed b. Abdurrahman'dır.⁴⁸ Malatya'da doğduğu için⁴⁹, buraya nispetle Malatî, daha sonra Askalan'a yerleştiği için Askalânî ve ahşap hediyelik eşya sattığı için de Tarâifî olarak anılır⁵⁰.

Hayatından bahseden kaynaklarda doğum tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır. İlk tahsil yıllarını IV. (X.) yüzyılın ilk çeyreğinde Bizanslılar, Araplar ve diğer Müslüman hanedanlar arasında birkaç defa el değiştiren Malatya'da geçirdi. Halkın büyük bir kısmı buradaki karışıklıklardan tedirgin olup, farklı bölgelere göç ederken, Malatî de ailesiyle beraber Suriye'ye gitti. Bu arada Halep, Trablus, Harran ve Antakya gibi şehirlerde çeşitli alimlerden kıraat okudu. Malatî'nin faydalandığı âlimler arasında; Adî b. Abdalbâkî, Hayseme b. Süleyman, Ahmed b. Mes'ûd el-Vezzân yer alır. Kendisinden ise Ebû Muhammed İsmail b. Recâ, Ömer b. Ahmed el-Vâsîtî ve Ebû Muhammed Abdullah b. Ömer b. Abbas el-Adevî rivayette bulunmuşlardır. Malatî, Ebu Bekir b. Mücahid ve Ebû Bekir el-Enbârî'den arz yoluyla kıraat öğrenmiştir.⁵¹ Şâfiî fıkhı konusunda da çalışmalar yapan ve çeşitli eserler veren Malatî, daha sonra Mısır'a geçer ve Askalan'a yerleşir. İlmî çalışmalarını bu şehirde sürdüren Malatî, mîlâdî 987 (h. 377) tarihinde⁵² yine bu şehirde vefat eder.⁵³

B-İlmî Şahsiyeti

⁴⁸ Es-Sübkî, Tâcuddîn Ebu Nasr, **Tabâkâtu's-Şâfiyyetü'l-Kübrâ**, baskı yeri belli değil, (ilk baskı), 1384/1965, III, 77; İbnü'l- Cezerî, Şemsüddîn Ebu'l-Hayr, **Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ**, Mısır, 1352/1933, II, 67; ez-Zirikli, Hayreddin, **el-A'lâm**, baskı yeri ve tarihi belli değil, (üçüncü baskı), VI, 202; Kehhâle, Ömer Rıza, **Mu'cemü'l-Müellifin**, Beyrut, tsz., VIII, 275

⁴⁹ ez-Zirikli, a.g.e., VI, 202

⁵⁰ Mustafa Öz-Avni İlhan, "Malatî, Ebû'l-Hüseyn", **TDVİA**, Ankara 2003, XXVII, 487

⁵¹ İbnü'l Cezerî, a.g.e., II, 67

⁵² Es-Sübkî, a.g.e, III, 77; ez-Zirikli, a.g.e., VI, 202; İbnü'l Cezerî, a.g.e., II, 67

⁵³ ez-Zirikli, a.g.e., VI, 202; İbnü'l Cezerî, a.g.e., II, 67; Kehhâle, a.g.e., VIII, 275

Kaynaklarda hem kelimci⁵⁴ hem de fıkıh alanında bir çok çalışması ve telifâtı bulunan bir Şâfiî hukukçusu⁵⁵ olduğu belirtilen Malatî'nin bunlarla birlikte iyi bir kıraat âlimi de olduğu vurgulanır.⁵⁶ İbnü'l Cezerî (v.833/1430) eserinde onun kıraat ilmini kimlerden öğrendiğini isim isim naklettiği gibi, bu ilmi ondan öğrenenlerin isimlerini de tek tek sıralamaktadır.⁵⁷ Malatî'nin kıraat ilmiyle ilgili olarak yazdığı belirtilen 59 beyitlik kasîdesinden onun hem iyi bir kıraat âlimi hem de şair bir kişilik olduğunu anlamaktayız.⁵⁸

Malatî, kelâm, fıkıh ve kıraat ilimlerinde çalışmalar yaptığı gibi, aynı zamanda hadis ilmiyle de uğraşmış ve hadis rivâyetinde bulunmuş bir muhaddistir. Es-Sübkî (v.771/1370), Tabakât'ında isnad zincirinde Malatî'nin de yer aldığı bir hadîsi nakletmiştir.⁵⁹

C-Eserleri

Kelâm, fıkıh, kıraat ve hadis gibi bir çok ilim dalında çalıştığı ve eserler telif ettiği belirtilmesine rağmen, onun kelâm ve mezhepler tarihi sahasında yazmış olduğu "et-Tenbîh ve'r-Red 'alâ Ehli'l-Ahvâi ve'l-Bida' "⁶⁰ isimli eseriyle, kıraat ilmini anlattığı kasîdesinden⁶¹ başka zamanımıza ulaşmış hiçbir eseri veya çalışması bulunmadığı gibi, kaynaklarda da bunların dışında kendisine atfedilen her hangi bir eseri veya çalışması isim olarak zikredilmemektedir.

Malatî'nin "et-Tenbîh ve'r-Red 'alâ Ehli'l-Ahvâi ve'l-Bida' " adlı bu eseri ilk defa Sven Dederling tarafından Dımaşk, Dâru'l-Kütübi'z-Zâhiriyye'de, Tevhîd bölümü 59 numarada kayıtlı yazma nüshadan yararlanılarak yayınlanmıştır. Dederling, esere altı sayfalık bir mukaddime, tahkikte istifade edilen eserler listesi, hata-sevap cetveli ile baş kısma eserin fihristi ve sonuna da şahıs, fırka ve yer isimlerini içeren bir indeks ilave

⁵⁴ Kehhâle, a.g.e., VIII, 275

⁵⁵ ez-Zirikli, a.g.e., VI, 202; İbnü'l Cezerî, a.g.e., II, 67

⁵⁶ es-Sübkî, a.g.e., III, 77; ez-Zirikli, a.g.e., VI, 202; İbnü'l Cezerî, a.g.e., II, 67

⁵⁷ İbnü'l Cezerî, a.g.e., II, 67

⁵⁸ es-Sübkî, a.g.e., III, 77; ez-Zirikli, a.g.e., VI, 202; İbnü'l Cezerî, a.g.e., II, 67

⁵⁹ es-Sübkî, a.g.e., III, 78

⁶⁰ el-Bağdâdî, İsmail Paşa, **İzâhü'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zünûn**, İstanbul, 1364/1945, I, 328

⁶¹ Es-Sübkî, a.g.e., III, 77

etmiştir.⁶² Dedering, bu eseri ilk defa fark eden, onun kıymetini bilip, ondan yararlanarak onu ilim dünyasına tanıtan kişinin Fransız L. Massignon olduğunu ifade eder.⁶³

Malatî'nin eseri daha sonra, Muhammed Zâhid El-Kevserî (ö.1952) tarafından Kâhire'de ikinci defa neşredilmiştir. Kevserî, üzerine tez hazırladığımız bu esere yaklaşık dokuz sayfalık bir mukaddime ve sonuna da konuların yer aldığı içindekiler bölümü ile şahıs indeksi, eserde yer alan âyetlerin baş harflerine göre düzenlenmiş indeks, fırka, tâife ve kabileler indeksi olmak üzere üç indeks eklemiştir.⁶⁴

⁶² Mevlüt Özler, "Malatî, Hayatı, Eserleri ve İtikâdî İslâm Fırkalarına Bakışı", **Ekev Akademi Dergisi** I/II, Erzurum, 1998, 129

⁶³ El-Malatî, Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed, **et-Tenbîh ve'r-Red 'alâ Ehli'l-Ahvâi ve'l-Bida'**, nşr. Sven Dedering, İstanbul, 1936, nâşirin mukaddimesi, s. yâ

⁶⁴ El-Malatî, Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed, **et-Tenbîh ve'r-Red 'alâ Ehli'l-Ahvâi ve'l-Bida'**, nşr. Muhammed Zâhid El-Kevserî, Kâhire, 1948

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1.MALATÎ'YE GÖRE İSLÂM MEZHEPLERİ

A-Malatî ve Mezhepler

Malatî, Yahûdilerin 71, Hristiyanların 72 ve Müslümanların da 73 fırkaya ayırdıklarını belirterek, bu fırkaların içinde sadece birisinin kurtuluşa eren fırka olduğunu aklî ve naklî delillerle ortaya koymaya çalışır.⁶⁵

Ehl-i Sünneti savunmak anlamında “ Yahûdiler yetmiş bir fırkaya ayrıldılar. Onlardan biri kurtuluşa eren, yetmiş ise cehennemde olan fırkalardır. Hristiyanlar yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Onlardan biri kurtuluşa eren, yetmiş biri ise cehennemde olan fırkalardır. –Rasûlullah (sav), Yahûdilerden kurtuluşa erenin Musa (as)’nın ashâbı ve Hristiyanlardan kurtuluşa erenin de İsa (as)’nın ashâbından olan Müslüman Havâriilerin olduğunu belirtir. – Ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. İçlerinden biri kurtuluşa erecektir. Yetmiş ikisi ise cehennemdedir. -Ey Allah’ın Rasûlü, kurtuluşa erenler kimlerdir? diye sorulduğunda- Benim ve ashâbımın üzerinde olduğu yoldur.”⁶⁶ ve “Ümmetim dalâlet üzerinde birleşmez.”⁶⁷ hadîslerini delil olarak kullanır.⁶⁸

Diğer mezhepleri reddetmek bağlamında ise, onların kullandıkları âyet ve hadîslerin iniş ve söyleniş sebeplerini açıkladığı gibi, kendisi de âyet ve hadîslerle beraber aklî delillere de sık sık başvurur.

1-Malatî'nin Mezhepler Karşısındaki Tutumu:

Mezhepler Tarihi alanında eser yazan müellifleri, eserlerinde Ehl-i Sünnet muhalifi mezheplere karşı takındıkları tutumları açısından iki farklı grupta ele almak

⁶⁵ el-Malatî, a.g.e. , 13

⁶⁶ 73 fırka hadîsi diye meşhur olmuştur. Çeşitli rivayetleri mevcuttur. Bkz. **Tirmizî**, “İman”, 18; **İbn Mâce**, “Fiten”, 17; **Ebû Dâvud**, “Sünnet”, 1; **Dârimî**, “Siyer”,75; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II, 332, III, 120, 145

⁶⁷ İbn Mâce, “Fiten”,8

⁶⁸ el-Malatî, a.g.e. , 13

mümkündür.⁶⁹

İlk grupta yer alanlar, Ehl-i Sünnete muhalif olan mezheplere karşı hoşgörülü ve ılımlı olanlardır. Bu müellifler, Ehl-i Sünnet muhaliflerinin fikir ve düşüncelerini tarafsız bir şekilde aktarırlar, görüşlerinin değerlendirmesini veya buna dayanarak tekfire varan suçlamaları asla tasvip etmezler. el-Eşarî⁷⁰, eş-Şehristânî⁷¹ ve er-Râzî⁷² bu grupta değerlendirilebilecek müelliflerdendir.⁷³

İkinci gruptaki müellifler ise, Ehl-i Sünnet muhaliflerine karşı sert bir üslûp benimseyip, eleştiren ve hatta tekfire varan suçlamalar yönelten müelliflerdir. Eserini incelediğimiz ve tez konumuzu teşkil eden Malatî, tarihi seyir dikkate alındığında bu özellikte eser yazanların ilkidir. el-Bağdâdî⁷⁴ ve el-İsferâyînî⁷⁵ de bu grupta yer alan müelliflerdendir. Hatta Malatî'nin eserinde, bir çok mezhep için küfürle itham etme ve Allah'ın düşmanı olarak niteleme sık sık karşılaştığımız durumlardır.

Malatî eserini insanlara yol gösterici olsun diye yazdığını belirtmesine rağmen⁷⁶, Ehl-i Sünnet muhalifi fırkaların görüşlerinin çokça da yazılıp açıklanmasından memnun olmadığını fakat buna mecbur kaldığını özellikle vurgular. Bu vurgulamayı yaparken; "... cahilliklerinin, emellerinin ortaya çıkarılması... , ...sözlerindeki çirkin ifadeler... , konuşmalarındaki iğrenç, tiksindirici bölümler..."⁷⁷ şeklinde yaptığı nitelermeler Malatî'nin Ehl-i Sünnet haricindeki mezheplere bakışını ortaya koyan önemli ifadelerdir.

2-Malatî'nin Mezhepleri Tertîbi:

⁶⁹ Özler, a.g.e., 132

⁷⁰ el-Eşarî, Ebu'l-Hasan Ali b.İsmâîl, **Makâlâtü'l-İslâmiyyîn**, nşr.Hellmut Ritter, Wiesbaden, 1980

⁷¹ eş-Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdulkerîm, **el-Milel ve'n-Nihal**, tah.Muhammed Seyyid Kilânî, Beyrut, 1975

⁷² er-Râzî, Fahreddîn, **İ'tikâdâtü Fırakî'l-Müslimîn ve'l-Müşrikîn**, nşr. Ali Sâmî En-Neşşâr,Beyrut, 1982

⁷³ Özler, a.g.e., 132

⁷⁴ el-Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdu'l-Kâhir b.Tâhir et-Temîmî, **el-Fark beyne'l-Fırak**, nşr.Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Beyrut, tsz.

⁷⁵ el-İsferâyînî, Ebu'l-Muzaffer Şahfûr b. Tâhir b. Muhammed, **et-Tabsîr fi'd-Dîn ve Temyîzu Fırakati'n-Nâciyeti ani'l-Fırakî'l-Hâlikîn**, nşr.Muhammed Zâhid el-Kevserî, Mısır, 1955

⁷⁶ el-Malatî, a.g.e. , 43

⁷⁷ el-Malatî, a.g.e. , 42

İslam Mezhepleri Tarihi ile ilgili eser telif eden müelliflerin eserlerini incelediğimizde, İslam mezheplerini tertip ederlerken genellikle iki metottan hareket ettikleri görülür:

- a. Bazı müellifler, meseleleri esas alıp, her bir mesele hakkında şahısların ya da fırkaların görüşlerini ele alıp açıklamışlardır.
- b. Bazı müellifler ise, şahısları ve mezhepleri esas alıp, bu şahısların ve mezheplerin çeşitli konular hakkındaki görüş ve düşüncelerini ele alıp açıklamışlardır.⁷⁸

Eserini incelediğimizde Malatî'nin, mezhepleri ve ileri gelenlerini esas alarak, bazen mezheplerin, bazen de mezheplerin ileri gelenlerinin görüşlerinin ele alınıp açıklanması şeklinde eserini tertip ettiği görülür.

Malatî, eserinin ilk bölümünde, Ehl-i Sünnet ile beraber diğer İslâm Mezhepleri olan; Râfıza, Basra Mûtezilesi, Mürcie ve Havâric'in on fırkasını görüşleriyle beraber ele alıp inceler.⁷⁹ Eserinin ikinci bölümünde ise, Zanâdika'nın bazı fırkalarına temas edip, geniş bir şekilde Cehmiyye ve görüşlerini ele alarak inceleyen Malatî, Mürcie ve Râfıza hakkında yeniden bilgi vererek, Kaderiyye'yi ele alır ve son olarak tekrar Harûriyye başlığı altında Hâricîleri ele alarak eserini tamamlar.⁸⁰

3-Malatî'ye Göre Mezheplerin Sayısı :

İslâm Mezheplerinin sayısı konusunda müelliflerin görüşleri arasında farklılıklar vardır. Her ne kadar bazı müelliflerin Peygamber Efendimizin hadîsini esas alarak toplamda yetmiş üç fırka olduğunu kabul etmişlerse de ana mezheplerin sayısı ve ana mezheplerin kollarının sayısı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ana mezheplerin sayısı; Şehristânî'ye (ö. 548/1153) göre 4; İbn Hazm'a (ö. 456/1064) göre 5; İbn'ul Cevzî'ye (ö. 597/1200) 6; Makdisî'ye (ö. 355/966) göre 7; Bağdâdî (ö. 429/1037), Şâtübî (ö. 790/1388) ve Seyyid Şerif Cürcânî'ye (ö. 816/1413) göre 8; İsfârâinî'ye (ö. 471/1078)

⁷⁸ Turan, a.g.e.s.6

⁷⁹ el-Malatî, a.g.e. , s.1-91

⁸⁰ el-Malatî, a.g.e. , s.91-185

göre 9; Eş'arî'ye (ö. 324/936) göre ise 10'dur.⁸¹

Malatî'nin tasnifine göre ise, Ehl-i Sünnet dışındaki ana İslâm fırkalarının sayısı 6'dır. Bunlar:

- a. Zanâdika
- b. Cehmiyye
- c. Kaderiye
- d. Mürcie
- e. Râfıza
- f. Havâric

Malatî, bu ana fırkaların kollarıyla birlikte yetmiş iki ve Ehl-i Sünnet'le beraber de toplam yetmiş üç fırka olduğunu ifade eder.⁸²

Malatî, eserinin telifinde Bağdâdî, İsfârâînî ve Şehristânî gibi, Hz. Muhammed (sav)'in, ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılacağı şeklindeki hadîsini esas almıştır. Bu hadîse dayanarak Malatî, İslam mezheplerinin sayısının toplam yetmiş üç olduğunu, onlardan birinin kurtuluşa eren fırka (el-fırkatü'n-nâciye), diğerlerinin ise dalâlet fırkaları olduğunu belirtir.⁸³

Malatî, eserini hadiste işaret edilen yetmiş üç sayısına göre tasnif etmiştir. Fakat bu sayıyı tutturabilmek için gayret sarf etmesine rağmen, eserinin farklı bölümlerinde verdiği fırka sayıları bilgilerinin birbirini tutmaması dolayısıyla da bir takım zorluklarla da karşılaştığı muhakkaktır.

4-Malatî'nin Mezheplerin Sayısını Yetmiş Üçte Tutma Konusunda Karşılaştığı Zorluklar:

Malatî, eserini telif ederken yetmiş üç sayısını esas almış ve ana fırkaları kollarıyla beraber sayarken yetmiş üç sayısını tutturmuş olmakla beraber, fırkaların

⁸¹ Şehristânî, a.g.e, I, 22; İbn Hazm, a.g.e, II, 111; İbn'ul-Cevzî, **Telbîsü İblîs**, Beyrut, 1403, 18-23; Makdisî, **el-Bed' ve't-Târîh**, Bağdat, trs. V, 124-150; Bağdâdî, a.g.e, fihrist; Şâtübî, **el-İ'tisâm**, Mısır, trs., II, 206-220; Cürcânî, **Şerhu'l-Mevâkıf**, İstanbul, 1321, III, 282; İsfârâînî, a.g.e., Kahire, 1359, 15-16; Eş'arî, a.g.e, I, 4-5

⁸² el-Malatî, a.g.e. , 91

⁸³ el-Malatî, a.g.e. , 13

açıklanmasına sıra geldiğinde bu sayıyı tutturmakta başarılı olamamış ve farklı yollara baş vurmak zorunda kalmıştır. Bunlardan bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

- a. Malatî, ana mezhepleri kollarıyla beraber toplu olarak sayarken, Râfıza olarak adlandırdığı Şia – İmâmiyye'nin on beş fırka olduğunu belirtir.⁸⁴ Fakat Râfıza'nın açıklandığı, eserin birinci bölümün baş tarafında ise aynı mezhebi on sekiz fırkaya ayırarak⁸⁵, bu on sekiz fırkanın isimlerini verir ve onlar hakkında açıklamalarda bulunur. Kitabının ikinci bölümünde, Râfıza ve genel inançları hakkında tekrar bilgi verirken, sanki ilk bölümde onları on sekiz fırkaya ayırıp haklarında geniş bilgi vermemiş gibi, onların yine on beş fırka olduğunu belirtir.⁸⁶
- b. Râfıza'nın ilk fırkası olarak gösterdiği Sebeiyye'nin, dört fırka olduğunu söyleyip her birini ayrı ayrı sayarak on sekiz sayısına dahil ederken, on sekizinci fırkası olduğunu söylediği Zeydiyye'nin de dört farklı fırkaya ayrıldığını söylemesine ve her birini de ayrı ayrı açıklamasına rağmen, bu dört fırkayı tek fırka olarak sayıya dahil eder.⁸⁷
- c. Malatî, Mûtezile mezhebinin Vâsıl b. Atâ tarafından Basra'da ortaya çıkarıldığını ve yirmi fırka olduklarını belirtmesine rağmen, Mûtezile'yi yetmiş üç fırka içerisinde saymaz.⁸⁸ Basra'dan etkilenip daha sonra ortaya çıkan Bağdat Mûtezilesi'ni ise, Zeydiyye'nin dört fırkasından biri olarak göstererek⁸⁹ onları Râfıza içinde bir fırka olarak sayıya dahil etmesi, fakat ilk ortaya çıkan Basra Mûtezilesini göz ardı ederek sayıya dahil etmemesi, ilginç, ilginç olduğu kadar da anlaşılabilir bir zorluktur. Çünkü Mûtezile'yi sayıya dahil ettiğimizde yetmiş üç fırka, doksan üç fırkaya çıkmaktadır.

⁸⁴ el-Malatî, a.g.e. , 91

⁸⁵ el-Malatî, a.g.e. , 18

⁸⁶ el-Malatî, a.g.e. , 156

⁸⁷ el-Malatî, a.g.e. , 33

⁸⁸ el-Malatî, a.g.e. , 37

⁸⁹ el-Malatî, a.g.e. , 34

B-Malatî'ye Göre Yetmiş Üç Mezhep

Malatî, Ehl-i Sünnet ile bu fırkaya muhalefet eden 'kendi ifadesine göre' yetmiş iki fırkanın görüşlerini aktarırken, başvurduğu kaynak olarak muhalif fırka mensuplarına ait herhangi bir kitap ismi belirtmez, onların görüşlerini doğrudan kendisi rivayet eder. Mezhepler hakkında bilgi verirken de genel olarak tek bir yöntem kullanmaz, farklı mezhepleri farklı şekillerde ele alır:

- a. Bazı mezheplerin görüşlerini en ince ayrıntısına kadar inceleyip, delilleriyle beraber reddeder ve iman açısından da durumlarını değerlendirirken, bazı mezheplerin görüşlerini ise herhangi bir şekilde değerlendirme yapmadan sadece aktararak ve iman açısından da durumlarını değerlendirmeden bilgi vermekle yetinir.
- b. Bazı mezheplerin kimler tarafından kurulduğu, ileri gelenleri ve nerede ortaya çıktığı hakkında ayrıntılı bilgiler verilirken, bazı mezheplerin kurucuları, ileri gelenleri ve çıkış yerleri hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir.
- c. Bazı mezhepler, ayrıldıkları kollarının isimleriyle beraber belirtilmekte ve açıklanmakta iken, bazı mezhepler ise sadece fırka sayıları verilip, önemli görülenleri isim olarak zikredilerek açıklanır, geri kalanlar isim olarak belirtilmedikleri gibi görüşleri de sadece genel olarak açıklanmaktadır.

1-Ehl-i Sünnet

Malatî, eserinde fırkaların görüşlerini aktarmaya başlamadan önce Ehl-i Sünnet ifadesini terim olarak kullanır.⁹⁰ Ehl-i Sünnet'e ait prensipleri, "Sünnet'in Açıklamalarının Şerhi" başlığı altında Muhammed b.Ukkâşe'den naklederek açıklar ve bunların; Ali b.Âsım, Süfyân b. Uyeyne, Muhammed b. Ömer El-Vâkıdî, Abdullah b. Davûd, Saîd b. Osman, Ahmed b. Halid ed-Dîmeşkî, Yahya b. Yahya, Yahya b. Saîd el-Kattân, Abdurrahman b. Mehdi gibi⁹¹ ulemâ ve fukahânın, Rasûlullah'ın ashabının

⁹⁰ el-Malatî, a.g.e. , 14

⁹¹ el-Malatî, a.g.e. , 14-15

üzerinde görüş birliğine vardığını naklederek, üzerinde icmâ ettikleri prensipler olduğunu belirtir.

Malatî'ye göre Ehl-i Sünnet'in üzerinde icmâ edilen aslî prensipleri şunlardır:

- a. Allah'ın kaza ve kaderine rıza göstermek ve hükümlerine sabretmek.
- b. Allah'ın emrettiklerini yerine getirmek, yasakladıklarından kaçınmak ve amellerde samimi olmak.
- c. Dini konularda tartışmayı, cedeli ve bunlardan kaynaklanan düşmanlıkları terk etmek.
- d. Mestler üzerine mesh etmek.
- e. Ehl-i Kible ile beraber cihada katılmak.
- f. İmanın söz ve amelden müteşekkil olduğunu, artıp, eksildiğini kabul etmek.
- g. Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın kelamı olduğunu kabul etmek.
- h. Adaleti terk etse ve zulmetse dahi sultana sabretmek ve yöneticilere karşı isyan etmemek.
- i. Büyük günah bile işlese, Ehl-i Tevhid'den hiç kimseyi günahından dolayı tekfir etmemek.
- j. Hz.Muhammed (sav)'in ashabı hakkında ileri geri konuşmamak.
- k. Rasûlullah (sav)'tan sonra insanların en faziletlisinin; sırasıyla Hz.Ebu Bekir, Hz.Ömer, Hz.Osman ve Hz.Ali olduğunu kabul etmek.⁹²

Malatî, bu prensiplerin kesinliği anlamında, yine Muhammed b. Ukkâşe'nin rüyasını da aktarır. Muhammed b. Ukkâşe, rüyasında Nebî (sav)'i görmüş, O'na Ehl-i Sünnet'in esaslarını tek tek sıralamış ve Nebî (sav) de bunları onaylamıştır.⁹³

Malatî bu rivâyetin, Halife Mütevekkil'in isteği üzerine Ahmed b. Hanbel tarafından yazılan Müsned'de de yer aldığını belirtir.⁹⁴

⁹² el-Malatî, a.g.e. , 15

⁹³ el-Malatî, a.g.e. , 16-17

⁹⁴ el-Malatî, a.g.e. , 17

2-Râfıza:

Malatî, dalâlet ehli olarak belirttiği Rafıza'nın, aynı zamanda İmamiye olarak nitelendirildiğini söyleyerek bunların 18 fırkaya⁹⁵ ayrıldığını ifade eder.⁹⁶

2.1.Sebeiyye'den Ğâliye :

Malatî, onların Abdullah İbn Sebe'nin taraftarları olduklarını belirterek, Hz.Ali ile aralarında geçen konuşmayı nakleder. Hz.Ali'ye, Hâlık ve Bârî olduğunu söylediklerinde Hz.Ali'nin onları tevbeye davet ettiğini, onların görüşlerinden dönmediklerini görünce de onlar için büyük bir ateş hazırlattırıp, onları yaktırdığını ifade eder.

Malatî, bu fırka mensuplarının kendi yaşadığı devirde de varlıklarını sürdürdüklerini ve Hz.Ali'nin ölmediğini, onun ölmesinin caiz olmadığını, onun diri ve aynı zamanda da ölümsüz olduğunu iddia ettiklerini belirterek, kendilerine Hz.Ali'nin ölüm haberinin Kufe'ye geldiği hatırlatıldığı halde onların : “Onun beynini 70 testide bizlere getirmiş olsanız dahi, onun ölümünü asla kabul etmeyeceğiz.” dediklerini aktarır.⁹⁷

2.2.Sebeiyyeden İkinci Fırka :

Bunlara göre de Hz.Ali ölmemiş ve o, halen buluttadır. Malatî, onların beyaz, saf, parlak, aydınlık ve şimşek çakan bir bulut gördüklerinde ona yönelerek yalvarıp, yakarıp dua ettiklerini ve böylece Hz.Ali'nin kendilerine uğradığını söylediklerini

⁹⁵ Diğer müelliflere göre Zeydiyye'nin sayısı: Bağdâdî, a.g.e., s.41, 15 fırka; Şehristânî, a.g.e., I/162, 7 fırka; İsfârâînî, a.g.e., s.20, 15 fırka

⁹⁶ el-Malatî, a.g.e. , 18

⁹⁷ el-Malatî, a.g.e. , 18

belirtir.⁹⁸

2.3.Sebeiyeden Üçüncü Fırka :

Bunlara göre ise Hz.Ali ölmüştür. Fakat kıyametten önce o ve kabirlerinde olan kendi taraftarları dirilecek ve deccâlle savaşıacaklardır. İnsanlar ve ülkeler içinde doğruluğu ve adâleti tesis edip yayacaklardır.

Malatî , bunların Hz.Ali'nin ilâh olduğunu söylemediklerini fakat rec'at'e inandıklarını belirtir.⁹⁹

2.4.Sebeiyeden Dördüncü Fırka:

Malatî'ye göre bunlar, Muhammed İbn Ali'nin imam olduğunu söylerler. Onun Radvâ dağında diri olduğunu, ölmediğini ve mağaranın ağzında bulunan bir ejderha ve aslan tarafından korunduğunu iddia ederler. Sâhibu'z-Zamân (Zamanın Sahibi) olduğunu belirttikleri Muhammed İbn Ali tekrar meydana çıkacak, deccali öldürecek, insanları sapıklıktan hidayete ulaştıracak ve yeryüzünü de bütün bozulmuşluğuna rağmen düzelterek.¹⁰⁰

Malatî bu dört fırkayı anlattıktan sonra fırkaların anlatımına ara vererek bu dört fırkada da ortak olan inançların açıklanmasına, âyet ve hadîs'e başvurarak onların görüşlerinin zayıflığına işaret edip, reddedilmesine yer verir:

- a. Malatî, bu fırkaların hepsinin de "Bedâ" ya inandıklarını belirtir.Bundan dolayı da onlar küfür ve cehalet fırkalarıdır.
- b. Onlar herhangi bir delile dayanmaksızın Hz.Muhammed (sav) ve Hz.Ali'nin öldüğünü kabul etmemektedirler. Malatî, bu iddialarıyla beraber aynı zamanda,

⁹⁸ el-Malatî, a.g.e. , 18

⁹⁹ el-Malatî, a.g.e. , 18-19

¹⁰⁰ el-Malatî, a.g.e. , 19

H.z.Ali'nin kadîm bir ilâh olduğunu iddia etmelerinden dolayı onların Hristiyanların sözlerine benzediklerini vurgulayarak, cisim ve keyfiyet sahibi varlıkların ilâh olamayacaklarını belirtmiş ve bundan dolayı da bu fırkaların inanışlarının yanlış olduğunu ifade etmiştir.

- c. Malatî, ilâhlık inançlarından sonra, Kur'an-ı Kerim'e ters düştüğünü ifade ettiği bir diğer görüşleri olan "rec'at" görüşlerini ele alır. Kur'an-ı Kerim'deki "Önlerinde ise bir berzah vardır. Diriltilecekleri güne kadar oradadırlar."¹⁰¹ âyet-i kerimesine vurgu yaparak bu âyetin kıyamet günündeki dirilişe kadar kabir ehlinin dirilmeyeceğini belirttiğini ve bu fırka mensuplarının da K.Kerim'in bu âyetine ters olan inançlarından dolayı da kâfir olduklarını ifade eder.
- d. Malatî'nin yanlışlığına işaret ettiği inançlarından birisi de H.z.Ali'nin bulutta olduğu inancıdır. Nebî (sav)'nin sahab (bulut) isimli bir sarığı vardı.Bir gün, H.z.Ali'nin bu sarığı başına takmış olduğunu görünce H.z.Muhammed (sav); "Ali buluta yöneldi, onu aldı." buyurmuştur. Bu Sebeiyye fırkası ise H.z.Muhammed (sav)'in ifadesini tamamen tersine yorumlayarak H.z.Ali'nin gökteki gerçek bir buluta çıktığını iddia etmişlerdir ki Malatî'ye göre bu, yapılamayacak yanlış bir yorum ve saptırmadan ibarettir.¹⁰²

2.5. Karâmîta:

Malatî'ye göre Karâmîta; Allah(cc)'in, hiçbir nurun kendisine benzemediği ve kesinlikle karanlığın kendisine karışamayacağı, bulaşamayacağı "ulvî bir nur" olduğuna inanır. Yine Karâmîta'ya göre bu ulvî nurdan da "nur-u şa'saânî" ve ondan da tabiat bakımından insanlardan farklı olan, geleceği bilen, her şeye gücü yeten, hiçbir şeyin

¹⁰¹ Mü'minûn Sûresi, 23/100

¹⁰² el-Malatî, a.g.e. , 19-20

kendilerini aciz bırakamayacağı, kahreden ama kahredilemeyen, her şeyi bilen ama kendisi bilinemeyen; gelmeden, ortaya çıkmadan ve ortaya çıktıktan sonra kendileri ile bilinecekleri alâmetleri, mûcizeleri ve işaretleri olan peygamberler ve imamlar yaratılmıştır. Aynı zamanda bu peygamberler ve imamlar diğer insanlardan; şekilleri, tabiatları, ahlakları ve amelleri bakımından da farklıdırlar.

Yine Karâmîta'ya göre; “nûr-u şa’şâînî”den, kendisinde afetlerin, türlü noksanlıkların, elemelerin olduğu, yanılma, gaflet, unutkanlık, kötülükler, arzular ve çirkinliklerin yer aldığı güneş, ay, yıldızlar, ateş ve madenlerin aslı olan “nûr-u zalamî” yaratılmıştır.

Malatî'ye göre Karâmîta; Yüce Allah'ı hiçbir nurun kendisine benzemediği bambaşka bir nur şeklinde vasıflandırarak Ehl-i Tevhîd'e benzemektedir. Ancak onlar bunun hemen peşinden namaz, zekat, oruç, hac ve diğer farzların, farz olmayıp nafîle olduğunu, Yüce Rabb'in yarattıklarının ibadetlerine muhtaç olmadığını, dolayısıyla dileyenin yapacağı, dileyenin de yapmayabileceği ve insanın da bu seçim konusunda tamamen özgür olduğunu iddia etmekten geri durmazlar.

Malatî'ye göre Karâmîta; cennet, cehennem ve kıyametten sonra yeniden dirilmeye inanmamakta ve bunları reddetmektedir. Onlar; insanın öldüğü zaman cesedinin yok olacağını ve ruhunun kendisinin de doğduğu nûr'a karışacağını iddia ederler.¹⁰³

Yine Karâmîta'ya göre; Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de zikrettiği; cennet, hesap, mizan, nimetler gibi kavramlar; sıhhatli bedenler, güzel renkler, lezzetli yemekler, güzel kokular ve insanların sevinmesine sebep olan eşyalar şeklinde yalnızca dünyada gerçekleşen kavramlardır. Azab da; çeşitli hastalıklar, fakirlik, sıkıntılar ve insanların eziyet çekmesine sebep olan şeyler olarak dünyada gerçekleşir.

¹⁰³ el-Malatî, a.g.e. , 20

Karâmita bu hususları böylece kabul edip inananları, mü'min, kadınları da mü'mine olarak ifade eder. Onların kanları malları muhafaza edilir. Her kim de bu hususları kabul etmez ve inanmazsa onlar kâfir ve müşriktirler. Onların kanları da malları da helaldir.

Malatî, bunların aile ve namus anlayışına da sahip olmadıklarını belirterek şu inançlarını da aktarır: Onlara göre bir kısmının eşleri, çocukları ve hatta kendi bedenleri dahi (günümüzde eşcinsellik olarak tarif edilen durum) herhangi bir sınırlama veya engel olmaksızın diğerleri için helaldir ve bu durum onların nazarında imanlarının bir göstergesidir. Hatta o kadar ki onlardan bir erkek; bir kadını, erkeği veya bir çocuğu arzulasa fakat arzuladığı kişi de bundan sakınsa ve reddetse onlara göre o kişi kâfirdir ve şerâatlerinden de çıkmıştır. Ama ne zaman ki kendisini sunarsa, o zaman o, üstün bir mü'min olarak ifade edilir.¹⁰⁴

Malatî son olarak mal ve mülkiyet anlayışlarını da yansıtarak, onların kendi aralarında sınırsız olarak mal ve mülk kullanımını mübâh gördüklerini belirttikten sonra onların cehâlet ehli ve hakkı görmeyen sapık kimseler olduğunu belirterek Karâmita fırkası hakkında verdiği bilgileri sonlandırır.¹⁰⁵

2.6.Tenâsüh Ehli:

Malatî'ye göre bunlar, tenasüh ehlidir ve Hulûliyye'dendirler. Bunlar Yüce Allah'ın bedenler ve imkanlar üzerinde bir nur olduğuna, insanların ruhlarının Kadîm olan Allah'tan ortaya çıktığına ve bedeninin de kendisinde lezzet ve elem olmayan ruhsuz bir elbise olduğuna inanırlar.

Malatî burada bunların tenasüh inanışlarının izahına geçer. Onlara göre insan eğer iyilik yapar ve iyi bir hayat yaşayıp da ölürse onun ruhu at, kuş veya boğa gibi

¹⁰⁴ el-Malatî, a.g.e. , 21

¹⁰⁵ el-Malatî, a.g.e. , 22

hayvanlara geçer. Bir müddet sonra da tekrar bir insan bedenine döner. Eğer kişi kötü, çirkin bir hayat yaşamış ve ölmüşse o zaman da onun ruhu sırtında yaralar olan eşeklere veya uyuz köpeklere geçer ki isyan ettiği günler müddetince o bedende kendisine azap olunur. Sonra tekrar insan bedenine döndürülür. Malatî'ye göre bu fırka mensupları, bu durumun ezelden beri devam ettiği gibi sonsuza kadar da bu şekilde olmaya devam edeceğine inanmaktadırlar.¹⁰⁶

2.7.Hulûliyye'den Bir Fırka:

Malatî'ye göre bu fırka mensupları, Yüce Allah'ın Cebrâil (as)'i Hz.Ali (ra)'ye gönderdiğine fakat Cebrâil'in yanılıp Hz.Muhammed (sav)'e vahyi getirdiğine, bunun üzerine Yüce Rabb'in bu işi tekrar Hz.Ali'ye vermeye utandığına ve peygamberliği Hz.Muhammed (sav)'e bıraktığına, buna karşılık da Hz.Ali'yi Hz.Peygamberin veziri ve kendisinden sonra da halifesi yaptığına inanmaktadırlar.¹⁰⁷

2.8.Hulûliyye'den Diğer Fırka:

Malatî'ye göre bu fırka mensupları ise, Hz.Ali ile Hz.Muhammed (sav)'in nübüvvette ortak olduklarına, risalet görevinin her ikisine verildiğine, her ikisine de itaat ve isyanın arada hüküm farkı olmaksızın aynı olduğuna ve Hz.Ali'nin Hz.Muhammed (sav)'den sonra nebî olduğuna inanırlar. Ve bu inançlarına da Peygamber Efendimiz'in Hz.Ali'ye söylediği; "Sen benim için, Hz.Musa'ya nispetle Hz.Harun gibisin." sözünü delil olarak getirirler.

Malatî bu hadis hakkında herhangi bir yorumda bulunmaksızın, onların cahil

¹⁰⁶ el-Malatî, a.g.e. , 22

¹⁰⁷ el-Malatî, a.g.e. , 22-23, Bu fırkanın Gurabiyye fırkası olduğu hak. bk. el-Bağdadî, el-fark, s.250; el-İsferâyînî, a.g.e.,a.112; er-Râzî, a.g.e., s.59-60

kimseler olduklarını, ümmete, kitaba, sünnete ve akla muhalefet ettiklerini belirtir.¹⁰⁸

2.9.Muhtâriyye:

Malatî'ye göre bunlar, Muhtar ibn Ebû Ubeyd'in peygamberliğine ve Hulûliyye fırkalarındaki tenâsüh inancı gibi tenâsühe inanırlar.¹⁰⁹

2.10.Sem'âniyye:

Malatî'ye göre bunlar Beyân ibn Sem'ân'ın peygamberliğine ve aynı öncekiler gibi tenâsühe inanırlar.¹¹⁰

Malatî bu fırka mensuplarının böylece bilinmesi ve Yüce Allah'ın izniyle kendilerinden sakınılması için ilk ve son kez anlatıldığına vurgu yaparak fırka hakkında verdiği bilgiyi sonlandırır.

2.11.Cârudiyye:

Malatî'ye göre bu fırka, Ğâliye ile Tenâsuhiyye arasında bir yere sahiptir. Aynı zamanda onlar Yüce Allah'ın bir nur olduğuna, imamların ve peygamberlerin ruhlarının da bu nurdan meydana geldiğine inanırlar.

Tenâsüh benzeri bir inançları vardır. Fakat bununla beraber onlar ruhun, insan bedeninden insan olmayan başka bir bedene geçeceğini de iddia etmezler. Bilakis onlar; ölen insan bedeninden çıkan ruhun, acılarla dolu, hastalıklı başka bir insan bedenine geçtiğine, işlediği kötülükler ve çıkardığı fesatlar karşılığınca bir müddet o bedende

¹⁰⁸ el-Malatî, a.g.e. , 23

¹⁰⁹ el-Malatî, a.g.e. , 23

¹¹⁰ el-Malatî, a.g.e. , 23

kendisine azap olunacağına, sonunda da nimetler verilmiş bir insan bedenine geçeceğine ve geri kalan hayatı boyunca da kendisine nimet verilmeye devam edileceğine inanırlar.

Malatî burada Cârudiyye'nin, tenasüh fikirlerine dayanak olduğunu iddia ettikleri “Biz ilk yaratmada güçsüzlük mü gösterdik? Hayır ama onlar yeni bir yaratıştan kuşku içindedirler!”¹¹¹ âyet-i kerîmesini ele alarak, onların bu âyetin yorumlanmasında hataya düştüklerini belirtir. Malatî bu âyetin; Kureyş ve müşrik Arapların sonraki yaratılışı kabul etmeyip reddetmeleri, sadece insanın ilk yaratılışına inanmaları ve Yüce Allah'ın kudretinin ölüleri diriltmeye yetmeyeceğine inanmaları dolayısıyla indirildiğini vurgular.

Malatî son olarak İmamiyye Fırkaları olarak ifade ettiği bütün bu fırkaların aşırı bir küfür içinde olduklarını ve bu halleriyle de İslam'ın tevhîd inancından çıktıklarını belirtir.¹¹²

2.12.Hişâmiyye:

Onlar Hişâm ibn Hakem'in tarftarlarıdır ve Hişâmiyye diye bilinirler. (Peygamber Efendimiz'den; onların dinde aşırı gittikleri şeklinde gelen haber sebebiyle onlar râfıza'dandırılar.) Onlar Hz.Ali (ra) sevgisiyle meşhur olmuşlardır ve Hz.Ali'yi sevmeye de çok aşırı giderler. Aynı zamanda onlar mülhiddirler. Çünkü Hişâm, mülhid ve dehrî iken sonra seneviyye ve mâneviyye'ye geçti. Sonra da İslam, bulunduğu topraklara hakim olunca, istemeyerek de olsa İslam'a geçti. Onun İslam'daki inancı ise teşbih ve rıfz idi.

Burada Malatî'nin İslam'ın dışında olduğunu belirttiği fırkalara ve kurucularına bakış açısını yansıtan önemli ifadelerle karşılaşıyoruz:

¹¹¹ Kâf Sûresi, 50/15

¹¹² el-Malatî, a.g.e. , 23-24

Malatî'ye göre Hişâm Yüce Allah'ın lanetlediği bir kişidir. Yüce Allah, Hz.Ali ve çocuklarını, İmamiyye ve lanetlediği bir kişi olan Hişâm gibi insanların ayıplarından, pisliklerinden ayırmış ve onları tam bir temizlemeyle temizlemiştir.

Hişâm'ın İmâmiyye inancındaki isteği ve arzusu Ehl-i Beyt sevgisi değil, bilakis İslam inancının, tevhîd inancının ve peygamberlik inancının temellerini zayıflatmak ve yıkmak isteğidir. O tevhîd inancı konusunda teşbihe yönelmiş ve tevhîd düşüncesini yıkmış ve yaratıcı ile yaratılanı aynı seviyede görmüştür. Sonra Ehl-i Beyt sevgisini, Kitap ve sünnet hakkında ileri-geri konuşmalarına, ümmeti küfürle ve nifâk çıkarmakla ithâm etmesine dayanak kılmıştır. Onun İslam'ı yıkma konusunda sarf ettiği çabayı daha önce hiç bir İslam düşmanı sarf etmemiştir.¹¹³

Malatî'ye göre; Yüce Allah'ın kendisini lanetlediği Hişâm, Rasûlullah (sav)'ın daha hayatta iken sarf ettiği "Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlasıdır." , "Senin bana nispetle yerin, Musa'ya nispetle Harun'un yeri gibidir. Ancak benden sonra nebi yoktur." , "Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısıdır." sözleriyle Hz.Ali'yi imam tayin ettiğini ve Yüce Allah'ın da onu ümmetin halifesi kıldığını ifade eder. Çünkü Hz.Ali; yanılmanın, gafletin, cehâletin ve acziyetin asla kendisi için caiz olamayacağı, ümmetin en faziletli kişisidir. Ve aynı zamanda o masumdur. Yüce Allah tarafından da yaratılmışlar için imam olarak tayin edilmiştir. Hz.Ali'nin imamlığının delili, kâbe'nin yönü ve diğer farzların delilleri gibi kesindir.

Sahabe, Hz.Ebu Bekir'e biat etmekle küfre düşmüşler ve dinden çıkmışlardır. Ümmetin dinden çıkmasıyla Kur'an-ı Kerîm nesh olmuş ve semaya yükseltilmiştir. Sünnet de, yine ümmet kâfir olduğu için onların nakilleriyle sabit olamaz. İnsanların elinde bulunan Kur'an, değiştirilmiş ve Hz.Osman zamanında uydurulmuştur. Daha önceki Mushaflar ise yakılmıştır. Ümmetin; Hz.Muhammed (sav) ile beraber yaptığı savaşlarda, babalarını ve aşiretlerinden insanları öldüren Hz.Ali'ye eskiden duydukları

¹¹³ el-Malatî, a.g.e. , 25

kin yeniden ön plana çıkmış ve iki yüzlü davranmışlardır. Ümmetten Hz.Ali ile beraber hareket eden; Hz.Selmân, Hz.Ammâr, Hz.Ebû Zer ve Hz.Mikdat ibn Esved'den oluşan dört ileri gelen sahabeyi ayırırlar; Hz.Ebu Bekir, Hz.Ömer, Hz.Osman, Hz.Talha, Hz.Zübeyr ve Hz.Aişe'yi ümmetin en şerhileri ve küfürde en ileri gidenleri olarak kabul ederler, onları lanetle anarlar ve onlardan uzak dururlar.¹¹⁴

Malatî Hişâmiyye'nin bu iddialarını aktardıktan sonra, "Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim."¹¹⁵ âyet-i kerîmesini hatırlatarak, onlara şu soruyu sorar: Allah (cc) dinini, Rasûlullah'ın hayatında mı yoksa, sonra mı veya bu âyetin indiği günde mi tamamladı?

Malatî bu sorudan sonra onların verebileceği çeşitli cevap ihtimallerini değerlendirir:

Eğer onlar "Allah (cc) asla dinini tamamlamamıştır." derlerse, bu onların cehâletini ve küfrünü ortaya çıkarır.

Eğer öyle değil de "Allah (cc) dinini ve nimetini Nebî (sav) hayatta iken tamamladı ama ne zaman ki nebî (sav) öldü, ondan sonra dini başkalaştırdılar, değiştirdiler. Bu da Allah(cc)'in hoşuna gitmedi ve Kur'an'ın hükmünü onlardan kaldırdı, dini onların elinden çekip aldı." derlerse onlara denir ki: sizin bu iddianız; dinden, kitaptan veya sünnetten delillendiremediğiniz; delillendiremediğiniz gibi, kıblenin yönü, oruç, namaz ve dinimizdeki diğer kesin hükümler gibi Rasûlullah (sav) hayattayken konuşulan konulardan değildir. Peki o zaman siz nereden kaynaklanarak "Din kemâle ermesi ve tamamlanmasından sonra başkalaştırıldı ve değiştirildi." diyorsunuz.

Malatî sonra Hişâmiyye'nin sahabe hakkındaki iddialarına geçerek ; "Muhacirler ve Ensar'dan (İslam'a girmekte) ilk öne geçenler ile onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. Allah, onlar için altlarından

¹¹⁴ el-Malatî, a.g.e. , 25

¹¹⁵ Mâide Sûresi, 5/3

ırmaklar akan, içlerinde sonsuza kadar kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte en büyük kurtuluş budur.”¹¹⁶ âyet-i kerîmesini hatırlatır ve Yüce Allah’ın âyette olduğu gibi, övdüğü ve iman ile vafettiği sahabenin, dini başkalaştırıp, değiştirmek ve küfre düşmekle itham edilemeyeceğini belirtir.

Yine “Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, bilsin ki Allah yakında öyle bir toplum getirir ki, Allah onları, onlar da Allah’ı severler; mü’minlere karşı alçak gönüllü, kafirlere karşı ise onurlu ve şiddetlidirler. Allah yolunda cihat edenler, hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar.”¹¹⁷ âyet-i kerîmesini hatırlatarak Nebi (sav)’nin vefatından sonra dinden çıkanların tekrar dine dönmelerine kadar onlarla savaşan Hz.Ebu Bekir ve onunla birlikte hareket edenlerin de Hişâmiyye’nin iddia ettiği gibi vasıflandırılmayacağını belirtir.

Yine “Allah, sizden iman edip Salih amel işleyenlere, kendilerinden öncekileri hakim kıldığı gibi, onları da yeryüzüne hakim kılacağını, onlar için seçip beğendiği dinlerini kendilerine sağlamlaştıracağını ve korkularının ardından kendilerini güvene erdireceğini vâdetmiştir. Çünkü onlar bana kulluk ederler ve hiçbir şeyi bana ortak koşmazlar.”¹¹⁸ âyet-i kerîmesini hatırlatarak da Rasûlullah (sav)’ın vefatından sonra yeryüzünde Allah (cc)’a ibadet eden ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayan halifelerin ve ümmetin, Yüce Allah tarafından imanlarının kuvvetlendirildiklerini, dolayısıyla Hişâmiyye’nin vasıflandırdığı gibi vasıflandırılmayacaklarını belirtir.

Malatî, çağlarında artık iki kapak arasında ve ümmetin kalplerinde olan, namazlarında okudukları, harflerini, sınırlarını, muhkem ve müteşâbihini korudukları, içinden hiçbir şey eksilmeyen ve korunduğu bilinen 114 sûreden oluşan Kur’an-ı Kerîm’in, Hişâmiyye’nin iddia ettiği gibi Yüce Allah’ın Hz.Muhammed (sav)’e indirdiği kitap olmadığı ve sahabenin irtidâtından sonra semaya yükseltildiği kabul

¹¹⁶ Tevbe Sûresi, 9/100

¹¹⁷ Mâide Sûresi, 5/54

¹¹⁸ Nur Sûresi, 24/55

edilecek olursa, onların imâmetin isbâtı konusundaki iddialarını temellendiremeyeceklerini, dolayısıyla iddialarının geçersiz olduğunu belirtir.

Yine Malatî, Kur'an-ı Kerîm'in, bir sûresinin benzerini getirmeleri için bütün Araplara yirmi üç sene meydan okuduğunu, onların buna güç yetiremeyip aciz düştüklerini ve sonsuza kadar da bu acizliklerinin devam edeceğini söyleyerek, Yüce Kitap'ın sonradan uydurulmuş olduğunun söylenemeyeceğini belirtir. Çünkü, Nebî (sav)'nin ashabından büyük bir topluluğun Kur'an-ı Kerîm'i ezberlediğini ve koruduğunu, aynı şekilde onlardan sonra gelen tabî'nin ve etbâu't-tâbiîn'in de ezberleyip korumaya devam ettiğini ve kendilerinden sonrakilere ulaştırdıklarını ve böylece Kur'an-ı Kerîm'in günümüze kadar korunarak geldiğini ve hiçbir şeyin ondan eksilmediğini belirtir. Çünkü bizatihi Yüce Allah Kur'an-ı Kerîm'de, "Hiç şüphesiz Kur'ân'ı biz indirdik ve muhakkak onu (değişikliğe uğramaktan) biz koruyacağız."¹¹⁹ buyurur. Malatî burada tekrar Hişamiyye'yi muhatap alarak onlara; Yüce Allah'ın bu sözünde doğruyu söyleyip söylemediğini sorar. Eğer onlar "Allah (cc) doğruyu söylemedi." derlerse, Yüce Allah'ı yalan söylemekle itham etmiş olurlar ki, Rabb'lerini yalanladıklarından dolayı zaten kafir olurlar. Yok eğer "Allah (cc) doğru söyledi, onu indirdi ve korudu." derlerse iddialarından vazgeçmiş olurlar. Ama bu âyete rağmen; " Peygamber de korudu fakat Peygamberden sonra nesh oldu ve göğe yükseltildi." derlerse, o zaman da delilsiz, dayanaksız bir iddiada bulunmuş olurlar.

Malatî, Kur'ân-ı Kerîm'in Hz.Muhammed (sav)'e indirildiği ile başkalaşma ve değişikliğe uğramama konusunda icmâ bulunduğunu belirtir. Hişâmiyye ise icmâya karşı gelmiş ve Kur'ân-ı Kerîm'in başkalaşıp, değiştiğini iddia etmiştir. Oysa icmâya karşı gelmek, kabul etmemek sapıklığa düşürür. Çünkü Peygamber (sav) "Ümmetim, dalâlet üzerinde birleşmez." buyurur. Dolayısıyla ümmetin icmâsı, dinin ana kaynaklarından. Bu sebeple, Hişâmiyye'nin hiçbir delile dayanmaksızın, ümmetin

¹¹⁹ Hicr Sûresi, 15/9

büyük topluluğuna hakaret etmesi, onları sapıklıkla ve dinden dönmekle itham etmesi, ne aklî ne de naklî deliller ışığında kabul edilebilecek bir durumdur.¹²⁰

Hz.Ali (ra)'nin hilafetine gelince; Hişamiyye'ye göre Hz.Ali insanları hidâyete çağırmış, insanlar ise ona yaptıkları bîati terk etmiş, kendileri sapmış, başkalarını da sapıtmış ve küfre düşmüşlerdir. Küfürleri ve dinden çıkmaları sebebiyle din, ellerinden çıkıp gitmiştir. Bundan dolayı Hz.Ebu Bekir'e yapılan bîat geçersizdir. Hz.Ömer ve Hz.Osman'a yapılan bîatlar da aynı şekilde geçersizdir. Çünkü Hz.Ali'ye bîatin terk edilmesi zulümdür ve küfürdür.

Malatî'ye göre onların bu inançları bilmemekten ve cehaletlerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bilinen bir gerçektir ki Hz.Ali, ilk üç halife olan Hz.Ebu Bekir, Hz.Ömer ve Hz.Osman'a bîât etmiş ve arkalarında namaz kılmıştır. Onlara muhalefet etmeyi reddetmiş ve onların faziletlerine dair söz söylemiştir. Onların işlerinde kendileriyle istişârede bulunmuş, onların kararlarına ortak olmuş ve onların görüşlerini kabul etmiş, onaylamıştır. Bütün bunlara rağmen, eğer onlar: “Hz.Ali bunların hepsini takıyye olarak ve ölümden korktuğu için yaptı.” derlerse, o zaman kendi asıl düşünceleri olan; “Allah (cc), Hz.Ali'yi dini ikâme etmek, ortaya çıkarmak için gönderdi.” düşüncesi ile çelişkiye düşmüş olurlar. Çünkü o takdirde, bırakın Hz.Ali'nin dini ikâme etmesini, aksine o, takıyye yaparak, gerçekleri ve görevini gizleyerek kendi nefisini korumuş olur. Oysa onların Hz.Ali hakkında söylediklerinin hepsi yalan ve boş sözlerden ibarettir. Çünkü Hz.Ali asla; âciz, ihânet eden, gizleyen, câhil biri değildir. Bunlar, tamamen onların Hz.Ali hakkındaki buğzlarından kaynaklanır. Onlar her ne kadar Hz.Ali sevgisini açık edip öne sürerlerse de ona olan buğzlarını, kinlerini gizlemektedirler.

Malatî son olarak; erkekler arası ilişkiler, oğlancılık, zina, içki içmek, mü'min erkek ve kadınlara iftira atmak, yalancı şahitlik, iftira ve bütün çirkinliklerin onların

¹²⁰ el-Malatî, a.g.e. , 29-30

özellikleri olduğunu ve onların dinimizde yerleri olmadığını belirterek konuyu sonlandırır.¹²¹

2.13.İsmâîliyye:

Malatî'ye göre bunlar tevellâ ve teberrâ¹²² fikrine sahiptir. Hz.Ali'ye muhalefet edenleri kâfirlikle itham ederler ve on iki imama inanırlar. Beş vakit namazı kılarlar, kulluğu ve ibadetleri açıktan yaparlar. Onların yüzlerinde secde izleri vardır. Hz.Hüseyin ve cemaatinin Kerbelâ'da öldürülmeleri sebebiyle sürekli inleyip, dövünmeleri ve uzun süreli ağlaşmalarından kaynaklanan gözlerinde bozulma ve yüzlerinde solgunluk vardır. Onlar zekat ve sadakalarını imamlarına verirler, sakallarını kına ile boyarlar ve yüzüklerini sağ el parmaklarına takarlar. Yahudilerin yaptıkları gibi, gömlek ve dış elbiselerinin kollarını yukarı kıvrırırlar, sarı ayakkabı giyerler ve Hz.Hüseyin için sürekli ağlaşıp, feryâd-ü figân eyerler. Cenaze namazlarını beş tekbir ile kılarlar ve imamlarının kabirlerinin ziyaretini zorunlu tutarlar.

Malatî'ye göre İsmâîliyye; adl, tevhîd, vaîd ve iyiliklerin günahlarla yok edileceği fikirlerine sahiptir.¹²³

2.14.Ehl-i Kum:

Malatî'ye göre cebir ve teşbih görüşlerinin dışındaki görüşleri, İsmâîliyye'ye yakındır. Öğle ile ikinci namazını öğle vaktinin başlangıcında, akşam ile yatsı namazlarını ise gece yarısında beraber kılarlar. Sabah namazını da ilk fecrin doğuşundan sonra kılarlar. Abdestte ise ayaklarının altını ve üstünü su ile mesh ederler.

¹²¹ el-Malatî, a.g.e. , 31-32

¹²² tevellâ ve teberrâ için bkz. Turan, a.g.e, s.112

¹²³ el-Malatî, a.g.e. , 32

Ehl-i Kum selefi ta'n edip, Hz.Ebu Bekir, Hz.Ömer ve Hz.Osman'a hakaret ederler.¹²⁴

2.15.Ca'feriyye:

Malatî bunların görüşlerinin İsmâîliyye'nin görüşlerine benzediğini belirtmekle yetinir. Başka herhangi bir bilgi vermez.¹²⁵

2.16.El-Kat'iyyet'ül-Uzmâ:

Malatî'ye göre bunların görüşleri İsmâîliyye'nin görüşlerine benzer. Teberrâ ve tevellâ görüşüne sahiptirler.¹²⁶

2.17.El-Kat'iyyet'ül-Kusvâ:

Malatî'ye göre bu fırka mensupları imamlığı Ali er-Rıza'da bitirirler ve ondan sonra imam gelmediğine inanırlar. Bunun haricinde tüm görüşlerinde kendilerinden önceki kardeşleri olan El-Kat'iyyet'ül-Uzmâ fırkasının görüşlerini takip ederler.¹²⁷

2.18.Zeydiyye:

Malatî'ye göre bunlar Zeyd b. Ali'nin taraftarlarıdır ve dört fırkadırlar¹²⁸:

a.Görüşleri bakımından en aşırı olan Zeydiyye fırkasıdır. Onlar Selefi ve kendilerine muhalif olanların hepsini küfürle itham ederler. Onlarla savaşmayı,

¹²⁴ el-Malatî, a.g.e. , 32-33

¹²⁵ el-Malatî, a.g.e. , 33

¹²⁶ el-Malatî, a.g.e. , 33

¹²⁷ el-Malatî, a.g.e. , 33

¹²⁸ Diğer müelliflere göre Zeydiyye'nin sayısı: Eş'arî, a.g.e., s.66, 6 fırka; Bağdâdî, a.g.e., s.26, 3 fırka; Şehristânî, a.g.e., I/157, 3 fırka; İsfârâînî, a.g.e., s.16, 3 fırka

kendilerini esir, mallarını yağma etmeyi, çocuklarını öldürmeyi ve kadınlarının namuslarını kendileri için helal sayarlar. Öyle ki İmâmiyye fırkaları içerisinde insanlara bunlardan daha fazla zarar veren başka bir fırka yoktur.¹²⁹

Malatî, bunların reislerinin birkaç dirheme köleler satın alıp, onların yanına da zenci ve tekin olmayan insanları katarak muhaliflerinin üzerine saldırttıklarını, onların mallarının zorla gasp ettirip, kanlarını döktüklerini, çocuklarını öldürdüklerini, kitaplarını ve mescitlerini yaktırdıklarını aktarır. Bütün bunları yaparken de Yüce Allah'ın “Onlar sadece ahlâksız, nankör (insanlar) doğururlar.”¹³⁰ âyetini yanlış yorumlayıp muhaliflerinin müşrik olduğunu iddia ederek yaptıklarına meşrûiyet kazandırmak istediklerini belirtir.

Malatî, ayrıca onların Allah'ın haram kıldığı her şeyi helal olarak gördüklerini de ifade eder.¹³¹

b.Bu ikinci fırka da Selefi tekfir eder. Teberrâ ve Tevellâ fikrine sahiptir. Birinci fırkadan farklı olarak, muhalifleriyle savaşmayı, onları esir etmeyi, mallarını ve kadınlarının namuslarını kendileri için helal saymayı reddederler.¹³²

c.Üçüncü fırkaya göre Ümmet, Hz.Ebu Bekir'i halife seçerken, inad olsun diye, kasten değil, içtihatlarında yanılarak 'fâdıl' varken 'mefdûl'u seçmişlerdir. Seçimlerindeki bu hatada kasıtlı olmadıklarından dolayı da kendilerine herhangi bir şey gerekmez.

Malatî'ye göre bu fırka mensupları nassı inkar etmezler, kimseden uzaklaşmayıp, hiç kimseyi de tekfir etmezler. Onlar zühd, takva ve hayır sahibi insanlardır. İyiliği emreder, kötülükten sakındırırlar. Adalet, tevhid ve va'id görüşüne sahiptirler.¹³³

¹²⁹ el-Malatî, a.g.e. , 33

¹³⁰ Nuh Sûresi, 71/27

¹³¹ el-Malatî, a.g.e. , 33-34

¹³² el-Malatî, a.g.e. , 34

¹³³ el-Malatî, a.g.e. , 34

d.Bağdat Mu'tezilesi: Malatî'ye göre Zeydiyye'nin bu fırkası Bağdat Mu'tezilesi'dir. Bunlar; Cafer ibn Mübeşşir es-Sakafî (ö.234/848), Cafer b. Harb el-Hemedânî (ö.236/85) ve Muhammed b. Abdullah el-İskâfî (ö.240/854)'nin görüşlerine bağlıdırlar. Bu üçü Bağdat Mu'tezilesi'nin imamlarıdır. Bunlar; Hz.Ali'nin, Rasulullah'tan sonra insanların en faziletlisi olduğunu iddia etmelerine rağmen, Nebî (sav)'nin Zat'üs-Selâsil gazvesinde Amr ibn Âs'ı muhacir ve ensarın faziletlilerinin üzerine komutan tayin etmesinden dolayı, 'fâdıl' varken 'mefdûl' ün imametinin caiz olduğuna inanırlar. Yine onlar, imamet (yöneticiliğin) gereklerini bildiği ve onları hakkıyla yerine getireceği bilindiği takdirde 'fâdıl' varken 'mefdûl' e biat edilebileceğine inanırlar. Nitekim Rasûlullah'ın ashabı da aynı şekilde yapmış ve Hz.Ali kendisinden daha 'fâdıl' iken, Hz.Ebu Bekir'e bîat etmişlerdir. Hz.Ali de kendisinden önceki halîfelere râzı olmuş, onlara tabî olmuş, onlardan dostluğunu esirgememiş ve onların arkalarında namaz kılmıştır.¹³⁴

Malatî, Zeydiyye'nin dördüncü fırkası olduğunu belirttiği Bağdat Mu'tezilesi hakkında bu bilgileri verdikten sonra onların başlıca inançlarını şu şekilde sıralar:

1. 'Fâdıl' varken 'mefdûl' ün imametini caiz olarak gördüklerinden, Hz.Ali'nin sahabenin en 'fâdıl' ı olduğuna inanmalarına rağmen, Hz.Ebu Bekir'in imametini caiz görürler.
2. Peygamber Efendimiz'in "On kişi cennettedir." ve "Dünyadaki eşlerim, aynı zamanda ahiretteki eşlerimdir." hadis-i şeriflerine dayanarak, aşere-i mübeşşerenin ve Peygamberimizin eşlerinin cennetlik olduklarını kabul ederler.
3. Ebu Musa el-Eş'ari, Muğîre b. Şu'be, Velid bin Ukbe ve bir grup insandan Hz.Ali'ye düşmanlıkta birleştiklerinden dolayı 'teberrî' ederler.

¹³⁴ el-Malatî, a.g.e. , 34-35

4. Hz.Ali ile beraber Hz.Ebu Bekir, Hz.Ömer, Hz.Osman ve aşere-i mübeşşereden ‘teberrî’ edenlerden onlar da ‘teberrî’ ederler. Çünkü onlardan ‘teberrî’ edenlerin fâsık ve âsi olduklarına inanırlar.
5. Adl, tevhîd, va’îd , Menzile beyn’el-Menzileteyn, Emr-i bi’l-Ma’rûf ve Nehy’i ani’l-Münker görüşlerine sahiptirler.¹³⁵

3-Mu’tezile:

Malatî, bu fırkayı ehl-i kible muhaliflerinden 6. fırka olarak nitelendirir. Eseri tedkik eden Zahid Kevserî’nin dipnotunda belirttiği gibi bu fırkanın 6. fırka olabilmesi için daha önce 5 fırkadan bahsedilmiş olması gerekirken; Malatî, bu beş fırkadan herhangi bir şekilde söz etmediği gibi onlara herhangi bir yerde başka bir atıfta da bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu beş fırka kitapta noksan olup, yer almamaktadır.¹³⁶

Malatî, Mu’tezile mensuplarının özelliklerini şöyle sıralamaktadır: Onlar kelâm erbabıdır, cedel metodunu çokça kullanırlar. Görüşlerin makbul olanı ile olmayanı birbirinden ayırt edebilen, muhaliflerine karşı kesin delilleri ustalıkla kullanabilen, akîl ve naklî ilimleri ayırt eden ve çeşitli üslûpları ustalıkla kullanabilen kimselerdir.¹³⁷

Malatî, onların 20 fırka olduklarını, temel meseleleri¹³⁸ olan ‘adl, tevhîd, va’îd, menzile beyne’l-menzileteyn ile emr-i bi’l-ma’ruf ve nehy’i ani’l-münker konularında aralarında farklılık bulunmadığını, sadece fer’î meselelerde birbirleriyle ihtilaf ettiklerini ve kendilerini “mu’tezile” olarak isimlendirdiklerini belirtir.

Malatî, Mutezile’nin ortaya çıkışını da şu şekilde aktarır: Hz.Hasan, Hz.Muâviye’ye bîat edip, hilafeti de ona teslim edince, Hz.Ali taraftarı olan bir grup

¹³⁵ el-Malatî, a.g.e. , 35

¹³⁶ el-Malatî, a.g.e. , 35

¹³⁷ el-Malatî, a.g.e. , 36

¹³⁸ Mu’tezilenin esasları için bkz. Şehristânî, a.g.e., I/57/79; Bağdâdî, a.g.e., s.114-116;M. Montgemery Watt, İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri,(trc.E.Ruhi Fıglalı),Ankara 1981, s.188-312

insan; Hz.Hasan'ı, Hz.Muâviye'yi ve diğer insanları terk edip evlerine ve mescitlerine kapanmışlar ve “Biz zamanımızı ilim ve ibadetle geçiriyoruz.” demişlerdir. İşte bu kimseler, diğer insanlara karışmayanlar, ayrılıp bir kenara çekilenler anlamında kendilerini “Mu'tezile” olarak isimlendirmişlerdir.

Malatî bundan sonra Mu'tezile'nin El-menzile beyne'l-Menzileteyn görüşüne özel bir yer ayırır ve onu şöyle açıklar:

Mu'tezile'ye göre, Yüce Allah'a, peygamberlerine, kitaplarına, dinine inanan, helali helal ve haramı da haram olarak kabul eden kişi, “büyük günah” işlediği zaman “fâsık” olur. Günâhı, onun imânını küfre döndürmez, o ne kâfir, ne mü'min, ne müslim ve ne de münâfık olarak nitelendirilir. O, sadece Yüce Allah'ın nitelendirdiği gibi “fâsık” olarak nitelendirilir. İşte Mutezile bu kişiyi iki yer arasında yani küfür ile imân arasında bir yerde tarif eder.¹³⁹ Eğer o kişi büyük günahından dönse ve Yüce Allah'ı ikrar edip, O'na teslim olsa bile, inanan ve sâlih amel işleyenler gibi mü'min ve müslim olarak vasıflandırılmazlar.

Malatî burada yeri gelmişken büyük günah işleyen kişinin Mu'tezile, Mürcie, Havaric ve Râfıza' nın görüşleri doğrultusunda durumunu kısa olarak değerlendirir: Mutezileye göre, büyük günah işleyen kişi iki yer arasında bir yerde; Mürcie'ye göre ise fâsıktır, ama fısıyla birlikte mü'mindir, müslimdir ve onun imanı Cebrâil, Mikâil ve Peygamberlerin imanı gibidir. Havaric ve Rafıza'ya göre ise o, fısıyla beraber kâfir ve müşriktir.¹⁴⁰

Malatî, Mu'tezile'nin görüşlerinin temeli olan 5 esasa sıkı sıkıya bağlı olduklarını ve bu uğurda mücadele edip, muhaliflerine karşı çok miktarda kitap yazdıklarını, esaslarına muhalefet edenler babaları, çocukları, kardeşleri veya aşiretlerinden olsa bile onlardan ‘teberrî’ edip, uzak durduklarını belirtir.

¹³⁹ el-Malatî, a.g.e. , 36-37

¹⁴⁰ el-Malatî, a.g.e. , 37

Malatî, bazı fer'î meselelerde farklılıklar olmakla birlikte beş temel esasta birleşen Mu'tezile'nin Bağdat ve Basra Mu'tezile'si olarak ikiye ayrıldıklarını belirtir.

Malatî'ye göre 'i'tizâl' fikri, ilk defa Vâsıl b. Âta (ö.131/748) tarafından Basra'da ortaya çıkarılmıştır. Bu fikri Bağdat'a taşıyan ise, Basra'ya gelip Vâsıl b. Âta'nın arkadaşları olan Bişr b.Sa'îd ve Ebu Osman Za'ferânî ile görüşen ve onlardan i'tizâl fikri ile beş temel esası alan Bişr b. Mu'temir (ö.210/825)'dir. Bişr, insanları i'tizâl fikrine davet etmeye ve görüşlerini yaymaya başlayınca Halife Reşîd (ö.193/809) tarafından hapse atılmıştır. Bişr, hapiste de rahat durmamış; adl, tevhîd ve va'îd konusundaki görüşlerini kısa kısa beyitler halinde yazıp anlatmaya devam etmiştir. Bişr'in faaliyetlerinden rahatsız olan bazı insanlar, onun hapishanede söylediği şiirlerin insanlara çok zarar verdiğini belirtip onu halifeye şikayet etseler de, Bişr'in itizal fikirlerini anlattığı şiirleri, bütün meclislerde ve toplantılarda insanlar tarafından istekle okunur olmuştur.

Bağdat'ta Mu'tezile'nin oluşumunu bu şekilde anlatan Malatî, daha sonra Mu'tezile'nin bazı ileri gelenlerinden ve çalışmalarından bahseder:

Bişr'den itizal fikrini alan Ebu Musa bin Sabîh (ö.226/841), meclislerde fikirlerini aktarmaya başlamış, ondan da iki Câferler denilen Câfer bin Harb (ö.236/850) ve Câfer ibn Mübeşşir (ö.234/848) etkilenmiş ve ön plana çıkmaya başlamışlardır. Bu iki Cafer'den sonra Muhammed bin Abdullah el-İskâfî (ö.240/854) ortaya çıkmış, itizal fikrini savunan birçok kitaplar yazmış ve Mu'tezile fikhını oluşturmuştur.

Malatî bu isimlerden sonra Mu'tezile'nin önemli isimlerinden olduğunu ifade ettiği Ebu'l-Huzeyl el-Allâf (ö.235/849)'tan bahseder. Ebu'l-Huzeyl de kelâm bilgisini Vâsıl bin Âta'nın arkadaşları olan Bişr b.Sa'îd ve Ebu Osman Za'ferânî'den almış ve muhaliflerinin görüşlerini reddettiği 1200 bölümden oluşan kitaplar yazmıştır.

Malatî, Ebu'l-Huzeyl'den sonra Mu'tezile'den İbrahim Nazzâm (ö.231/845) ve Hişam Fuvâti (ö.218/833)'nin çıktığını ve bu ikisinin Ebu'l-Huzeyl'i kınayıp, ona muhalefet ettiklerini belirtir. Önce Hişam Fûtî'nin, Ebu'l-Huzeyl'in hayatının son

günlerinde 120 meselede ona karşı çıktığını ve muhalefet ettiğini ve bu konuda bir kitap yazdığını; sonra İbrahim Nazzâm'ın aynı şekilde kendisine muhalefet edip 120 meselede kendisinin çelişkilerini ortaya koyduğunu, onların aralarındaki bu tartışmaların, toplantılarda kesintisiz olarak yapıldığını belirtir. Malatî, bütün bu karşı çıkışlara rağmen, Ebu'l-Huzeyl'in 'cedel' de örneği bulunmayan bir kişi ve bu alanda kendisine karşı çıkanların babası ve üstâdı olduğunu, halifeler; Me'mûn, Mu'tasım (ö.227/842) ve Vâsık'ın onu büyük olarak tanıyıp, saygı gösterdiklerini hatta vezir İbn Ebû Davud'un onun öğrencilerinden olduğunu ve kelâm'ı kullanma açısından hiç kimsenin onun rakibi olamayacağını ifade eder.¹⁴¹

Malatî, daha sonra Ebu'l-Huzeyl'e muhalefet eden İbrahim Nazzam'ın yetiştirdiklerinden birisi olan Câhız (ö.255/869)'dan bahseder. Malatî onun daha öncekiler gibi cedel ehli olmayıp, kitap yazmakla uğraşan bir kişi olduğunu belirtir.¹⁴²

Dırar bin Amr; adl, tevhid ve va'îd konularını işlediği, söz söyleme ve uygun sözleri seçme konusundaki ustalığına kimsenin ulaşamadığı "İle'l-Âmme" isimli bir risâle yazmıştır.¹⁴³

Yine Ebu Bekir Abdurrahman bin Keysân adl ve tevhid konularını işlediği ve sayısına kimsenin ulaşamadığı kadar çok kitap yazmıştır.¹⁴⁴

Malatî, daha sonra Mutezile kelamcılarında birisi olarak tanıttığı Hişam Abbâd ibn Süleyman (ö.250/864)'dan bahseder. Hişam da bir çok şeye muhalefet etmiş ve sayısız kitaplar yazmıştır.

Malatî, Ebu'l-Huzeyl'in arkadaşlarından Ali bin Muhammed Eş-Şihâm ile Basra'da buluşup ondan 'kelâm' öğrenden Ebu Muhammed bin Abd'ul-Vehhab'ın çıkışına kadar Basra ve Bağdat'ta bir müddet, zikredilmeye değer bir imamın çıkmadığını vurgular. Ebu Muhammed bin Abd'ul-Vehhâb, 'kelâm'ı Ali bin

¹⁴¹ el-Malatî, a.g.e. , 39

¹⁴² el-Malatî, a.g.e. , 39

¹⁴³ el-Malatî, a.g.e. , 39

¹⁴⁴ el-Malatî, a.g.e. , 39

Muhammed Eş-Şihâm'dan öğrenmesine rağmen ondan farklı fikirlerle ortaya çıkmış ve kelâm konusunda kırk bin yapraktan oluşan kitaplar ve daha önceden kimsenin benzerini yapamadığı yüz bölümden oluşan Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri yazmıştır. Cedel metodunu insanlara kolaylaştırıp yaymış ve on dokuz meselede Ebu'l-Huzeyl'e muhalefet etmiştir.¹⁴⁵

Ebu Muhammed bin Abd'ul-Vehhab'dan sonra oğlu Ebû Hişâm ortaya çıkar. Ebû Hişâm kısa zamanda ne babasının ne de başkasının yapamayacağı şekilde 'cedel' konusunda yüz altmış kitap yazar ve on dokuz meselede Ebu'l-Huzeyl'e muhalefet eden babasına, yirmi dokuz meselede muhalefet eder.¹⁴⁶

Malatî, Bağdat Mutezilesi ile Basra Mutezilesi arasında binden çok meselede ihtilaf olduğunu ve bu meselelerde onların bir kısmının diğerlerini tekfir ettiklerini belirterek¹⁴⁷, onların ihtilaf ettikleri fer'î meselelerden bazılarını sıralar:

Mu'tezile ve Ehl-i Kible arasında ortak olarak kabul edilen "Kafir'in küfrü konusunda şüpheyne düşen kafir olur. Çünkü küfürde şüphe etmek imânın olmadığını, şüphe edenin de; küfrü, imandan ayırt edemediğini gösterir. " anlayışında bir ayrılık yoktur. Ancak Bağdat Mu'tezilesi buradan sonra şu anlayışı geliştirmiştir: Küfürde şüphe edenin hükmü konusunda şüphe eden, şüphe edenden şüphe eden ve böylece sonsuza kadar giden şüphe edenlerin hepsi kafirdir. Çünkü sonrakilerin hepsi, ilk şüphe edenin yolundan gitmişlerdir.

Basra Mu'tezilesi ise ilk şüphe edenin, küfür konusunda şüphe etmesinden dolayı kâfir olduğunu, daha sonraki şüphe edenlerin ise küfür konusunda şüphe etmeyip, şüphe etmenin küfür olup olmadığı konusunda şüphe ettikleri için kâfir

¹⁴⁵ el-Malatî, a.g.e. , 39-40

¹⁴⁶ el-Malatî, a.g.e. , 40

¹⁴⁷ el-Malatî, a.g.e. , 40

olmadıklarını, onların fâsık olduklarını ifade ederler. Malatî, Basra Mutezilesinin bu görüşünün Bağdat Mutezilesine göre daha kabul edilebilir olduğunu belirtir.¹⁴⁸

Yine Bağdat Mutezilesi'nden İki Câfer ve El-İskâfî'ye göre; Hz.Ali, Rasûlullah (sav)'dan sonra insanların en fazîletlisidir, sonra Hz.Ebu Bekir Hz.Ömer'den, Hz.Ömer de Hz.Osman'dan fazîlet bakımından daha üstündür.

Basra Mutezilesin'den Ebu'l-Huzeyl'e göre ise Hz.Ebu Bekir ve Hz.Ali fazilette eşittirler, aralarında üstünlük yoktur. Sonra Hz.Ebu Bekir Hz.Ömer'den, Hz.Ömer de Hz.Osman'dan fazîlette daha üstündürler.¹⁴⁹

Malatî, Mu'tezile'nin anlattığı kadar olmadığını, onların çok büyük bir topluluk olduklarını ve çok miktarda kitaplar yazdıklarını, İslâm coğrafyasında ulaşamadıkları hiçbir şehir ve kasabanın kalmadığını belirtir. Ahvaz, Samarra, Fars kentlerinden olan Cehram ve Herat'ın Mutezilenin fikirlerinin kontrolünde olduğunu, Kirman'ın Astahar şehrinin ise yarısının Harîcî, yarısının Mu'tezile olmasına rağmen Mu'tezilenin Hârîcîler'e üstün geldiklerini belirtir.¹⁵⁰

Malatî, Mutezile'yi bu kadar anlatmasına rağmen, aslında onların görüşlerinin konuşulmasını, anlatılmasını ve aktarılmasını kendisinin de hoş karşılamadığını ancak, onların cehâletleri, şüpheleri ve isteklerinin ortaya çıkarılması için istemediği halde buna mecbur kaldığını¹⁵¹, aralarındaki ihtilafları anlatırken, kullandıkları sözlerdeki çirkin ifadeleri ve konuşmalarındaki iğrenç, tiksindirici bölümleri nakletmekten de sakındığını özellikle vurgular.¹⁵²

Malatî, son olarak, Yüce Allah'ın Hz.Muhammed (sav)'i elçi olarak gönderdiğini, Hz.Muhammed (sav)'in de kendisine iletilenleri hiçbir şeyi gizlemeden insanlara tebliğ ettiğini, açıkladığını ve doğruluğa yönlendirdiğini; Kur'an-ı Kerîm'in

¹⁴⁸ el-Malatî, a.g.e. , 40-41

¹⁴⁹ el-Malatî, a.g.e. , 41

¹⁵⁰ el-Malatî, a.g.e. , 40

¹⁵¹ el-Malatî, a.g.e. , 41

¹⁵² el-Malatî, a.g.e. , 42

ve Rasûl'ün şüpheli şeylerden ve 'cedel' den insanları sakındırdığını, dolayısıyla her isteyen Kur'ân-ı Kerîm'i kendi isteğine göre yorumlayamayacağını belirttiikten sonra, Mu'tezile'nin görüşlerine karşı delil olarak Yüce Allah'ın "Onun bir bölüm âyetleri muhkem olup, bunlar Kitap'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbih âyetlerdir. Kalplerinde eğrilik olanlar, sırf fitne çıkarmak ve kendilerine göre yorumlamak için, onun müteşâbih âyetlerinin peşine düşerler. Oysa onun te'vilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde uzman olanlar ise 'Biz ona inandık, hepsi Rabbimizin katındandır.' derler. Üstün akıllılardan başkası da, düşünüp öğüt almaz."¹⁵³ âyetini delil olarak getirir.

Rasûlullah (sav)'ın öğütlerinden sonra; Hz.Ebu Bekir'in, sonra Hz.Ömer'in, sonra Hz.Osman'ın, sonra ise Hz.Ali'nin, ümmetin örnek aldıkları önderleri ve görüşleri delil kabul edilen kimseleri olduğunu, onların da bid'atlardan ve sonradan ortaya çıkan meselelerden insanları sakındırdığını, İslâm'ın ilk devirlerinde olmayıp sonradan ortaya çıkan tartışmaların bid'at olduğunu, bütün bid'atların da sapıklık olduğunu belirttiklerini vurgulayan Malatî, Mu'tezile'nin görüşlerinin ve tartıştıkları konuların da sonradan ortaya çıkan meseleler ve şüpheli şeyler olduğunu belirtir.¹⁵⁴

Malatî, bu vurgulamayı yaptıktan sonra, yazdığı eserini okuyanları muhatap alarak onun, kendisini doğru yola ulaştırarak, Rasûlullah (sav)'ın sünnetine, selef-i sâlihîn ile ehl-i sünnet ve'l-cemâat'in yoluna uymaya¹⁵⁵ ve dini inançta karışıklık çıkaran bu insanların düşüncelerinden kendisini koruması için Yüce Allah'a yalvarıp dua etmeye¹⁵⁶ davet eder. Kitabını yol gösterici olsun diye yazdığını, içindekilerin dayanak noktasının Kur'ân-ı Kerîm, sünnet, ilim ve basiret sahibi insanların görüşleri ve selef mezhebinin delilleri olduğu, bunun için vermek istediği düşüncenin alınması ve kitabının bütününe değerlendirilmesi gerektiğini de özellikle vurgular.¹⁵⁷

¹⁵³ Âl-i İmrân Sûresi, 3/7

¹⁵⁴ el-Malatî, a.g.e. , 42

¹⁵⁵ el-Malatî, a.g.e. , 41

¹⁵⁶ el-Malatî, a.g.e. , 42

¹⁵⁷ el-Malatî, a.g.e. , 43

4-Mürcie:

Malatî, Mürchie mezhebinin adı, ortaya çıkışı, ileri gelenleri ve önemli müntesipleri hakkında herhangi bir bilgi vermeden onların 12 fırka olduklarını¹⁵⁸ ve görüşlerinin akıl ve mantık dışı olduğunu belirterek¹⁵⁹, görüşlerinin incelenmesine geçer.

Mürchie “Doğrusu Allah, kendisine eş koşulmasını bağışlamaz. Ondan başkasını dilediği kimse için bağışlar.”¹⁶⁰ âyetini zikrederek, her kim “Lâilâhe illallah, Muhammed’un Rasûlullah” der, Yüce Allah’ın haram kıldığını haram, helal kıldığını da helal olarak kabul ederse, ondan sonra zina etse, hırsızlık yapsa, öldürse, içki içse, iffetli kadınlara iftira atsa, namazı, zekâtı ve orucu terk etse bile öldüğü zaman cennete gider. Bu fiillerin haramlığını kabul ettikten sonra, büyük günah işleyip, farzları terk edip tevbe etmese dahi bu durum, onun imanına bir zarar vermez. Fakat bu haramları helal kabul edip de yaparsa ancak o zaman kâfir olur, Yüce Allah’a şirk koşmuş olur. İmandan çıkar ve cehennem ehlinde olur.

Mürchie, meleklerin, peygamberlerin, imamların, insanların âlimleri ve câhillerinin imanlarının bir olduğunu ve hiçbir davranışın onların imanlarını iptal edemeyeceğini belirterek, Peygamber Efendimiz’e isnat ederek “Her kim Lâ ilâhe illallah derse, zina etse, hırsızlık yapsa ve öldürse bile cennete girer.” şeklinde bir hadis rivâyet ederek de, sadece Allah’ı inkârın bağışlanmayacağını, inkârın dışında her şeyin ise sahibi için bağışlanacağını belirtir.

Malatî, Mürchie’nin görüşlerini kısaca böyle özetledikten sonra sanki karşısındalarmış gibi onları muhatap alarak iman ve diğer meseleler konusunda onlarla

¹⁵⁸ el-Malatî, a.g.e. , 146

¹⁵⁹ el-Malatî, a.g.e. , 43

¹⁶⁰ Nisâ Sûresi, 4/48

tartışır. İmanın ne olduğunu muhataplarına sorarak verebilecekleri cevapları ve bu cevapların doğuracağı sonuçları açıklar.

Mürcie eğer, “İmanın mahiyetini bilmiyoruz.” derlerse bu, onların câhilliklerini ortaya koyar ve cahilin de delili olmaz.

Eğer, “İman ikrâdan ibarettir.” derlerse, ikrarın dil ile mi yoksa kalp ile mi olduğu kendilerine sorulur. ”Yalnızca dil iledir.” derlerse, dilleri ile ikrar edip şirklerini gizleyen münafıkların imanlarının durumu sorulur. Eğer “münafıklar dilleri ile ikrar edip, şirklerini gizlerlerse onların imanı kabul olmaz.” derlerse, imanın kalp ile kabul edilmesi dışında dil ile ikrar edilmesinin yeterli olmadığını kabul etmiş olurlar ki kendi görüşleriyle çelişkiye düşmüş olurlar. Eğer dilin ikrarına rağmen kalbin durumundan şüpheye düşerlerse imanın dil ile söyleme ve kalp ile tasdik olduğunu söylemeleri gerekir. Kalp ile tasdik de ameli doğurur. Kalp ile tasdik, beden ile yapılan bütün ibadetlerin aslıdır. Çünkü beden ile yapılan ibadetler ancak tasdik eden kalpten ortaya çıkar. Bu ise onların “İman söz ve amelden ibarettir.” demelerini gerektirir ki bu da onların “İman amelsiz sözden ibarettir.” düşünceleriyle çelişir. Aynı şekilde îmanın dil ifade etmek ve kalp ile tasdik etmek olduğunu kabul ederlerse beden ile ibadeti de onların zorunlu sonucu olarak kabul etmeleri gerekir. Yok, eğer bu şekilde kabul etmeyip ilk görüşlerine dönerlerse yine bu, onların cehâletlerini ortaya çıkarır.¹⁶¹

Malatî, Yüce Allah’ın farzları, emirleri ve yasakları konusunda Mürcie’nin görüşlerini ele alarak; Yüce Allah’ın emirlerini yerine getiren ve yasakladıklarından kaçınan kişi ile emrettikleri ve yasakladıklarında O’na karşı gelen kişinin durumunu onlara sorar. Eğer onlar: ”Hem Allah’ın katında ve hem de bizim nazarımızda eşittirler.” derlerse , ma’siyeti tâatla, tâati de ma’siyetle eşit ve bir tutmuş olurlar ki bu da onların cehâletlerini ve küfürlerini ortaya koyar.

¹⁶¹ el-Malatî, a.g.e. , 44

Malatî, “Yoksa kötülükleri işleyen kimseler, ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, iman edip sâlih amel işleyenlerle bir tutacağımızı mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!”¹⁶² ve “Yoksa kötülükleri yapanlar bizden kaçabileceklerini mi sanıyorlar? Ne kötü hüküm veriyorlar!”¹⁶³ âyetlerini hatırlatarak, Yüce Allah’ın buradaki ifadelerinin gerçek anlamları mı ifade ettiği, yoksa mecâz anlamları mı içerdiğini sorar. Eğer bu ifadelerin mecaz olduklarını söylerlerse, mecâz ifadelerin gerçekliğinin ve doğruluğunun olamayacağından hareketle, Yüce Allah’ın sözlerini de doğruluğu ve gerçekliği olmayan ifadeler kategorisine sokmuş olurlar ki bu, söyleyen kişinin küfrünü ortaya koyar. Bu âyetlerin gerçeği ifade ettiğini kabul ederlerse, o takdirde de kendilerine, bu âyetlerde Yüce Allah’ın, kendisine dost olanla düşman olanı bir tutmadığını ifade ettiği söylenir.

Malatî, Mürcie’ye zinâ eden ve büyük günah işleyen kişiye tevbe gerekip gerekmediğini sorar. Eğer onlar, ”hayır” derlerse, cehaletleri ortaya çıkar. ”Evet” derlerse, kendilerine niçin tevbe etmeleri gerektiği sorulur. Eğer, “Allah (cc), tevbeleri kabul eder ve günahları bağışlar.” derlerse kendi görüşlerini terk etmiş, isyanlarından ve günahlarından dolayı, tevbeyi ve bağışlanmayı gerekli görmüş olurlar. Eğer, “Bu kişi tevbe etmeye ve bağışlanmaya muhtaç değildir.” derlerse, İslâm dininden çıkmış ve cemâate muhalefet etmiş olurlar.¹⁶⁴

Malatî, “Kim iyilik getirirse, ona on katı vardır. Kim de kötülük getirirse, sadece onun dengiyle cezalandırılır. Ve onlar haksızlığa uğratılmazlar.”¹⁶⁵ âyetini hatırlatarak Mürcie’ye, bir dirhem sadaka verene on sevap, bir dirhem çalana ise sadece bir dirhem karşılığı günah verilip verilmeyeceğini sorar. Eğer onlar,”evet “ derlerse, kendilerine, on dirhem çalan fakat bir dirhemini sadaka olarak veren kişinin durumunun, verdiği bir sadakaya karşılık dokuz sevap ve elinde kalan dokuz dirhem

¹⁶² Câsiye Sûresi, 45/21

¹⁶³ Ankebût Sûresi, 29/4

¹⁶⁴ el-Malatî, a.g.e. , 45

¹⁶⁵ En’âm Sûresi, 6/160

şeklinde olup olmadığı sorulur. Eğer, “çalınanın sadaka olarak verilmesi caiz değildir. Çünkü çalmak sadakanın ecrini ortadan kaldırır.” derlerse isyan ve tâatin bir olduğu görüşlerini terk etmiş olurlar. Yok eğer, “caizdir” derlerse de bu takdirde, on dirhem çalan ve fakat bir dirhemini sadaka olarak veren kimsenin, âyetteki; iyiliğe on katı sevap, kötülüğe ise ancak misli ile karşılık verilir ilkesi gereği, dokuz sevabının ve elinde dokuz dirheminin olduğu gibi garip bir durumu kabul etmiş olurlar.¹⁶⁶

Malatî, Mürcie'nin iman, taat ve ma'siyet görüşlerini bu şekilde irdeleyip, tartıştıktan sonra fırka ismi belirtmeksizin Mürcie'nin içindeki farklı fırkaların çeşitli görüşlerini ele alır, ve onlara karşı âyet ve hadîslerden deliller ileri sürer:

4.1.Mürcie'den bir fırka:

Kelime-i şehâdet getiren kimsenin, şirk koşanın iyiliğinin kendisine fayda vermemesi veya tevhid inancına sahip olana kötülüğünün zarar vermemesi gibi, her ne yaparsa yapsın şehâdeti karşılığı cennete gireceğini, farzları terk etse ve büyük günah işlese bile asla cehenneme girmeyeceğini iddia ederler.

Malatî, Yüce Allah'ın “Oysa onlar dini sadece Allah'a tahsis ederek, Allah'ı birleyerek, ancak Allah'a ibadet etmekle, namaz kılmakla ve zekâtı emrolunmuşlardı. İşte dosdoğru din budur.”¹⁶⁷ âyeti ile Peygamber Efendimiz'in “Kulluk ile küfür arasındaki fark namazın terkidir.” ve “Her kim namazı bilerek terk ederse ameli boşa gider.”¹⁶⁸ şeklindeki, ibadetleri ön plana çıkaran naklî delilleri hatırlatarak, Mürcie'nin yukarıdaki görüşünü ifade edenlerin yalan söylediklerini belirtir.¹⁶⁹

4.2.Mürcie'den diğer bir fırka:

¹⁶⁶ el-Malatî, a.g.e. , 46-47

¹⁶⁷ Beyine Sûresi, 98/5; Malatî' nin delil olarak getirdiği diğer âyetler için bkz., Bakara Sûresi,2/177 ; Mü'minûn Sûresi, 23/1-10 ; Fâtır Sûresi, 35/10

¹⁶⁸ Malatî' nin delil olarak getirdiği diğer hadîsler için bkz. 147-149

¹⁶⁹ el-Malatî, a.g.e. , 146

Ne dil ile ikrar ne de beden ile amel olduğunu, sadece kalp ile bilme olduğunu, Allah'ı kalbi ile bilen kimsenin de mü'min olduğunu iddia ederler. Hatta onlar “biz dil ile ikrarı gerekli görseydik, beden ile ameli de gerekli görürdük.” diyerek namazın imanın zayıflığından kaynaklandığını ve namaz kılanın imanının zayıfladığını iddia ederler.

Malatî ise “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin.Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin.”¹⁷⁰ âyetini hatırlatarak itaatin söz ve amel olmaksızın mümkün olamayacağını vurgular.¹⁷¹

4.3.Mürchie'den bir diğer fırka:

Dil ile kelime-i şehâdeti söyledikten ve Yüce Allah'ın katından gelen her şeyi kabul ettikten sonra kişinin ameli terk etse bile her halükârda mü'min olduğunu, hiç bir şeyin onun îmanında eksikliğe sebep olamayacağını iddia ederler.

Malatî ise Peygamber Efendimiz'in “İman yetmiş kûsûr bölümdür. En üstün derecesi kelime-i şehâdeti söylemek, en alt derecesi ise yolda insanlara eziyet veren şeyi kaldırmaktır. Haya da imanın bölümlerindendir.” hadîsini ve kendisine îmanın ne olduğu sorulduğu zaman okuduğu Yüce Allah'ın “ Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz iyilik değildir. Fakat iyilik Allah'a, âhîret gününe, meleklerle, kitaba, peygamberlere iman etmek, sevdiği malından yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolcuya, dilencilere ve köle âzat etmeye vermek ve namazı kılmak, zekâtı vermektir. Sözleştikleri zaman, verdikleri sözleri tam olarak yerine getirenler, sıkıntı, hastalık ve savaşın kızıştığı sırada sabredenler, işte imanlarında sadık olanlar bunlardır. Ve işte

¹⁷⁰ Nisâ Sûresi, 4/59; Malatî'nin zikrettiği diğer âyet için bkz., Bakara Sûresi, 2/144

¹⁷¹ el-Malatî, a.g.e. , 150-151

takva sahibi olanlar da bunlardır.”¹⁷² âyetini hatırlatarak, imanın sadece şehâdet değil, aynı zamanda Yüce Allah’ın ve Peygamber Efendimiz’in belirttiği hususlar olduğunu vurgular.¹⁷³

4.4.Mürchie’den bir diğer fırka:

Lâ ilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah demekle birlikte, Hz.Muhammed’in, Mekke’de mi, Medine’de mi yoksa Horasan’da mı peygamber olarak gönderildiğini; haccı kabul etmekle birlikte Kâbe’nin Mekke’de mi yoksa Horasan’da herhangi bir ev mi olduğunu; domuzun haram olduğunu bilmekle beraber; domuzun, domuz denilen hayvan mı yoksa eşeğe mi ait bir isim olduğunu bilmediklerini ifade ederler. Ve bu şekilde ifade edenleri de mü’min olarak kabul ederler.

Malatî ise “ hangi Muhammed’in Allah’ın rasûlü Muhammed olduğunu bilmiyorum.” diyenin mü’min olarak kabul edilemeyeceğini, bütün Ehl-i ma’rifetin Allah’ın rasûlü Muammed’in, Abdulmuttalib oğlu Abdullah oğlu Muhammed olduğunu bildiğini, Yüce Allah’ın “O, bütün dinlerden üstün olmak üzere, peygamberini hidayetle ve gerçek din ile gönderendir. Şâhit olarak Allah yeter. Muhammed, Allah’ın elçisidir. Onun yanında bulunanlar kafirlere karşı çetin, kendi aralarında ise merhametlidirler.”¹⁷⁴ âyetiyle buna işaret ettiğini ve Abdulmuttalib oğlu Abdullah oğlu Muhammed’in Yüce Allah tarafından bütün insanlığa gönderildiğini, kendisine Mekke’de vahyedildiğini, sonra Medine’ye hicret ettiğini ve Yüce Allah’ın kendisinin ruhunu alıncaya kadar vahyin devam ettiğini hatırlar.¹⁷⁵

¹⁷² Bakara Sûresi, 2/177

¹⁷³ el-Malatî, a.g.e. , 151

¹⁷⁴ Fetih Sûresi, 48/28-29

¹⁷⁵ el-Malatî, a.g.e. , 151-152

4.5.Mürchie'den bir diğer fırka:

Îmanlarının Cebrâil (as), Mikâil (as) ve nebîlerin imanını gibi olduğunu iddia ederler.

Malatî ise meleklerin Yüce Allah'a isyan etmeyen varlıklar olduklarını, peygamberlerin ise günahsız olduğunu, dolayısıyla onların imanlarının melekler ve peygamberlerin imanlarıyla aynı olamayacağını ifade eder.¹⁷⁶

4.6.Mürchie'den diğer bir fırka:

Kendilerinin mü'min olduğunu, îmanlarının tam ve mükemmel olduğunu, eğer içlerinden birisi annesiyle ve kız kardeşiyle zinâ etse, büyük günah işlese, içki içse, insan öldürse, haram ve faiz yese, namazı, zekâtı ve bütün farzları terk etse bile bu fiillerinin îmanlarında bir noksanlığa veya bir şüpheye sebep olamayacağını iddia ederler.

Malatî ise bunun çok büyük bir cahillik olduğunu, dinin şartlarına ve şerâtinin gereklerine karşı çıkanın îmanının mükemmel olamayacağını belirtir ve Ebu Hureyre ile Ebu Saîd El-Hudrî'nin Peygamber Efendimiz'den beraber neklettikleri "Zina eden, zina ederken mü'min olarak zina etmez, hırsızlık yaparken mü'min olarak çalmaz, öldürürken mü'min olarak öldürmez, içki içerken mü'min olarak içmez." hadîsini delil olarak aktarır.¹⁷⁷

4.7.Mürchie'den diğer bir fırka:

¹⁷⁶ el-Malatî, a.g.e. , 153

¹⁷⁷ el-Malatî, a.g.e. , 153-154; (Kevserî'nin Dipnotu:Kevserî bazı ilim ehlinin bu hadîsi sahih olarak kabul etmediklerini, senesinde bulunan Yahya bin Abdullah bin Bekir'in Nesâî tarafından zayıf bir râvî olarak kabul edildiğini, fakat bu hadîsin Kitap, sünnet ve icmaya ters düşmesine rağmen, hadîs bilginleri ve genel âlimler tarafından kullanıldığını belirtir.)

Yüce Allah'ın "İşte gerçek mü'minler onlardır."¹⁷⁸ âyetinde mü'min olduklarını belirttiği cennet ehli gibi, kendilerinin de gerçek mü'minler olduklarını iddia ederler.

Malatî ise onların cennette olduğunu iddia ettiklerinin cehennemde olduğunu, âlim olduğunu iddia ettiklerinin cahil olduğunu, doğru olduğunu iddia ettiklerinin ise yalancı olduklarını belirtir.¹⁷⁹

4.8.Mürchie'den diğer bir fırka:

İmanlarının daima sağlam olduğunu, büyük iyilikler yapsalar, dinin emirlerine özen gösterseler, haramı terk etseler, sürekli olarak Kâbe'yi haccetseler, sonsuza kadar namaz kıлып, oruç tutsalar bile imanın artmayacağını; kötülükler yapıp, büyük günah işleseler, açıkça Allah'ın haram kıldıklarını yapsalar, namazı terk edip, orucu tutmasalar ve asla haccetmeseler dahi imanlarının eksilmeyeceğini iddia ederler.

Malatî ise bunların Kur'an-ı Kerîm'e muhalefet ettiklerini, çünkü Yüce Allah'ın "imanlarınızı bir kat daha arttırmaları için..."¹⁸⁰ âyetinde imanın artabileceğini, "Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi onunla da öyle yüksek sesle konuşmayın, yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gider."¹⁸¹ âyetinde ise yapılan olumsuzluklar nedeniyle imanın eksilebileceğini vurguladığını belirtir.¹⁸²

4.9.Mürchie'den diğer bir fırka:

¹⁷⁸ Enfâl Sûresi, 8/4

¹⁷⁹ el-Malatî, a.g.e. , 154

¹⁸⁰ Fetih Sûresi, 48/4

¹⁸¹ Hucurât Sûresi, 49/2

¹⁸² el-Malatî, a.g.e. , 154-155

İmanın amellerin çokluğu ile sonsuz olarak artacağını, buna karşılık günahkarların amelleri gibi kötülük yapılırsa, farzlar terk edilse ve zalimler gibi davranılsa bile imanın azalmayacağını iddia ederler.

Malatî ise İbn Abbâs'ın "İman artar ve eksilir." sözü ile, Peygamber Efendimiz'in "İman kalpte beyaz bir ışık başlatır. İman arttığı sürece kalpteki bu beyazlık artar ve iman mükemmelleşince de kalp tamamen beyazla kaplanır. Nifak ise kalpte siyah bir karartının başlamasına sebep olur. Nifak arttığı sürece kalpteki bu siyahlık artar ve nifak olgunlaşıp, tamamlanınca kalp tamamen siyahla kaplanır..." hadîsini hatırlatarak imanın artıp eksildiğine vurgu yapar.¹⁸³

4.10.Mürchie'den diğer bir fırka:

Bu ümmetin içinde kesinlikle nifâkın olmadığını iddia eder.

4.11.Mürchie'den diğer bir fırka:

İman ve İslâm'ın tek bir isim olduğunu, İman'ın İslâm'a derece olarak bir üstünlüğünün bulunmadığını iddia eder.

Malatî ise, Peygamber Efendimiz'in Sa'd bin Ebi Vakkâs'tan rivayet edilen "Rasûlullah (sav) bir grup insana bir şeyler vermiş fakat içlerinden birine ise vermemişti. Ben : 'Yâ Rasûlallah, falancaya verdin fakat mü'min olduğu halde filancaya vermedin.' deyince, Rasûlullah: ' Yoksa müslim mi? ' dedi." şeklindeki hadîsine atıfta bulunarak İman ve İslâm'ın farklı kavramlar olduğunu belirtir.

¹⁸³ el-Malatî, a.g.e. , 155

5-Havâric:

Malatî, 25 fırka¹⁸⁴ olduğunu söylediği Havâric'i, aynı zamanda Şurât¹⁸⁵ ve Harûriyye¹⁸⁶ olarak da isimlendirir. Malatî bu fırkaları , bazılarını isimleriyle, kurucuları ve görüşleriyle ayrıntılı olarak aktarırken, bazılarını sadece isimleri ve kurucularıyla, bazılarını ise sadece “bir fırka” diye isimlendirerek aktarır.¹⁸⁷

5.1.Muhakkime:

Malatî'ye göre bunlar, çarşılara ve insanların toplu olarak buldukları yerlere gelirler, insanlara “Hüküm ancak Allah'a aittir.” diyerek bağırlar ve içlerinden hakemlerin verdiği hükmü uygun görenleri kılıçlarıyla öldürürlerdi. Kendileri öldürülünceye kadar da tahkimi kabul edenlerle savaşmaya ve onları öldürmeye devam ederlerdi. Bundan dolayı insanlar onlardan çekinir ve korkarlardı.

Bunlar, “Hüküm ancak Allah'a aittir.” diyerek, Allah'ın dininde Allah'tan başka hiçbir insanın hüküm veremeyeceğini belirtirler ve kendileri de bir hüküm vermezler. Ebu Musa El-Eş'arî'nin Hz.Ali ile Hz.Muâviye arasında hüküm verdiği ve Hz.Ali'yi hilafetten indirdiği 'hakem olayı' nda, Allah'tan başka hüküm verici olarak Ebu Musa El-Eş'arî'yi tayin etmesi dolayısıyla Hz.Ali'yi kafirlikle itham ederler.¹⁸⁸ Malatî ise, “Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin.”¹⁸⁹ ve “Halbuki onu, peygambere ve kendilerinden olan yöneticilere götürselerdi, onlardan işin iç yüzünü araştırıp çıkarlar, onun ne olduğunu bilirlerdi. Eğer sizin üzerinizde Allah'ın lûtfu ve rahmeti olmasaydı,

¹⁸⁴ el-Malatî, a.g.e. , 178

¹⁸⁵ el-Malatî, a.g.e. , 47

¹⁸⁶ el-Malatî, a.g.e. , 178

¹⁸⁷ el-Malatî, a.g.e. , 43-48, 178-180

¹⁸⁸ el-Malatî, a.g.e. , 47

¹⁸⁹ Nisâ Sûresi, 4/35

pek azınız dışında şeytana uyardınız.”¹⁹⁰ vb. âyetleri¹⁹¹ sıralayarak, bu âyetlerin muhkem âyetler olduklarını ve Yüce Allah’ın, insanların içerisinden alimleri ve yöneticileri hüküm verici kıldığını belirterek, her meselede “Hüküm ancak Allah’a aittir.” denilemeyeceğini belirtir.¹⁹²

Malatî; evlendikten sonra zina eden, iman ettikten sonra dinden dönen ve bilerek bir insanı öldüren kişinin haricinde, hiçbir mü’minin kanının akıtılmasının helal olmadığını belirterek, Muhakkime’nin kendi fikirlerini kabul etmeyen mü’minlerin kanını helal olarak sayarak, onları öldürmelerinin kabul edilemez olduğunu belirtir.¹⁹³

Muhakkime, “Kim imânı inkâr ederse ameli boşa gitmiş olur.”¹⁹⁴ ve “Sizi yaratan O’dur. Kiminiz kafirdir, kiminiz mü’min.”¹⁹⁵ âyetlerini dayanak alarak, Yüce Allah’ın bu âyetlerde iman ile küfür arasında üçüncü bir yer belirtmediğini, dolayısıyla; Allah’ı, rasûlünü ve dinini kabul eden bir mü’minin büyük günah işlediğinde kâfir olduğunu kabul ederler. Malatî ise, “İffetli kadınlara zina isnat edip, sonra dört tanık getiremeyenlere seksen değnek vurun ve artık onların tanıklığını hiç bir zaman kabul etmeyin. Onlar fâsıkların ta kendileridir.”¹⁹⁶ âyetini hatırlatarak, Yüce Allah’ın iman ile küfür arasında “fısk” kavramını kullandığını, ümmetin de büyük günah işleyen kişi için “fâsık” kavramı üzerinde birleştiğini belirtir.¹⁹⁷

Malatî, Muhakkime’nin, küçük günah ile büyük günahı aynı şey olarak kabul ettiğini, oysa “Eğer yasakladığımız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük

¹⁹⁰ Nisâ Sûresi, 4/83

¹⁹¹ Malatî’nin sıraladığı diğer âyetler için bkz., Nisâ Sûresi, 4/59,95,128; Şûrâ Sûresi, 42/10

¹⁹² el-Malatî, a.g.e. , 48

¹⁹³ el-Malatî, a.g.e. , 48

¹⁹⁴ Mâide Sûresi, 5/5

¹⁹⁵ Teğâbun Sûresi, 64/2

¹⁹⁶ 24/ Nûr Sûresi, 24/4

¹⁹⁷ el-Malatî, a.g.e. , 49

günahlarınızı örteriz ve sizi güzel bir yere sokarız.”¹⁹⁸ âyetinde olduğu gibi büyük günah ile küçük günah ayırımını bizzat Yüce Allah’ın yaptığını belirtir.¹⁹⁹

Malatî, Muhakkime’nin Hz.Ebu Bekir ve Hz.Ömer’i sevdiğini (tevellâ), Hz.Osman’ı, zalim valiler tayin ettiği ve tayin ettiği valilerin de Yüce Allah’ın hükmettiğinin dışında hüküm verdiği için; Hz.Ali’yi ise hakem tayin edip kendisini hilafetten indirttiği için küfürle itham ettiklerini, oysa Hz.Osman ve Hz.Ali’nin ümmetin icmâsı ile halife seçildiklerini, gerek imanlarında gerekse hilafetlerinde ümmetin icmâsı olduğunu, aksi bir yönde icmâ vukû bulmadığı için de küfürlerinin sabit olamayacağını belirtir.²⁰⁰

Malatî, naklinde ihtilaf olmadan bütün ümmetin icmâsı ile Peygamber Efendimizden rivâyet edilen bir hadîsi hatırlatır. Bu rivâyete göre Peygamberimiz, Hâricîleri “mârîka” olarak isimlendirmiş ve onları cehennem ehlinin köpekleri olarak tasvir etmiştir. Peygamberimize mârîkanın ne olduğu sorulduğunda ise O; “Onlar, okun yaydan çıkması gibi, dinden çıkarlar.” buyurmuştur. Malatî bu hadîse dayanarak, onların ümmetin icması ile Peygamber Efendimiz’in Mârîka olarak isimlendirdiği fırka olduğunu; Müslümanların kanlarını dökmeleri, halefî ve selefî tekfir etmeleri, Yüce Allah’ın haram kıldıklarını helal kabul etmeleri dolayısıyla ümmet arasında ihtilaf olmaksızın Yüce Allah’ın dîninden çıktıklarını ifade eder.²⁰¹

Malatî, Yüce Allah’a şükürler ederek bunların artık kendi zamanında taraftarlarının kalmadığını ifade eder.²⁰²

5.2.Ezârîka-Ömeriyye:

¹⁹⁸ 4/Nisâ Sûresi, 4/31

¹⁹⁹ el-Malatî, a.g.e. , 49-50

²⁰⁰ el-Malatî, a.g.e. , 50

²⁰¹ el-Malatî, a.g.e. , 50-51

²⁰² el-Malatî, a.g.e. , 47

Bunlar Abdullah bin Ezrâk²⁰³ ve Ömer bin Katâde'ye uyanlardır. Malatî'ye göre bunlar, Müslümanların kanını dökmedikleri, mallarını ganimet ve nesillerini de esir olarak almadıkları için Haricî fırkaları içinde şerleri en hafif olanlarıdır. Buna rağmen bu fırka, ma'siyeti küfür olarak kabul edip, Hz.Osman ve Hz.Ali'den uzak durup (teberrâ), Hz.Ebu Bekir ve Hz.Ömer'i severler (tevellâ). Bunlar, geceleri ibadetle geçiren, takvâ ve cihat ehli kimselerdir. Malatî, yine Yüce Allah'a şükürler ederek bunların da artık, kendi zamanında taraftarlarının kalmadığını ifade eder.²⁰⁴

5.3.Şebîbiyye:

Bunlar Şebîb el-Hâricî'ye uyanlardır. Şebîb, adamlarıyla beraber Kûfe Emîri Haccac bin Yusuf'a karşı ayaklanır ve Kûfe'ye baskın düzenlerler. Kûfe mescidine varınca kendisiyle beraber hareket eden karısı minbere çıkar, bir konuşma yapar ve Haccac'a lanet eder. Sonra Ehvâz ve çevresine de baskın düzenlerler.²⁰⁵ Şebîb son savaşında atıyla Dicle nehrine düşer ve boğularak ölür. Şebîb'in ölmesinden sonra adamları ayrılığa düşerler.²⁰⁶

Bunlar kimseyi öldürmezler, esir etmezler ve Allah'ın haram kıldığını asla helal saymazlar.²⁰⁷ Buna rağmen selefî ve halefî küfürle itham ederler, Hz.Osman ve Hz.Ali'den uzak dururlar (teberî), Hz.Ebu Bekir ve Hz.Ömer'i severlerdi (tevellî).²⁰⁸

Malatî, bunların da artık kendi devirlerinde görülmediğini ve taraftarlarının kalmadığını belirtir.²⁰⁹

²⁰³ Kevserî, cumhurun bu kişinin Nâfi' bin Ezrâk olduğu fikrinde birleştiğini, Fahrudin Râzî'nin ise bu kişinin Ebu Nâfi Râşid bin Ezrâk olduğunu belirttiğini ve kendisinin de aynı fikri paylaştığını ifade eder.

²⁰⁴ el-Malatî, a.g.e. , 51

²⁰⁵ el-Malatî, a.g.e. , 51

²⁰⁶ el-Malatî, a.g.e. , 52

²⁰⁷ el-Malatî, a.g.e. , 51

²⁰⁸ el-Malatî, a.g.e. , 52

²⁰⁹ el-Malatî, a.g.e. , 52

5.4.Necdiyye:

Bunlar Necdet el-Harûrî'nin taraftarlarıdır. Bunlar çocukları öldürür, kadınları esir eder, muhaliflerinin kanlarını döker ve onların eşleri ile çocuklarını kendileri için helal kabul ederlerdi. Bunlar da Şebîbiyye gibi selefi ve halefi tekfir ederler, Hz.Ebu Bekir ve Hz.Ömer'i severler, Hz.Osman ve Hz.Ali'den uzak dururlardı.

Malatî, Necdet el-Harûrî'nin kelâmî konularda da görüşleri olduğunu ve “istitâatin fiille birlikte olduğunu” söylediğini belirterek, sonunda onun da öldürüldüğünü ifade eder.²¹⁰

5.5.İbâdiyye:

Malatî, bunların İbâd bin Amr'ın taraftarları olduğunu belirtir.²¹¹ Bunlar Kûfe civarında ayaklanmışlar, insanları öldürmüş, zürriyetlerini esir etmekle kalmamış hatta çocukları da öldürmüşlerdir. Bütün ümmeti küfürle itham etmişler, şehirlerde ve insanlarına aralarında karışıklıklar çıkarmışlardır.

Malatî, bunlardan bir kısmının kendi zamanında da Kûfe civarında varlıklarını sürdürdüklerini ifade eder.²¹²

5.6.Sufriyye:

Bunlar Muhalleb b.Ebu Sufra'nın taraftarlarıdır.²¹³ Bunlar Yezîd b. Muhalleb ile beraber Haccac'a karşı ayaklanmış ve onunla savaşmışlardır. Malatî, bunların daha önce anlattığı diğer hârîcî fırkaları gibi aşırı fikirlere sahip olmadıklarını, insanlara eziyet

²¹⁰ el-Malatî, a.g.e. , 52

²¹¹ Kevserî, bu fırkanın bu isimle anılması konusunda Malatî'nin yalnız kaldığını belirtir.

²¹² el-Malatî, a.g.e. , 52

²¹³ Kevserî, bu fırkayı cumhurun Ziyad b.el-Esfâr el-Hârîcî'ye nisbet ettiğini belirtir. Çünkü Muhalleb Hârîcîlerle beraber değil, onlara karşı savaşmıştır.

etmediklerini, ümmeti küfürle itham etmediklerini, kendisine karşı ayaklandıkları Haccac'ın onlara hucûm ettiğini ve onları yok ettiğini, bundan sonra Yezîd b.Muhalleb'in de Haccac'a itaat ettiğini belirtir.²¹⁴

5.7.Harûriyye:

Malatî, Harûriyye adının nereden geldiğine dair herhangi bir bilgi vermez. Bunlar, ümmeti tekfir ederler, Hz.Osman ve Hz.Ali'den (iki damat) uzak dururlar (teberî), Hz.Ebu Bekir ve Hz.Ömer'e sevgi beslerler. Muhaliflerini esir ederler, onların mallarını ve eşlerini kendileri için helal sayarlar. Asla sünnet ile amel etmeyip, sadece Kur'ân-ı Kerîm'i delil olarak kabul ederler.

Malatî, Harûriyye'den kadın veya erkeklerin namaz kılmak için abdest aldıkları yerden namazlarını kılmadan kesinlikle yürümediklerini ve herhangi bir yere gitmediklerini belirtir. Çünkü onlara göre kişi yürüdüğünde makatı hareket etmekte ve abdesti bozulmaktadır. Yine bunlar su ile istincâ ederler ve kendilerinden bir koku çıktığı zaman da bütün ümmetin tersine namaz için tekrar abdest almazlar ve pantolonla da namaz kılmazlar.

Malatî, bunların kadınlarının da erkeleri gibi savaş alanlarında at üstünde savaştıklarını, sayılarının çok fazla ve cesaretli insanlar olduklarını, Sicistan, Herat ve Horasan civarında bulduklarını belirtir.²¹⁵

5.8.Hamziyye:

Malatî'ye göre bunlar, muhaliflerinin malının alınmasını sahibi öldürülmediği sürece caiz görmemeleri dışında, bütün görüşleri Harûriyye fırkası ile aynıdır.Bunlar

²¹⁴ el-Malatî, a.g.e. , 52

²¹⁵ el-Malatî, a.g.e. , 53

muhafiflerinden sahibini bulamadıkları mallarından hiçbir şey almazlardı. Ne zaman ki sahibini bulup onu öldürürler, ancak o zaman malının alınmasını helal kabul ederlerdi.²¹⁶

5.9.Salâdiyye:

Malatî'ye göre bunlar, Harûriyye ve Hamziyye'inin fikirlerini benimsemektedirler. Bunlar da muhafiflerini öldürürler ve bütün durumlarda onların mallarını kendileri için helal sayarlardı. Bundan dolayı onlar, Malatî'ye göre Hârîcîler'in en şerlileri, en çirkef olanları ve fesadı en çok olanlardır. Sicistan ve civarında çok sayıda taraftarları vardır.²¹⁷

5.10.Şurât:

Büyük veya küçük günah ayırımı yapmadan bütün günah işleyenleri küfürle itham ederler. Fakat bu küfür, şirk anlamında küfür değil, küfrü nimet (nimete karşı nankörlük)' tir. Hz.Osman ve Hz.Ali'den uzak dururlar (teberrî), Hz.Ebu Bekir ve Hz.Ömer'e saygı gösterirler (tevellî). Fakat bazı Hârîcî fırkaları gibi, insanların mallarını kendileri için helal saymazlar ve kadınlarını da esir almazlardı. Malatî bunların dîne ve sünnete muhalefet etmediklerini, içlerinde âlimlerin ve fakihlerin bulunduğunu, görüşlerini delillendirdikleri ve mezheplerini anlattıkları bir çok kitaplar yazdıklarını belirtir. Herat ve Kirman civarında yaşayan fırka mensuplarından bazıları sonra Mu'tezile mezhebine geçmiş ve itizal fikirlerini savunur olmuştur.²¹⁸

5.11.Şemrâhiyye:

²¹⁶ el-Malatî, a.g.e. , 53

²¹⁷ el-Malatî, a.g.e. , 53

²¹⁸ el-Malatî, a.g.e. , 178

Malatî, reisleri Şemrâh olduğu için bu şekilde isimlendirildiklerini belirtir.²¹⁹

5.12.Seriyye:

Malatî sadece ismini belirtir, başka herhangi bir açıklama yapmaz.²²⁰

5.13.Azriyye:

Malatî, İbrahim b.Azra'dan dolayı bu ismi aldığını belirtir.²²¹

5.14.Acrediyye:

Malatî, Abdulkerim b.Acred'e nispetle bu ismin verildiğini belirtir.²²²

5.15.Tağlebiyye:

Malatî, resleri Tağleb'e nisbetle bu ismi aldıklarını belirtir.²²³ Malatî'ye göre bu fırka mensupları, açıkça İslam'den çıktıklarını gösteren bir delil olmadıktan sonra çocukların Müslüman olduğu görüşüne sahiptirler. Bunlar, dînî anlayışları kendileri gibi olan, farzları kendileri gibi edâ eden, kendilerinin sevdiklerini seven, uzak durduklarından da uzak duran çocukları küfürle itham edemeyeceklerini, eğer onları kafir olarak kabul edip, kanlarını da helal sayarlarsa zalimlerden olacaklarını ifade ederler.²²⁴

²¹⁹ el-Malatî, a.g.e. , 178

²²⁰ el-Malatî, a.g.e. , 178

²²¹ el-Malatî, a.g.e. , 178

²²² el-Malatî, a.g.e. , 178

²²³ Kevserî, Tağlebiyye'nin aslının Sa'leb b. Âmir'e nispetle Sa'lebiyye olduğunu belirtir.

²²⁴ el-Malatî, a.g.e. , 178-179

5.16.Şekiyye:

Malatî'ye göre bunlar, kendi taraftarlarından hudut boylarında olup da hırsızlık yapanların, zina edenlerin ve çirkin işler yapanların Müslüman olduklarını iddia ederler. Kendilerine muhalefet edenleri de küfürle itham ederler.²²⁵

5.17.Fadliyye:

Reisleri Fadl'a nispetle bu ismi almışlardır.Malatî, bunların günahlar konusunda diğer fırkalarla ayrıldıklarını belirtir. Onlara göre küçük veya büyük günah olsun aralarında fark olmaksızın hepsi Yüce Alah'a şirk koşmak demektir.Bunlar da kendilerine muhalif olanları küfürle itham ederler.²²⁶

5.18. Havâric'den Bir Fırka:

Malatî, bunların küçüklerin nikâhlanması konusunda diğer fırkalarla ayrılığa düştüklerini belirtir.²²⁷

5.19.Necrâniyye:

Malatî'ye göre bunlar, kendisine Ümmü Negrân denilen kadın sebebiyle ayrışığa düşenlerdir. Bu kadın Basra'ya gitmiş, orada kendi kavminden bir adamla evlenmişti. Sonra bu evliliğini gizleyip, ikinci defa başka bir Hârîcî adamla evlenmişti. Fakat daha sonra, ortaya ilk evlendiği kişi çıkıp da ona yakınlık gösterince, hârîcîlerin bir kısmı ondan yüz çevirmiş, diğer bir kısmı onu hoş görmüşlerdi.

²²⁵ el-Malatî, a.g.e. , 179

²²⁶ el-Malatî, a.g.e. , 179

²²⁷ el-Malatî, a.g.e. , 179

Malatî bu fırka mensuplarının, muhaliflerini küfürle itham ettikleri gibi, kendi içlerinde de birbirlerini küfürle itham ettiklerini belirtir.²²⁸

5.20. Havâric'den Bir Fırka:

Malatî'ye göre bunlar, Hedy Kurbanı²²⁹ ve Kalâid²³⁰ konusunda diğer fırkalarla görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Diğer fırkalar bunları haram kabul ederlerken, bu fırka mensupları ise hedy ve kalâidi kendilerine helal saymışlardır. Bunlar da diğer Hârîcî fırkaları gibi kendilerine muhalefet edenleri küfürle itham ederler.²³¹

5.21. Beyhesiyye:

Heysam b. Beyhes'e nispetle bu isimle anılmışlardır. Bunlar; Kûfe'de İmam'ın verdiği hükümlerle küfre düşmesi halinde ona uyan Horasan ve Endülüs'teki kişilerin de küfre düştüklerini iddia ederler. Yine bunlar, bir kişinin kuyuya bir damla bile olsa içki damlatması dolayısıyla, kafir olmadıktan sonra asla o kuyudan su içilemeyeceğini, ancak bilinmeden içilmesi halinde Yüce Allah tarafından bağışlanacağını; bir kişinin, her gün babasına yüz kırbaç vurması halinde bile her durumda Müslüman olduğunu, bu durumdan şüphe edenin ise küfre düşeceğini iddia ederler.

Malatî, bunların da muhaliflerini küfürle itham ettiklerini belirtir.²³²

5.22. Fudeykiyye:

Bunlara Ebu Fudeyk'e nisbetle bu isim verilmiştir. Bunlar, Bahreyn ve

²²⁸ el-Malatî, a.g.e. , 179

²²⁹ Hac ve Umre menâsiki ile ilgili veya Kâbe'ye ve Harem bölgesine hediye olarak kesilen kurban.

²³⁰ Kurbanlık olduklarını gösteren gerdanlıklar taşıyan hayvanlar.

²³¹ el-Malatî, a.g.e. , 179

²³² el-Malatî, a.g.e. , 180

Yemâme'de bulunurlar. Basra, Kûfe ve Cezîre'de taraftarları bulunmaz. Malatî'ye göre Ebu Fudeyk, Necdiyye'nin kurucusu Necdet el-Harûrî'nin arkadaşlarındandır. Fakat daha sonra, onunla görüş ayrılığına düşmüş ve ondan ayrılmıştır. Bunlar da kendilerine muhalefet edenleri küfürle itham etmişlerdir.²³³

5.23. Atviyye:

Atiye b. Esved'e nispetle bu isimle anılmışlardır.²³⁴

5.24. Ca'diyye:

Müslim b. El-Ca'd' a nispetle bu isimle anılmışlardır. Malatî, bu kişinin Kûfe ehlinden olduğunu belirtir.²³⁵

5.25. Havâric'den Bir Fırka:

Malatî'ye göre bunlar, sarhoşluk verici içki ve şarap içilmesi konusunda diğer fırkalarla görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bu fırka mensupları, içip de sarhoş olan kişiye, sarhoş olduğu süre içinde ceza uygulanamayacağı görüşündedirler. Malatî, bu fırka mensuplarının da muhaliflerini küfürle itham ettiklerini belirtir.²³⁶

6-Zanâdika

Malatî'ye göre bunlar beş firkadırlar.²³⁷

²³³ el-Malatî, a.g.e. , 180

²³⁴ el-Malatî, a.g.e. , 180; Kevserî, bu şahsın Hanîfe oğullarından olup, Hârîcî mezhebini Sicistan ve Horasan'da yayan kişi olduğunu belirtir.

²³⁵ el-Malatî, a.g.e. , 180

²³⁶ el-Malatî, a.g.e. , 180

²³⁷ el-Malatî, a.g.e. , 91

6.1.Muattıla:

Malatî'ye göre bunlar, kainatın ezelden beri var olduğunu, onun bir yaratıcısı ve idarecisi olmadığını iddia ederler.²³⁸

6.2.Mâneviyye:

Bunlar, Pers hükümdarları zamanında yaşayan ve kendisine Mani denilen kişiyi peygamberleri olarak kabul ettiklerinden dolayı kendilerine Mâneviyye denilmiştir.²³⁹

Malatî'ye göre bunlar, iyiliğin ve nurun yaratıcısı ile kötülüğün, karanlığın ve belanın yaratıcısı olarak iki ilâhın ve iki yaratıcının varlığına inanırlar. Bunlar Yüce Allah'ın karanlığı, belayı ve arslan gibi vahşi hayvanları yaratmadığını, onları yaratmaktan berî olduğunu belirterek, bu varlıkları yaratan ayrı bir yaratıcının olduğuna inanırlar.

Yine bunlara göre Yüce Allah cesetlerin içindeki ruhu yaratandır. Fakat cesedi yaratan diğer bir yaratıcıdır. Çünkü onlara göre ruh cesetten ayrılınca ceset, pis kokulu bir leş haline gelmektedir. Yüce Allah ise bu türlü çirkin nitelikli şeyleri yaratmaktan uzaktır.

Malatî ise, "Allah çocuk edinmemiştir. Onunla birlikte hiçbir ilâh da yoktur. Aksi olsaydı her ilâh kendi yarattığını sevk ve idare eder ve bir gün onlardan biri diğerine üstün gelirdi. Allah onların tanımlamalarında uzaktır."²⁴⁰ âyetini hatırlatarak Allah'ın onların söylediklerinden uzak ve yüce olduğunu vurgular.

6.3.Mezdekiyye:

²³⁸ el-Malatî, a.g.e. , 91-92

²³⁹ el-Malatî, a.g.e. , 92

²⁴⁰ Mü'minûn Sûresi, 23/91

Malatî'ye göre bunlar, Pers hükümdarları zamanında yaşayan ve kendisine Mezdek denilen kişiye uyduklarından dolayı kendilerine Mezdekiye denilmiştir.²⁴¹

Bunlara göre Yüce Allah, dünyayı ve içindekileri bir seferde yaratmıştır. Hz.Adem, bütün yiyeceklerden ve içeceklerden yiyip, içmiş, bütün lezzetleri tatmıştır. Adem öldüğü zaman ise bütün mirasını evladı arasında eşit olarak dağıtmıştır. Onun çocukları yani insanlar arasında mal veya aile bakımından fazilet anlamında herhangi bir üstünlük de yoktur. Bundan dolayı mülk ve kadınların ortak kullanılmasını mübâh ve câiz olarak kabul ederler.

Malatî ise Bu fırka mensuplarını Allah'ın düşmanları olarak ifade eder ve Yüce Allah'ın "Ey İman edenler!Birbirinizin mallarını haram yollarla yemeyin. Ancak sizden karşılıklı rızaya dayanan bir ticaretle yemeniz helaldir. Nefislerinizi de öldürmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir."²⁴² âyetini hatırlatarak onların yalan söylediklerini belirtir.²⁴³

6.4.Abdekiye:

Malatî'ye göre bunlar; dünyada, yaşamı sürdürmek için gerekli miktarın dışındaki her şeyin haram olduğunu ve bu haramlık durumunun, ancak âdil bir imamla ortadan kalkacağını iddia ederler. Malatî, bu görüşleri ortaya koyan ve insanlara yayan kişinin Abdek isminde bir şahıs olmasından dolayı bu fırka mensuplarına Abdekiye denildiğini belirtmektedir.

Malatî ise Allah'ın düşmanları olarak nitelendirdiği bu kimselerin yalan söylediklerini belirterek "Allah alış verişi helal, faizi de haram kılmıştır."²⁴⁴ âyetini

²⁴¹ el-Malatî, a.g.e. , 92

²⁴² Nisâ Sûresi, 4/29

²⁴³ el-Malatî, a.g.e. , 93

²⁴⁴ Bakara Sûresi, 275

hatırlatarak ‘hayatı sürdürmek için gerekli miktar’ tabirinin sadece zorunlu haller için geçerli olduğunu ifade eder.²⁴⁵

6.5.Rûhâniyye:

Malatî’ye göre bunlar, kendi ruhlarının göklerin yaratıcısına baktığını iddia ettiklerinden kendilerine Rûhâniyye denilmektedir. Bunlar cennette hur’ul-ıyn ile istedikleri gibi cinsel temasta bulunacaklarına ve orada istediklerini yapabileceklerine inanmaktadırlar. Malatî aynı zamanda; ibadetlerin amacının tefekkür etmek olduğunu iddia etmeleri ve çokça düşünmeleri dolayısıyla da bunların ‘Fikriyye’ olarak da anıldıklarını belirtmektedir.²⁴⁶

Malatî, bunların çeşitli fırkalara ayrıldıklarını belirtmesine rağmen, herhangi bir fırka ismi belirtmez.

7-Cehmiyye

Malatî’ye göre bu fırka, Sümeniyye’den etkilenererek kendi görüşlerini ortaya koyan Cehm b. Safvân’a nispetle bu isimle anılmaktadır. Cehm’in görüşlerinin oluşmasında etkili olan ve Acem’den bir sınıf olan Sümeniyye, Horasan nahiyesinde taraftarları olan bir fırkadır. Sümeniyye, Cehm b. Safvân’ı dîninde şüpheye düşürmüş, bu kafa karışıklığıyla Cehm, kırk gün namazını terk etmiş, bu duruma gerekçe olarak da “Bilmediğim biri için namaz kılmam.” demiştir. Bu süreden sonra Cehm b. Safvân, Cehmiyye’nin temellerini oluşturan görüşlerini ortaya koymuştur.²⁴⁷

Malatî, bu açıklamadan sonra, Ebu Âsım Huşeyş b. Asram’dan naklederek Cehm b. Safvân’ın fikirlerini ele alır.

²⁴⁵ el-Malatî, a.g.e. , 93

²⁴⁶ el-Malatî, a.g.e. , 93

²⁴⁷ el-Malatî, a.g.e. , 99

Huşeyş'e göre Cehm, Yüce Allah'ın arş'ın üzerinde olduğunu inkâr etmektedir. Oysa Yüce Allah “Şüphesiz ki Rabbiniz Allah, gökleri ve yeri altı günde yaratan ve, sonra arşa hükmedendir.”²⁴⁸ vb. bir çok âyette²⁴⁹ bizzat arşa hükmettiğini vurgulamaktadır.

Yine Cehm, mîzân'ı da inkâr etmektedir. Oysa Yüce Allah ”Biz kıyamet günü için adalet terazileri (mîzân) koyarız. Artık hiçbir kimse zerre kadar haksızlığa uğratılmaz. Yapılan iş, bir hardal tanesi kadar ağırlığınca da olsa, onu getiririz. Hesap gören olarak biz yeteriz.”²⁵⁰ âyetinde “mîzân” ı yine kendisi vurgulamaktadır.

Huşeyş, Cehm'in Kirâmen Kâtibîn'i de inkâr ettiğini belirtmektedir. Onun inkârına karşı ise Yüce Allah'ın “Oysa üzerinizde koruyucular vardır. Değerli yazıcılar (Kirâmen Kâtibîn).”²⁵¹ âyetlerini ve Peygamber Efendimiz'in evinin önünde abdest alan bir adama yönelik olarak söylediği “Allah'tan korkun ve Kirâmen Kâtibîn'den de haya edin. Biriniz abdest aldığı anda uzuvların hakkını versin.” hadîsini delil olarak getirir.²⁵²

Cehm, Yüce Allah'ın görüleceğini de inkar etmektedir. Onun inkârına karşı Huşeyş delil olarak, Yüce Allah'ın “O gün kimi yüzler parlayacak, Rabb'lerine bakacaklar.”²⁵³ âyetlerini ve Cerîr b. Abdullah'tan rivayet edilen “Biz dolunaylı bir gecede Rasûlullah'ın yanında oturuyorduk. Ay'a baktı ve “Bunu gördüğümüz gibi Rabb'inizi göreceksiniz. O'nu görmemiz de size zarar vermeyecek.” şeklindeki Peygamber Efendimiz'in hadîsini hatırlatır.²⁵⁴

Cehm, Yüce Allah'ın işitmesini ve görmesini de inkar etmektedir. Oysa Yüce Allah “Onun benzeri olan hiçbir şey yoktur. O, her şeyi işitendir, görendir.”²⁵⁵ vb.

²⁴⁸ A'râf Sûresi, 7/54

²⁴⁹ Diğer âyetler için bkz., Ra'd Sûresi, 13/2; Secde Sûresi, 32/4; Hüd Sûresi, 11/7; Tâhâ Sûresi, 20/6

²⁵⁰ Enbiyâ Sûresi, 21/47

²⁵¹ İnfîtâr Sûresi, 82/10,11

²⁵² el-Malatî, a.g.e. , 111

²⁵³ Kıyâmet Sûresi, 75/22,23

²⁵⁴ el-Malatî, a.g.e. , 116-117; diğer hadîsler için bkz. 116,117

²⁵⁵ Şûrâ Sûresi, 42/11

âyetlerde²⁵⁶ bizzat kendisini, işiten ve gören olarak vasıflandırmaktadır.²⁵⁷

Yine Cehm, Ölüm Meleği'nin ruhları aldığını da inkâr etmektedir. Fakat Yüce Allah “De ki: Sizin canınızı görevlendirilen ölüm meleği alacak, sonra Rabb’inize döndürüleceksiniz.”²⁵⁸ buyurmuştur.²⁵⁹

Cehm, Yüce Allah’ın Hz.Musa ile konuştuğunu da inkar etmektedir. Oysa Yüce Allah “Musa, belirlediğimiz zamanda gelip, Rabb’i ona konuşunca, Musa şöyle dedi: ‘Rabbim! Bana kendini göster, sana bakayım!’ Allah dedi: ‘Sen beni göremezsin, fakat şu dağa bak. Eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin.’”²⁶⁰ vb. birçok âyetlerde²⁶¹ Hz.Musa ile konuştuğunu kendisi vurgulamaktadır.

Cehm, Yüce Allah’ın Cennet ve Cehennemi de henüz yarattığını inkâr etmektedir. Yüce Allah ise “Ve biz şöyle demiştik: ‘Ey Âdem! Sen eşinle birlikte cennete yerleş. Orada istediğiniz yerden bol bol yiyin. Yalnız şu ağaca yaklaşmayın. Aksi halde ikiniz de zalimlerden olursunuz.’”²⁶² âyetinde, Hz.Âdem’i ve eşini cennete yerleştirdiğini belirtir ki bu da cennetin yaratılmış olduğunu bizlere ispat eder.

Cehm, cennet ve cehennemin henüz yaratıldığını inkar etmekle birlikte, “O ilk ve sondur.”²⁶³ âyetine dayanarak, yaratıldıktan sonra cennet ve cehennemin yok olacağını da iddia etmektedir. Oysa Yüce Allah “Rabb’leri onlara, tarafından bir rahmet ve hoşnutluk ile, kendileri içini içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdeler. Onlar orada sonsuza kadar kalacaklardır. Şüphesiz ki büyük mükafat Allah atkındadır.”²⁶⁴ âyetiyle cennetin ve yine “Ateşten çıkmak isterler. Halbuki onlar oradan

²⁵⁶ Diğer âyetler için bkz.,Dehr Sûresi,2; Âl-i İmrân Sûresi, 3/181; Şuarâ Sûresi, 26/15

²⁵⁷ el-Malatî, a.g.e. , 121

²⁵⁸ Secde Sûresi, 32/11

²⁵⁹ el-Malatî, a.g.e. , 123

²⁶⁰ A’râf Sûresi, 7/143

²⁶¹ A’râf Sûresi, 7/144; Tâhâ Sûresi, 20/83,110; Şuarâ Sûresi, 26/10, Kasas Sûresi, 28/30,46; Naml Sûresi, 27/8,9; Meryem Sûresi, 19/52)

²⁶² Bakara Sûresi, 2/35

²⁶³ Hadîd Sûresi, 57/3

²⁶⁴ Tevbe Sûresi, 9/21,22

çıkacak değillerdir. Onlar için sürekli bir azap vardır.” âyetiyle de cehennemın sonsuz olacağını vurgulamaktadır.²⁶⁵

Malatî, Cehm b. Safvân hakkındaki değerlendirmeyi de Ebu Âsım Huşeyş’in ağzından yapar: ”Kim Allah’ın kitabından bir âyeti inkar ederse, kitabın tümünü inkar etmiş olur.”²⁶⁶

Cehm b. Safvân’ın görüşlerini ve değerlendirmesini bu şekilde yapan Malatî, Cehmiyye’nin sekiz fırka olduğunu belirtir.²⁶⁷ Fakat Malatî, Cehmiyye’yi sekiz fırka olarak belirtmesine rağmen, bu fırkaların isimleri veya kurucuları hakkında herhangi bir bilgi vermez. Sadece Cehmiyye’den bir fırka diyerek kısaca görüşlerini açıklar:

7.1.Cehmiyye’den Bir Fırka:

Yüce Allah’ın sıfatlarını inkar edip, Kur’an-ı Kerîm’in mahluk olduğunu iddia ederler. Allah’ın sıfatlarını inkar ettikleri için, Kur’an-ı Kerîm’de geçen Yüce Allah ile Hz.Musa arasındaki konuşmayı da inkar ederler ve Yüce Allah’ın asla Hz.Musa ile konuşmadığını belirtirler.²⁶⁸

7.2.Cehmiyye’den Diğer Bir Fırka:

Kulların Yüce Allah’ı göremeyeceğini, cennette veya başka herhangi bir yerde O’na bakamayacaklarını iddia ederler. Bu düşünceden hareketle Hz.Musa’nın, Yüce Allah’ı görmek istediği zaman, mümkün olmayan bir şeyi istediği için küfre düştüğünü iddia ederler. Yine Hz.İsa’nın da “Sen benim içimde olanı bilirsin, ben senin zâtında (nefsinde) olanı bilmem. Şüphesiz gizlileri bilen yalnız sensin, sen.”²⁶⁹ âyetinde Yüce

²⁶⁵ el-Malatî, a.g.e. , 140-141

²⁶⁶ el-Malatî, a.g.e. , 100

²⁶⁷ el-Malatî, a.g.e. , 96

²⁶⁸ el-Malatî, a.g.e. , 96-97

²⁶⁹ Mâide Sûresi, 5/116

Allah'ın nefsi olduğunu söylediği için küfre düştüğünü iddia ederler.²⁷⁰

7.3. Cehmiyye'den Diğer Bir Fırka:

Cennet ve cehennem daha yaratılmadığını; melekler, peygamberler ve mü'minlerden oluşan cennet ehlinin, orada ferah, sevinç ve bolluk içinde bir hayat sürüp, sevaplarının karşılığını aldıktan sonra cennetten çıkarılacaklarını; şeytanlar, zalimler ve kâfirlerden oluşan cehennem ehlinin de orada cezalarını çektikten sonra cehennemden çıkarılacaklarını ve bundan sonra cennet ve cehennem her ikisinin de yok olacağını iddia ederler.²⁷¹

7.4. Cehmiyye'den Diğer Bir Fırka:

Yüce Allah'ın insanların amellerini değerlendireceği Mîzân'ı; her bir kimseyi üzerinden geçireceği Sırât'ı; kulların amellerini yazıp, muhafaza eden Kirâmen Kâtibîn'i; Rasûlullahın, ümmetinden her bir kimse için dileyeceği Şefâati; kabir azabını, Münker ve Nekir'i inkar ederler.

Bu fırka mensupları, ruhların da aynı bedenler gibi öleceğini de iddia ederler.

Yine bu fırka mensupları, Peygamber Efendimiz'in, Mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksâ'ya yaptığı gece yürüyüşü İsrâ'yı da inkar ederler.

Bu fırka mensupları aynı zamanda ölüm meleğinin ruhları aldığını da kabul etmemektedirler.²⁷²

Malatî, Cehmiyye fırkalarının bu görüşlerini her birine ayrı ayrı cevap vermek yerine sadece, Yüce Allah'ın onların söylediklerinden uzak olduğunu vurgulayarak, Cehmiyye fırkaları hakkında verdiği bilgileri sonlandırır.

²⁷⁰ el-Malatî, a.g.e. , 98

²⁷¹ el-Malatî, a.g.e. , 98

²⁷² el-Malatî, a.g.e. , 99

8-Kaderiyye

Malatî, Kaderiyye'nin kurucusu veya ortaya çıkışı hakkında herhangi bir bilgi vermeden, bunların yedi fırka olduklarını belirtir.²⁷³ Ancak bunların da tamamını değil; iki fırkayı isim ve görüşleriyle, üç fırkayı ise sadece görüşleriyle anlatır. Diğer iki fırkadan ise hiç bahsetmez.

8.1.Kaderiyye'den Bir Fırka:

Bunlar, iyiliğin ve hayrın Allah'tan, kötülük ve şerrin ise insanın kendi nefsinden olduğunu iddia ederler. Bundan dolayı da kötülük ve isyan kabul edilen hiçbir şeyi Yüce Allah'a isnad etmezler.

Malatî, Allah'ın onların söylediklerinden berî ve yüce olduğunu belirttiikten sonra; âyet, hadîs, ulemâ görüşleri ve çeşitli nakillerle bu fırkanın görüşlerinin yanlışlığını ortaya koyar.

Malatî, Yüce Allah'ın "...Düşen bir yaprak, -ki mutlaka onu bilir.- yerin karanlıkları içinde gömülen tane, yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir kitapta olmasın."²⁷⁴ ve "Kitapta İsrailoğullarına şu hükmü verdik: Siz o ülkede iki kez bozgunculuk yapacaksınız ve çok böbürleneceksiniz, zorbalık edeceksiniz."²⁷⁵ vb. diğer âyetler de ²⁷⁶; var olan ve olacak her şeyin kendisi tarafından bilindiğini ve takdir edildiğini ifade ettiğini belirtir ki bu, fırkanın görüşlerinin temelsiz olduğunu ortaya koyar.

²⁷³ el-Malatî, a.g.e. , 165

²⁷⁴ En'âm Sûresi, 6/59

²⁷⁵ İsrâ Sûresi, 16/4

²⁷⁶ Diğer âyetler için bkz., En'âm sûresi, 6/148, 149; Kamer Sûresi, 54/47-49; Â'raf Sûresi, 7/54,155; İsrâ Sûresi, 16/58; Enbiyâ Sûresi, 21/98,99

Malatî, İbn Ömer'e dayandırarak Peygamber Efendimiz'in şöyle buyurduğunu nakleder: "Bu ümmetin içerisinde aşağılık, (dini) lekeleyen kimseler vardır. İşte bunlar kader ehlidir."²⁷⁷

Malatî, Kaderiyye'nin ileri gelenlerinden Gaylan ile Halife Ömer b. Abdülaziz arasında geçen konuşmayı da nakleder: Gaylan, halifenin huzuruna girince; halife, Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra "Yazıklar olsun sana ey Gaylan!" diyerek, kendisine ulaşan haberlerin doğru olup olmadığını sorar: Gaylan, konuşmak için izin isteyip de müsaade alınca; "İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi? Doğrusu biz insanı, imtihan etmek için bir nutfeden yarattık da onu işitici, görücü yaptık. Doğrusu ona yolu gösterdik. Ya şükredici veya nankör olur."²⁷⁸ âyetini okur. Halife Ömer b. Abdülaziz ise Gaylan'a yine "Yazıklar olsun!" diyerek bu âyetlerin Hz.Âdem'in yaratılışı ile ilgili olduğunu ve bu âyetlerden, insanın kendi kötülüğünün yaratıcısı olduğu fikrinin çıkarılamayacağını belirtir ve kendisi de Bakara Sûresi'nin 30-33. âyetlerini okuyarak Yüce Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu vurgular. Halifenin bu cevabından sonra Gaylan: "Ey Emir'el-Mü'minîn, sana sapıklık içinde geldim, beni hidayete erdirdin; kördüm, gözlerimi açtın; cahildim, beni bilgilendirdin." diyerek görüşlerinden vazgeçtiğini belirtir ve bir daha eski görüşlerini yaymayacağına dair de yemin eder. Halife ise, eğer eski görüşlerine döner ve bu da kendisine ulaşırsa, onu bütün insanlara ve âlemlere ibret için cezalandıracağını belirtir. Malatî, bu konuşmadan sonra Gaylan'ın, halife ölünceye kadar görüşlerini herhangi bir şekilde açıklayıp, yaymasa da, halifenin ölümünden sonra tekrar eski görüşlerini açıklayıp yaymaya başladığını ifade eder.²⁷⁹

Malatî yine Ubâde b. Sâmî'ten naklederek, Râsûlullah (sav)'ın "Ümmetimin içinde iki kişi vardır. Onlardan biri Allah'ın kendisine hikmet verdiği Vehb, diğeri ise

²⁷⁷ el-Malatî, a.g.e. , 168

²⁷⁸ Dehr Sûresi, 76/1-3

²⁷⁹ el-Malatî, a.g.e. , 168

bu ümmetin fitnesi olan Gaylan'dır. Onun fitnesi, şeytanın fitnesinden daha şiddetlidir.”²⁸⁰ buyurduğunu belirterek Gaylan'ın görüşlerinin tehlikesine vurgu yapar.

8.2.Mufavvıda:

Malatî'ye göre bunlar kendilerini bütün fiilerinin yapıcısı olarak görürler. Bunlar, Yüce Allah'ın takdiri ve yönlendirmesi olmaksızın bütün iyiliklerin takdirinin de kendilerine ait olduğunu iddia ederler. Malatî ise “Alemlerin Rabb'i olan Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz.”²⁸¹ âyetini hatırlatarak Allah'ın, onların söylediklerinden uzak ve yüce olduğunu belirtir.²⁸²

8.3.Kaderiyye'den Bir Fırka:

Malatî'ye göre bunlar, Yüce Allah'ın kendilerine bütün fiilleri gerçekleştirebilecekleri ölçüde tam ve mükemmel bir kudret verdiğini iddia ederler ve bu kudretin artırılmasının da gerekli olmadığını ifade ederler. Bunlar sahip oldukları bu kudretle, iman, küfür, yeme, içme ve dilediğini yapma bütün fiillerin kendileri tarafından gerçekleştirildiğini, eğer böyle olmasaydı, kulların kendi ellerinde olmayan fiilleri dolayısıyla azaba uğratılmış olmalarının söz konusu olacağını iddia ederler.

Malatî ise İbn Abbas'tan naklederek, “Dileyen îman etsin, dileyen inkâr etsin.”²⁸³ âyetindeki durumun, Yüce Allah'ın îman etmesini dilediği kimsenin îman edeceği ve inkâr etmesini dilediği kimsenin de inkâr edeceği şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtir.²⁸⁴

²⁸⁰ Kevserî bu hadisin uydurma olduğunu belirtir.Diğer rivayetler için bkz. 169-173

²⁸¹ Tekvîr Sûresi, 81/29

²⁸² el-Malatî, a.g.e. , 174

²⁸³ Kehf Sûresi, 18/29

²⁸⁴ el-Malatî, a.g.e. , 175

8.4.Şebîbiyye:

Malatî'ye göre bunlar, kulların yapmakta oldukları fillerin Yüce Allah tarafından ezelden bilindiğini inkâr ederler.

Malatî ise Allah'ın düşmanları olarak ifade ettiği bu fırka mensuplarının yalan söylediklerini belirterek, İbn Abbas'ın Rasûlullah'tan şöyle rivayet ettiğini ifade eder: "Siz annenizin karnında kırk günde yaratılır, sonra 'alaka', sonra da 'mudğa' haline gelirsiniz. Sonra Allah meleğe emreder ve melek de onun rızkını, ecelini, şakî veya saîd olduğunu yazar. Biriniz cennet ehlinin amellerini yapar ve onun ile cennet arasında çok kısa bir mesafe kalır. Fakat yazılmış kitap öne geçer ve cehennem ehlinin amelini yapar ve cehenneme gider. Biriniz de cehennem ehlinin amellerini yapar ve onun ile cehennem arasında çok az bir mesafe kalır. Yine kitap öne geçer ve cennet ehlinin amelini yapar, sonunda cennete girer."²⁸⁵

8.5.Kaderiyye'den Bir Fırka:

Malatî'ye göre bunlar, zinadan doğmuş olan çocuğun kaderinin, dilemesinin ve amelinin Allah Tarafından yaratıldığını inkar ederler. Aynı şekilde bunlar, hayatı boyunca hırsızlık yapan ve haram yiyen kimsenin de Yüce Allah tarafından rızıklandırıldığını inkar ederler ve Allah'ın ancak helel olan şeylerle rızıklandırıldığını belirtirler.²⁸⁶

Malatî ise, İbn Abbas'ın "Zîna kaderledir, hırsızlık kaderledir, içki içilmesi kaderledir." dediğini, dolayısıyla Allah'ın bu fırka mensuplarının iddialarından beri ve yüce olduğunu vurgular.

²⁸⁵ el-Malatî, a.g.e. , 175

²⁸⁶ el-Malatî, a.g.e. , 176

8.6.Kaderiyye'den Bir Fırka:

Bunlara göre ise Yüce Allah, rızıklar ve ecel için belirli bir vakit tayin etmiştir. Bir kişi, başka bir insanı öldürdüğünde, onun ecelini ve rızkını tayin edilen zamandan önceye almış olur. Ölen kişi için ise, ölümünden dolayı geride istifade edemediği ve tamamlayamadığı rızkı kalmış olur.²⁸⁷

²⁸⁷ el-Malatî, a.g.e. , 176

SONUÇ

Eserinin çeşitli yerlerinde, eserini insanlara yol gösterici, doğru ile yanlış ayırt edici olsun ve Ehl-i Sünnet muhaliflerinin görüşlerinin yanlışlığı ortaya çıksın diye yazdığını belirten Malatî, kendisinden önce ve sonra bu sahada eser yazmış bir çok müellif gibi, İslâm mezheplerini, konuyla ilgili Peygamberimizin hadîsinde geçen 73 sayısına göre tasnif etmiştir. Bu sebeple Malatî, mezhepleri tasnif ederken 73 sayısını göz önünde bulundurarak mezheplerin sayısını bu sayıya denk getirebilmek için uğraşmış ve bu uğurda da çeşitli yollara baş vurmaya zorunda kalmıştır. O, hadiste geçen 73 sayısının gerçek sayıyı yansıttığını kabul ettiği için, mezheplerin sayısını tespit ve sınırlandırma konusunda bir takım zorluklarla karşılaşmıştır. Bunlardan bir kaçını şöyle sıralayabiliriz:

- Malatî, ana mezhepleri kollarıyla beraber toplu olarak sayarken, Râfıza olarak adlandırdığı Şia – İmâmiyye'nin on beş fırka olduğunu belirtir. Fakat Râfıza'nın açıklandığı, eserin birinci bölümün baş tarafında ise aynı mezhebi on sekiz fırkaya ayırarak, bu on sekiz firkanın isimlerini verir ve onlar hakkında açıklamalarda bulunur. Kitabının ikinci bölümünde, Râfıza ve genel inançları hakkında tekrar bilgi verirken, sanki ilk bölümde onları on sekiz fırkaya ayırıp haklarında geniş bilgi vermemiş gibi, onların yine on beş fırka olduğunu belirtir.

- Râfıza'nın ilk fırkası olarak gösterdiği Sebeiyye'nin, dört fırka olduğunu söyleyip her birini ayrı ayrı sayarak ve açıklayarak on sekiz sayısına dahil ederken, on sekizinci fırkası olduğunu söylediği Zeydiyye'nin dört farklı fırkaya ayrıldığını söylemesine ve her birini de aynı Sebeiyye'de olduğu gibi ayrı ayrı açıklamasına rağmen, Sebeiyye'yi açıklarken her bir fırkasını ayrı kabul etme anlayışını terk ederek bu dört fırkayı tek fırka olarak sayıya dahil eder.

- Malatî, Mûtezile mezhebinin Vâsıl b. Atâ tarafından Basra'da ortaya çıkarıldığını ve yirmi fırka olduklarını belirtmesine rağmen, Mûtezile'yi yetmiş üç fırka

içerisinde saymaz. Basra'dan etkilenip daha sonra ortaya çıkan Bağdat Mûtezilesi'ni, Zeydiyye'nin dört fırkasından biri olarak göstererek onları Râfıza içinde bir fırka olarak sayıya dâhil etmesi, fakat ilk ortaya çıkan Basra Mûtezilesini göz ardı ederek sayıya dahil etmemesi, anlaşılabilir bir durum değildir.

Malatî, ele aldığı fırkaların kendi yaşadığı devirde, hepsinin olmasa bile bir kısmının mensuplarının kalıp kalmadığını, varsa nerelerde ne kadar olduğu hakkında da kısa kısa bilgiler vermektedir.

Malatî, 73 fırkayı tasnif ederken, ana mezhepler hakkında genel açıklamalar verdikten sonra, bunların kollarının açıklanmasında farklı yollar takip eder. Kimi mezheplerin bütün kollarını tek tek sıralayıp haklarında bilgiler verirken, kimi mezheplerin fırka sayılarını verip, kollarından önemli olanları isimleriyle zikredip açıklar, diğerlerinin bazılarının sadece isimleri ve liderlerinin isimlerini zikrederken bazılarının ise isimlerini dahi belirtme gereği duymaz.

Malatî ele aldığı mezhepleri aktarırken sadece görüşlerini aktarmakla yetinmez. Ehl-i Sünnet inancını savunma sorumluluğu içinde aklî ve naklî çok miktarda delil kullanarak onların görüşlerinin yanlışlığını, tutarsızlığını ortaya koymaya çalışır.

Malatî, Ehl-i Sünnet inancını savunduğu bölümlerde, eserini kaleme alırken çeşitli alıntılar yaptığı Muhammed b. Ukkâşe'nin , rüyasında Nebî (sav)'yi gördüğü, O'na Ehl-i Sünnet'in esaslarını tek tek sıraladığı, Nebî (sav)'nin de bunları onayladığı ve bu rivâyetin, Halife Mütevekkil'in isteği üzerine Ahmed b. Hanbel tarafından yazılan Müsned'de de yer aldığını belirtmesi veya Ehl-i Sünnet muhalifi fırkaların görüşlerinin yanlışlığını ortaya koymaya çalışırken zaman zaman, "Ümmetimin içinde iki kişi vardır. Onlardan biri Allah'ın kendisine hikmet verdiği Vehb, diğeri ise bu ümmetin fitnesi olan Gaylan'dır. Onun fitnesi, şeytanın fitnesinden daha şiddetlidir." gibi sahih olmayan çeşitli hadisleri de eserine alması dolayısıyla da eserini neşreden Zâhid Kevserî tarafından eleştirilmiştir.

Malatî'nin nâşir Kevserî tarafından eleştirildiği hususlardan biri de Mürcie mezhebinin "İmanın sadece kalp ile bilmek" olduğu şeklindeki inancına karşılık, Ehl-i

Sünnet mezhebinin görüşü olduğunu belirttiği fikirleri olmuştur. Kevserî'ye göre Malatî'nin bedenle ibadetin imanın kalp ile tasdikinden doğduğunu söylemesi, ibadetlerin amellerin içeriğinden bir cüz olduğunu kabul ettiğini gösterir. Bu düşüncesi ile Malatî, Mu'tezile ve Havâric mezheplerinin görüşlerine yaklaşmaktadır. Kevserî'ye göre Ehl-i Sünnet düşüncesinde amel, imandan bir cüz değil, imanın olgunluğunun bir neticesi ve göstergesidir.

Malatî, İslâm mezhepleri sahasında eser veren diğer müellifler gibi, mezheplerin ortaya çıkış sebeplerine, tarihi gelişim süreçlerine ve bu süreçlere siyâsî, sosyal ve iktisâdî durumların yaptığı etkilere herhangi bir şekilde yer vermemiştir. Bir de bunlarla birlikte, mezheplerin sayısını 73 olarak ifade edip sonra da bu sayıya sâdik kalmak anlamında çeşitli yollara başvurması sebebiyle de çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Fakat bütün bunlara rağmen, alanında yazılan ilk eserlerden biri olması, zamanındaki İslâm dünyasının inanç profilini yansıtması, farklı inançtaki fırkaların birbirlerine bakış açılarını ve birbirlerine karşı tavırlarını bizlere aktarması anlamında İslâm Mezhepleri Tarihi alanının önemli eserlerin biri olduğunu söyleyebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDULKADİR-İ GEYLÂNÎ, **el-Gunye li-Tâlibî Tarîki'l-Hakk**, Kahire 1956.
- AHMED b. HANBEL, **Müsned**, İstanbul 1992.
- BAĞDÂDÎ, Ebû Mansûr Abdulkâhir b. Tâhir, **Usûlu'd-Dîn**, Beyrut 1981.
- a.mlf., **el-Fark beyne'l-Fırak**, (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid),
Beyrut 1993.
- a.mlf., **Mezhepler Arasındaki Farklar**, (trc.Ethem Ruhi Fıglalı), “Mütercimim
Önsözü”, Ankara 2005.
- BATALYEVSÎ, İbn Sîd, **el-İnsâf fi't-Tenbîh**, Dımaşk 1987.
- BEYHAKÎ, **Tetimme Sıvanu'l-Hikme**, Lahor 1935
- BUHÂRÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâîl, **el-Câmiu's-Sahîh**, İstanbul 1992
- CİHAN, Sadık, **Uydurma Hadîslerin Doğuşu Siyasi ve Sosyo-Politik Olaylarla
İlgisi**, Samsun 1996
- ÇAĞATAY, Neşet – ÇUBUKÇU, İbrahim Âgâh, **İslâm Mezhepleri Tarihi**,
Ankara 1976
- DÂRİMÎ, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, **Sünen**, İstanbul 1992
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. El-Eş'as, **Sünen**, İstanbul 1992
- EBU'L-FİDÂ, İsmâîl, **el-Muhtasar fi ahvâli'l-beşer**, İstanbul 1280/1863
- EBÛ ZEHRÂ, Muhammed, **el-Mezâhibu'l-İslâmiyye**, Daru'l-Fikri'l-Arabî 1989

- EHVÂÎ, Ahmed Fuad, **Mevsûatü'l-İnsâniyye**, Kahire 1971
- EŞ'ARÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâîl, **Makâlâtü'l-İslâmiyyîn**, Wiesbaden 1980
- GOLDZİHER, İgnaz, **el-Akîde ve's-şerîa fi'l-İslâm**, (trc.M.Yusuf Mûsâ, A.H. Abdulkadir, Abdülaziz Abdülhak), Mısır ts.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, **Telbîsü İblîs**, Beyrut 1403
- İBNU'L-HACER, el-Askalanî, **Lisânü'l-Mîzân**, Beyrut 1971
- a.mlf., **Tehzîbü't-Tehzîb**, Beyrut 1968
- İBN HALLİKÂN, **Vefeyâtu'l-a'yân**, Kahire 1948
- İBN HAZM, el-Endelüsî, **el-Fasl fi'l-Milelve'l-Ehvâ ve'n-Nihal**, Mısır 1317
- İBN HİŞÂM, **es-Sîratü'n-Nebeviyye**, Mısır 1936
- İBNU'L-İMÂD, **Şezerâtü'z-Zeheb**, Beyrut ts. (Mektebetü't-Ticâriyye)
- İBN MÂCE, **Sünen**, 1992
- İBNU'L-MURTAZÂ, **Tabakâtü'l-Mu'tezile**, Beyrut 1961
- a.mlf., **Fırak ve Tabakâtü'l-Mu'tezile**, (nşr.Ali Sâmi en-Neşşâr-İsâmü'd-Dîn Muhammed b. Ali), Dâru'l-Matbuâtü'l-Câmiyye, 1972
- İBNU'N-NEDÎM, **el-Fihrist**, Beyrut 1964
- İBN TEYMİYYE, **Minhâcü's-Sünne**, Beyrut ts. (Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye), Bulak
- Baskısı
- İRFÂN, Abdulhamid, **İslâm'da İ'tikâdî Mezhepler ve Akâid Esasları**,(trc.M. Sâim YEPREM), İstanbul 1994

İSFERÂİNÎ, Ebu'l-Muzaffer Şehfûrb. Tâhir, **Et-Tabsîr fi'd-Dîn**, Kahire 1359

KEHHÂLE, Ömer Rızâ, **Mu'cemu'l-Müellifîn**, Dımaşk 1380

KUMMÎ, Sa'd b. Abdillâh Ebî Halef el-Eş'arî, **Kitabü'l-Makâlât ve'l-Fırak**,

(nşr. Muhammed Cevâd Meşkûr), Tahran 1963

KUTLUAY, Yaşar, **Tarihte ve Günümüzde İslâm Mezhepleri**, Ankara 1968

MAKDÎSÎ, Mutahhar b. Tâhir, **el-Bed' ve't-Târîh**, (nşr. Clement Huart),

Paris 1899-1916 baskısından ofst, Bağdat ts. (Mektebetü'l-Müsennâ)

MAKRİZÎ, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ali Takıyyuddîn, **el-Hitat**, Beyrut ts.,

(Dâru's-Sadır)

MALATÎ, Ebü'l-Hüseyin Muhammed, **et-Tenbîh ve'r-Red alâ ehli'l-ehvâ**

ve'l-Bida', (nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî) Mısır 1993

a.mlf., **et-Tenbîh ve'r-Red alâ ehli'l-ehvâ ve'l-Bida'**, (nşr. Sven Dedeing)

İstanbul 1936

MES'ÛDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali, (nşr. Muhammed Muhyiddîn

Abdulhamid), **Mürûcü'z-Zehab**, Kahire 1964

MÜBERRED, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd, **el-Kâmil fi'l-Lüğa**, Mısır

1936-7

MÜHENNÂ, Emir Ali-FÂÛR Ali Hasan, **el-Milel ve'n-Nihal Mukaddimesi**,

Beyrut 1993

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc, **Sahîh**, İstanbul 1992

NEŞVÂN, el-Himyerî, Ebû Saîd, **Hûru'l-Iyn**, (nşr.Kemal Mustafa), Kahire

1948

NEVBAHTÎ, Ebû Muhammed el-Hasan b. Mûsâ, **Fıraku's-Şîa**, İstanbul 1931

ÖZLER, Mevlüt , **Malatî; Hayatı, Eserleri ve İtikâdî İslam Fırkalarına**

Bakışı, Ekev Akademi Dergisi, c.1, sy.2, Erzurum 1998, s.127-145

RÂZÎ, Fahreddîn, **İ'tikâdu Fırâkı'l-Müslimîn ve'l-Müşrikîn**, (nşr.Ali Sâmi en-

Neşşâr), Beyrut 1982

SERKÎS, Yusuf İlyan, **Mu'cemu'l-Matbûâtî'l-Arabiyye ve'l-Muarraba**, Mısır

1346/1927-!928

SÜYÛTÎ, Celâleddîn, **Târîhu'l-Hulefâ**, (nşr. Muhammed Muhyiddîn

Abdulhamid), Mısır 1952

SÛBKÎ, **Tabakâtü's-Şâfiyye**, Kahire 1324/1906

ŞATIBÎ, Ebû İshak İbrahim bç Musa b. Muhammed el-Gırnatî, **el-İ'tisâm**,

Mısır ts. (Mektebetü't-Ticâriyye)

ŞEHRİSTÂNÎ, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim b. Ebî Bekir Ahmed,

el-Milel ve'-Nihal, Beyrut 1993

TÂBERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk**,

Kahire 1326

TANCÎ, Muhammed, Şehristânî'nin Kitâbü'l-Milel ve'n-Nihal'i, **Ankara**

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi, 1958, V/I-IV

TİRMİZİ, Ebû îsâ Muhammed b. Îsâ, **Sünen**, İstanbul 1992

TURAN, Ahmet, **İslâm Mezhepleri Tarihi**, Samsun 2000

UNAT, Faik Reşit, **Hicrî Tarihleri Mîlâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu**, Ankara
1994

W. Montgomery Watt, **İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri**, (trc. E.Ruhi
Fığlalı), Ankara 1981

YÂKÛT, el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Büldân**, Mısır 1906

ZEHEBÎ, el-Hâfız, **el-İber fi haberi men gaber**, (nşr. Salahaddin el-
Müneccid), Kuveyt 1960

ZİRİKLİ, Hayrettin, **el-A'lâm**, Şam 1373/1953